

RATIONALITEIT EN TAALGEBRUIK

Een onderzoek naar
Taalkundig-Psychologische scoringscriteria
voor een Rationaliteitstest

~~470-1847273~~
Doktoraalskriptie van: Kees P. van der Velde.
R.U. Leiden, subfakulteit Psychologie.
Vakgroep: Klinische en Gezondheids-
Psychologie.
Supervisor: Gemma I. Engels.
Meelezer: Ben J.M. Moritz.
Projekt: Psychotherapie-effekt-onderzoek/
Onderzoek m.b.t. de Rationaliteitstest.
Leiden, December 1988.

RET:
ITR
1988

RATIONALITEIT EN TAALGEBRUIK

Een onderzoek naar
Taalkundig-Psychologische scoringscriteria
voor een Rationaliteitstest

~~470-1847273~~
Doktoraalskriptie van: Kees P. van der Velde.
R.U. Leiden, subfakulteit Psychologie.
Vakgroep: Klinische en Gezondheids-
Psychologie.
Supervisor: Gemma I. Engels.
Meelezer: Ben J.M. Moritz.
Project: Psychotherapie-effekt-onderzoek/
Onderzoek m.b.t. de Rationaliteitstest.
Leiden, December 1988.

VOORWOORD

6

HOOFDSTUK I. INLEIDING: WAT VAN DEZE SKRIPTIE TE VERWACHTEN

1. 1. De Interaktieve Test voor Rationaliteit.	8
1. 2. Relevantie en Probleemstelling van het Skriptie- onderzoek.	8
1. 3. De Vraagstelling.	8
1. 4. Doelstelling en beoogde Eindprodukten van het Skriptie- onderzoek.	9
1. 5. De gevolgde Methode in het Skriptie-onderzoek.	10
1. 6. Een beknopt Overzicht van de overige Hoofdstukken.	10

HOOFDSTUK II. THEORETISCHE UITGANGSPUNTEN VAN DE
RATIONEEL-EMOTIEVE THERAPIE

2. 1. De Rationeel-Emotieve Therapie van Albert Ellis.	12
2. 2. De Kognitivistische Grondslag van de R.E.T.	12
2. 3. De Relatie tussen Emoties en Gedachten.	13
2. 4. De Controle en Korrekcie van Gedachten.	13
2. 5. Rationaliteit.	14
2. 6. Irrationaliteit.	16
2. 7. Toepassing van de R.E.T. in Psychotherapie.	17
2. 8. Het A.B.C. van Emoties.	18

HOOFDSTUK III. MEETINSTRUMENTEN VOOR RATIONALITEIT

3. 1. De Zelf-beoordelingsvragenlijsten.	20
3. 2. De Ontwikkeling van een Interactief Meetinstrument voor Rationaliteit.	21
3. 3. Korte Beschrijving van de Eerste Stappen in de Ontwikkeling van de Rationaliteitstest.	23
3. 4. De Meest Recente Versie van de Rationaliteitstest: de Bijdragen van Merckx.	24
3. 4. 1. De Afname-procedure van de Rationaliteitstest in de versie van (Merckx, 1987).	24
3. 4. 2. Het Skoringsstelsel van de Rationaliteitstest in de versie van (Merckx, 1987).	28
3. 4. 3. Berekening van de Testscore van de Rationaliteitstest in de versie van (Merckx, 1987).	31
3. 5. Problemen bij de Huidige Versie van de Rationaliteits test.	31

HOOFDSTUK IV. DE BETROUWBAARHEID VAN HET HUIDIGE
SKORINGSSYSTEEM

4. 1. Voorwaarden voor Betrouwbare Skoring.	34
4. 2. Het Skoringsobject is niet van Empirische Aard.	35
4. 3. Het Beschikbare Skoringsmateriaal is wel van Empirische Aard.	35
4. 4. Het Huidige Skoringsstelsel vereist een Inhoudelijke Interpretatie van Geschreven Zinnen.	35

4. 5. De Skoringsprocedure berust op het Gebruik van Taal.	36
4. 6. De Inhoudelijke Interpretatie van Taal kan niet erg Betrouwbaar zijn.	37
4. 7. De Relatie tussen een Gedachte-beschrijving en de Skoringskriteria is vaak Onduidelijk.	42
4. 8. Een Interpretatie op Formele Gronden ontbreekt.	43
4. 9. De Afleiding en Analyse van de Bedoelde Betekenissen is een Moerzame Onderneming.	44
4.10. Konklusie.	44

HOOFDSTUK V. BETROUWBAAR ANALYSE VAN TAAL

5. 1. Vereisten voor een Betrouwbaar Skoringsstelsel voor de Rationaliteitstest.	45
5. 2. Empirische en Formele Kenmerken gezocht.	46
5. 3. Het Onderscheid tussen Inhoud en Structuur van Taal.	46
5. 4. Hoe zijn Taalkonstrukties opgebouwd?	48
5. 5. Het Proces van de Taalproductie.	49
5. 6. Het Proces van de Taalkonsumptie.	50
5. 7. Naast een Inhoudelijke Interpretatie van Taal is een Structuur- Analyse mogelijk.	52
5. 8. De Regels van de A.T.W..	53
5. 9. Welke Gegevens lever een Structuur- Analyse op?	53
5.10. De relatie tussen Inhoudelijke Interpretatie en Structuur-analyse	54
5.11. Het Net van Structuur-Analyse voor de Rationaliteits-test.	55
5.12. Konklusie.	57

HOOFDSTUK VI. DE R.E.T. EN HET VERBAND TUSSEN TAALGEBRUIK EN RATIONALEIT

6. 1. Taal en R.E.T..	58
6. 2. De Algemene Semantiek van Alfred Korzybski.	59
6. 3. Konklusie	62

HOOFDSTUK VII. N.L.P. EN HET METAMODEL VAN TAAL EN THERAPIE

7. 1. Inleiding: Waarom N.L.P.?	63
7. 2. Streefdoelen en Functies van N.L.P..	65
7. 3. De Studie van de Subjektiviteit.	66
7. 4. Geen Wetenschappelijke Theorie maar Pragmatisch Model.	67
7. 5. De Kognitieve Basis van Menselijk Gedrag.	68
7. 6. Stadia van Informatie-verwerking.	69
7. 7. Het Model van de Wereld.	69
7. 8. De Relatie tussen Taalgebruik en Psychische Processen volgens N.L.P..	76
7. 9. Effecten van Taalgebruik.	76
7.10. De Relevantie van Taal voor Psychische Processen.	77
7.11. Meta-model van het Proces van Modelvorming.	77
7.12. Omgevingsvriendelijkheid van Taaluitingen.	78
7.13. Een Meta-model van Taalgebruik: Meta-model-1.	78
7.14. De Werking van het Meta-model-1.	79

HOOFDSTUK VIII. DE RELATIE TUSSEN R.E.T. EN HET METAMODEL-1

8. 1. Inleiding.	85
8. 2. Relaties tussen Taalkundige Onderscheidingen van R.E.T. (en G.S.) en N.L.P./ Metamodel-I.	86
8. 3. Relaties tussen de Systemen van R.E.T. en N.L.P./ Metamodel-I.	87
8. 4. Konklusie	90

HOOFDSTUK IX. HET ONDERZOEKS-ONTWERP

9. 1. Gekombineerde Opzet van R.E.T. en Metamodel-I.	91
9. 2. De Onderzoeks-hypothese.	93
9. 3. Opzet van het Onderzoek.	93
9. 4. Schaduwscore R.E.T..	96
9. 5. Schaduwscore Taal.	96
9. 6. Alternatieve Opzet.	96

BIJLAGEN:

A. Het R.E.T.- Skoringssysteem van de Interaktieve Test voor Rationaliteit; versie (Merckx, 1987/ Velde, v.d., 1988).	99
B. Het N.L.P.- Skoringssysteem Metamodel-I; versie (Bandler & Grinder, 1975a/ Velde, v.d., 1988).	109
C. Literatuurlijst.	123

VOORWOORD

In het kader van een onderzoeksstage aan de vakgroep Klinische en Gezondheidspsychologie aan de R.U. te Leiden, heb ik een onderzoek uitgevoerd naar de bruikbaarheid van taalkundige scoringskriteria voor de beoordeling van uitspraken op '(Ir-)Rationaliteit'. In deze doktoraalskriptie wordt de aanleiding tot dit onderzoek uiteengezet, en getracht een theoretische basis te verlenen aan de ideeën, die aan het onderzoek ten grondslag liggen.

Het eerste idee achter het onderzoek is, dat de interpretatie, en successievelijke beoordeling van senselijke taaluitingen slechts betrouwbaar kan zijn, voorzover die op empirisch gefundeerde en/of formeel gereguleerde wijze plaatsvinden. Teneinde taal te analyseren lijkt het voor de hand te liggen, daarvoor gebruik te maken van de formele regels die voor dat doel binnen de taalwetenschappen zijn ontwikkeld.

Omdat de moderne taalkunde voor veel psychologen geen vertrouwd terrein vorst, besteed ik in mijn skriptie vrij veel aandacht aan dit onderwerp. Hierbij heb ik me overigens zoveel mogelijk beperkt tot bepaalde aspecten van de formele taaltheorieën, die interessant kunnen zijn voor met name psychometristen en klinisch psychologen. In dit kader leek het voldoende om de relevante taalkundige modellen op sterk vereenvoudigde wijze weer te geven, met het gevaar hier en daar simplistisch te worden, waarvoor ik begrip vraag van de lezer die op het betreffende vakgebied wel beter weet.

Een tweede idee achter dit onderzoek houdt in, dat de toepassing van taalkundige kennis voor de psychologische analyse van gedachtebeschrijvingen - bijvoorbeeld bij de Interaktieve Rationaliteitstest - zou vereisen dat er een relatie kan worden verondersteld tussen empirische en formele aspecten van taalgebruik enerzijds; en hoedanigheden van psychische processen of 'inhouden' anderzijds. En zo'n veronderstelling vereist dat een theoretische verantwoording kan worden gegeven van het verband tussen taalgebruik en psychische processen. Wil die verantwoording wetenschappelijk zijn dan lijkt het logisch, daarvoor op zoek te gaan naar een theoretische relatie tussen de taalwetenschap en de psychologie. Een dergelijke relatie ligt echter noch in de taalkunde, noch in de psychologie, noch in de algemene wetenschapsfilosofie voor de hand. Ik heb over dit onderwerp daarentegen interessante ideeën aangetroffen in het communicatiemodel 'Neuro- Linguistisch Programmeren', die bruikbaar leken in het kader van mijn skriptie- onderzoek. Nu heeft het model N.L.P. vooralnog geen wetenschappelijke erkenning ten deel mogen vallen; en wordt het, mede om die reden, binnen de 'erkende' psychologie doorgaans genegeerd. Een andere reden daarvoor kan onbekendheid zijn met het betreffende model, zodat ik het in dit kader zinvol vond om relatief uitvoerig in te gaan op de psychologische (en taalkundig- psychologische) aspecten ervan, die mogelijk van nut zouden kunnen zijn voor theorievorming en/of praktijk van de (met name) klinische psychologie.

Tenslotte is hier een woord van dank op zijn plaats voor degenen, die mij tot steun zijn geweest bij de totstandkoming van deze skriptie. Allereerst denk ik daarbij aan drs. Erik van der Put, door wiens toedoen ik voor het eerst kennismaakte met de macht en de 'magie' van de taal ten aanzien van bewustzijnsprocessen. En uiteraard dien ik hier een woord van dank uit te spreken voor mijn skriptiebegeleider

Gemma Engels, en de buitengewoon punktuele wijze waarop zij mij steeds weer wees op de vele voorvoorschriften waaraan een tekst dient te voldoen wil die in aansporing komen voor wetenschappelijke status. Graag wil ik Adri Smaling van de vakgroep Methoden en Technieken bedanken voor zijn deskundige en vooral opbouwende kritiek. Voor het verstrekken van nuttige vakkennis met betrekking tot de taalkunde bedank ik Dik Bakker van de vakgroep Alpha-Informatika aan de Fakulteit der Letteren van de G.U. te Amsterdam. Verder ben ik Tony Hak erkentelijk van de vakgroep Sociale Psychiatrie aan de Medische Fakulteit van de Erasmus Universiteit in Rotterdam; voor de uitgebreide informatie en dokumentatie die hij me heeft gegeven over zijn methode van tekst-sociologische analyse. Bovenal bedank ik mijn vriendin Janet die me met raad, daad en vooral veel liefde heeft gesteund.

Kees van der Velde
 's-Gravenhage, januari 1989

HOOFDSTUK I. INLEIDING: WAT VAN DEZE SKRIPTIE TE VERWACHTEN

1.1. De Interaktieve Test voor Rationaliteit.

De Interaktieve Test voor Rationaliteit wordt ontwikkeld in het kader van een lopend onderzoek aan de vakgroep Klinische en Gezondheidspsychologie te Leiden. Dit betreft het project 'psychotherapie-research' naar het therapeutisch effect van cognitieve psychotherapie bij verschillende klientengroepen. Een van de vormen van cognitieve psychotherapie die hierbij wordt toegepast is de zgn. 'Rationeel-Emotieve Therapie' (afgekort: R.E.T.).

In de R.E.T. wordt verondersteld dat de mate waarin iemand 'rationeel' denkt evenredig is aan zijn/haar mate van 'psychische gezondheid'. Of de behandeling met de R.E.T. positief effect heeft op de klient wordt in het genoemde onderzoek dan ook onder meer vastgesteld aan de hand van metingen van de mate waarin hij/zij 'rationeel' denkt in probleemsituaties. Hiervoor is uiteraard een geschikt meetinstrument nodig. Er bestonden echter bezwaren tegen reeds bestaande tests voor de meting van 'rationaliteit'. Daarom werd in 1982 begonnen met de ontwikkeling van een nieuwe rationaliteitstest; de 'Interaktieve Test voor Rationaliteit'.

1.2. Relevantie en Probleemstelling van het Skriptie-onderzoek.

Deze skriptie geeft verslag van een onderzoek dat aansluit bij het bovengenoemde 'psychotherapie-effect-onderzoek'. In mijn skriptie bouw ik voort op het werk dat door Annemiek Mercx is verricht ter verbetering van de betrouwbaarheid van de Rationaliteitstest, en de versie van deze test zoals door haar voorgesteld in haar skriptie: 'Een Volgende Stap in het Betrouwbaarheidsonderzoek ten behoeve van de Ontwikkeling van een Rationaliteitsvragenlijst voor Nederland' (Mercx, 1987). Deze versie van de Rationaliteitstest lijkt nog verschillende tekortkomingen te hebben, met name voor wat betreft de betrouwbaarheid van afnameprocedure en scoringsstelsel (zie voor een bespreking hiervan: Mercx, 1987; p. 68-73).

De probleemstelling waarop mijn skriptie-onderzoek zich concentreert is het verbeteren van de betrouwbaarheid van het scoringsstelsel van de Rationaliteitstest.

1.3. De Vraagstelling.

Het huidige scoringsstelsel van de Rationaliteitstest brengt met zich mee dat de 'rationaliteitsscore' voor een groot deel bepaald wordt aan de hand van beschrijvingen die respondenten geven van hun gedachten met betrekking tot konkrete probleemsituaties. Hierbij richten de scoringskriteria zich niet direct op de letterlijke beschrijvingen, maar op de 'achterliggende' gedachten zelf. Om die gedachten te kunnen achterhalen is eerst een 'inhoudelijke' interpretatie nodig van de letterlijke tekst. Men scoort dus niet wat men direct waarneemt, maar wat men heeft geïnterpreteerd.

Een betrouwbare scoring vereist echter dat de kenmerken waarop geskoord wordt zoveel mogelijk direct waarneembaar zijn in het response-materiaal; of daar tenminste eenduidig uit kunnen worden afgeleid. Dit wil zeggen: de scoringskriteria dienen zoveel mogelijk empirisch of formeel van aard te zijn. Daarom dient te worden

onderzocht in hoeverre expliciete kenmerken van de gedachte-beschrijvingen aanwijzingen kunnen verschaffen voor het 'rationaliteitsgehalte' van de ermee weergegeven gedachten. Omdat het geschreven tekst betreft lijkt dit neer te komen op de vraag naar kenmerken van taaluitingen en taalgebruik die verwijzen naar de manier van denken respectievelijk de mate van 'psychische gezondheid' van mensen.

Voorwaarde voor het gebruik van taalkundige skorningskriteria voor de Rationaliteitstest is natuurlijk wel, dat een theoretische verantwoording kan worden gegeven van het verband tussen menselijk taalgebruik en 'rationaliteit'.

De onderzoeksvraag van het skriptie-onderzoek is nu tweeledig:

1. *Leveren skorningskriteria die zich op empirische of formele aspecten van taalgebruik richten, inderdaad, overeenkomstig de verwachting, een hogere betrouwbaarheid op van de 'rationaliteitskore', dan criteria van meer 'inhoudelijke' aard?*
2. *Welke theoretische verantwoording kan worden gegeven van het verband tussen empirische of formele aspecten van menselijk taalgebruik enerzijds, en het konstrukt 'Rationaliteit' volgens de R.E.T. anderzijds?*

Omdat de laatstgenoemde vraag eerst beantwoord dient te worden alvorens de eerstgenoemde aan de orde kan komen, behandelt mijn skriptie eerst de theoretische onderbouwing van het veronderstelde verband. Vervolgens zal worden toegewerkt naar een concreet voorstel van hoe de 'inhoudelijke' en de 'taalkundige' benaderingen voor wat betreft betrouwbaarheid kunnen worden vergeleken.

De taalkundige, of 'taalkundig-psychologische' skorningskriteria waarvan ik in dit onderzoek gebruik maak heb ik vooral ontleend aan een bestaand model met betrekking tot taalgebruik en psychotherapie, genaamd 'Metamodel-I' (zie o.m. Bandler & Grinder, 1975a/ 1977); dat deel uitmaakt van het communicatie-model 'Neuro-Linguïstisch Programmeren' (zie o.m. Dilts, Grinder, Bandler, Cameron & DeLozier, 1979). In het 'Metamodel-I' worden een aantal taalkundig-psychologische kenmerken onderscheiden die volgens het model kunnen duiden op probleemgebieden in het psychisch functioneren van mensen. Aan dit model heb ik ook theoretische overwegingen ontleend met betrekking tot het verband tussen menselijk taalgebruik, denken en psychische gezondheid.

1.4. Doelstelling en Beoogde Eindprodukten van het Skriptie-onderzoek.

De doelstelling van het skriptie-onderzoek behelst de volgende onderdelen:

1. Het verbeteren van de betrouwbaarheid van het skorningsysteem van de Rationaliteitstest, door middel van de toevoeging van skorningskriteria van taalkundig-psychologische aard; met name die ontleend zijn aan het 'Metamodel-I'.
2. Nadere operationalisatie van het koncept 'Rationaliteit' als theoretisch konstrukt, in termen van zoveel mogelijk empirisch waarneembare of formele indikatoren; in dit geval variabelen van taalkundige aard, vooral ontleend aan het 'Metamodel-I'.

Eindprodukten die deze skriptie beoogt op te leveren zijn:

1. Een theoretische verhandeling over het verband tussen het concept 'rationaliteit' volgens de R.E.T., en aspecten van menselijk taalgebruik. Zie hiervoor hoofdstuk 6 en 7. Hierin wordt vooral de relatie uitgediept tussen de theorie van de R.E.T. en het model 'Metamodel-I'.
2. De presentatie van een scoringsstelsel, ontleend aan dat van de Rationaliteitstest (versie Merckx, 1987), dat geschikt gemaakt is voor systematische vergelijking met het scoringsstelsel naar model van het 'Metamodel-I'. Zie hiervoor hoofdstuk 9 en bijlage A.
3. De presentatie van een scoringsstelsel met skoringcriteria van taalkundig-psychologische aard, ontleend aan het Metamodel-I, die gebruikt kunnen worden voor systematische vergelijking met de skoringcriteria van de Rationaliteitstest (versie Merckx, 1987). Zie hoofdstuk 9 en Bijlage B.
4. De presentatie van een ontwerp voor een vergelijkend onderzoek inzake de scoringsystemen van de Rationaliteitsvragenlijst respectievelijk het 'Metamodel-I'. Zie hoofdstuk 9. Dit onderzoek zal vooral korrelationeel van aard zijn en worden uitgevoerd in het kader van een onderzoekstage aan de vakgroep Klinische en Gezondheidspsychologie. De resultaten van dit onderzoek zullen worden beschreven in een stageverslag.

1.5. De Gevolgde Methode in het Skriptie-onderzoek.

Ter beantwoording van de vraagstelling van het skriptie-onderzoek is op de eerste plaats literatuuronderzoek verricht. Omdat ik mij al jaren heb beziggehouden met de relatie tussen menselijk taalgebruik en psychisch functioneren, heb ik mij voornamelijk gebaseerd op literatuur die ik daarentrent al had gelezen. Deze literatuur beslaat verschillende vakgebieden; waaronder:

- a. De R.E.T., en de ontwikkeling van de Rationaliteitstest.
- b. De Nederlandse taalkunde, de algemene taalwetenschap (A.T.W.), de formele logica, en de kunstmatige intelligentie (A.I.), waaronder computerlinguïstiek.
- c. De 'Algemene Semantiek' (G.S.), en de taalfilosofie.
- d. Het model 'Neuro-Linguïstisch Programmeren' (N.L.P.), en het 'Metamodel-I' dat daartoe behoort.

1.6. Een Beknopt Overzicht van de Overige Hoofdstukken.

In het tweede hoofdstuk wordt kort ingegaan op de theoretische basis van de Rationaliteitstest: de uitgangspunten van de Rationeel-Emotieve Therapie. Daarbij komt onder meer het concept 'rationaliteit' aan de orde; een centraal begrip binnen de R.E.T..

In het derde hoofdstuk volgt een beknopte beschrijving van bestaande meetinstrumenten voor 'rationaliteit', en de eerste ontwikkelingen van de Interaktieve Test voor Rationaliteitstest. De versie van deze test volgens (Merckx, 1987) wordt wat uitvoeriger beschreven.

Een kritische beschouwing volgt in het vierde hoofdstuk omtrent de betrouwbaarheid van het scoringsstelsel van de Rationaliteitstest in haar huidige versie. Daarbij komt naar voren dat het betrouwbaar scoren van teksten in de 'omgangstaal' problemen oplevert.

Het vijfde hoofdstuk handelt over het probleem van een betrouwbare

analyse van taaluitingen. Het onderscheid wordt ingevoerd tussen 'inhoudelijke' interpretatie en 'structuur-analyse'. Betoogd wordt dat de laatstgenoemde, die gericht is op de 'systematische' aspecten van het taalgebruik, betrouwbaarder zal zijn dan een 'inhoudelijke' benadering. Hiervoor moet dan wel een verband kunnen worden gelegd tussen taalkundige kenmerken en psychologische aspecten.

In het zesde hoofdstuk worden enige veronderstellingen binnen de R.E.T. besproken met betrekking tot de invloed van het taalgebruik op psychische processen en 'rationaliteit'.

In het zevende hoofdstuk wordt een Amerikaans communicatiemodel beschreven; 'Neuro- Linguistisch Programmeren'; waarin een verband wordt aangegeven tussen menselijk taalgebruik en psychisch functioneren. In dit kader wordt onder meer het 'Metamodel-I' behandeld, een model van taalgebruik en psychotherapie.

Vervolgens wordt in het achtste hoofdstuk middels een theoretische verkenning nagegaan of de verschillende veronderstellingen van het 'Metamodel-I' kunnen worden gerelateerd aan de theorie van de R.E.T., respectievelijk worden gebruikt voor een nieuw scoringsstelsel voor de Rationaliteitstest. Op basis van deze verhandeling wordt voor beide systemen van psychotherapie een scoringsstelsel gepresenteerd, speciaal bruikbaar voor onderlinge vergelijking op betrouwbaarheid. Het resultaat hiervan vindt men in de bijlagen A en B.

Tenslotte wordt in het negende hoofdstuk het ontwerp geschetst van een korrelationeel onderzoek met betrekking tot de vergelijking van de scoringsstelsels op basis van respectievelijk de Rationaliteitstest (versie Mercx, 1987), en het 'Metamodel-I'.

HOOFDSTUK II. UITGANGSPUNTEN VAN DE THEORIE VAN DE RATIONEEL-EMOTIEVE THERAPIE

2.1. De Rationeel-Emotieve Therapie van Albert Ellis.

De theoretische basis van de Interaktieve Test voor Rationaliteit wordt gevormd door uitgangspunten van de *Rationeel-Emotieve Therapie* (R.E.T.). Vandaar dat de R.E.T. hier, zij het in kort bestek, aan de orde komt. Voor een meer uitgebreide uiteenzetting over de R.E.T., voorzover relevant voor de Rationaliteitstest, verwijs ik naar de skriptie van Merckx (-, 1976: H. 1, p. 1- 15). Behalve op laatstgenoemd overzicht heb ik mij voor het onderstaande vooral gebaseerd op (Ellis, 1973; 1974), (Ellis & Harper, 1976/ 1988) en (Diekstra & Dassen, 1976).

2.2. De Kognitivistische Grondslag van de R.E.T..

De Rationeel-Emotieve Therapie (kortweg R.E.T.) werd omstreeks 1955 gegrondvest door de Amerikaanse psychotherapeut Albert Ellis. In grote lijnen is de theorie van de R.E.T. gebaseerd op de kognitivistische psychologie, waarvan auteurs geciteerd worden als (Cobb, 1950) en (Arnold, 1968). Daarnaast houdt de R.E.T. er als school van psychotherapie een aantal eigen theoretische veronderstellingen op na, die in de klinische praktijk nuttig zijn gevonden.

Volgens de R.E.T. wordt het menselijk doen en laten in het algemeen gekenmerkt door twee overkoepelende doelstellingen:

- (1) te (over-)leven; en
- (2) gelukkig te zijn (zie bijv. Ellis & Harper, 1988, p. 19, 40- 41; Wessler, 1980).

De mens is dus in principe hedonistisch van aard. Om nu als menselijk wezen te overleven en geluk te beleven zijn vier basisprocessen van belang:

- (1) zintuiglijk waarnemen;
- (2) bewegen/handelen;
- (3) denken/redeneren; en
- (4) het ervaren van emoties.

Deze vier interacteren voortdurend met elkaar; ze kunnen weliswaar worden onderscheiden, maar niet van elkaar worden gescheiden (Ellis & Harper, 1988, p. 20- 21). Van de vier basisprocessen vormt de emotionele faktor voor de moderne mens, ondanks alle technologische vooruitgang, nog steeds de meest problematische: "Wiettemin blijft ons voornaamste probleem hoe emoties beheerst of veranderd kunnen worden en hoe we de bijna universele emotionele problematiek kunnen verlichten." (Ellis & Harper, 1988, p. 21- 22).

Voor persoonlijke en psychotherapeutische verandering is meestal vooral een wijziging in emotioneel functioneren vereist.

Emoties nu komen via een driedelig proces tot stand (Ellis & Harper, 1988, p. 24):

- (1) door prikkeling van de emotionele centra in hersenen en zenuwstelsel;
- (2) door waarnemen en bewegen; en
- (3) door verlangens en gedachten.

Daarnaast kunnen aangeboren biologische tendenties een rol spelen, doch niet noodzakelijk voor het gehele leven (zie Ellis, 1973).

Beïnvloeding van emoties kan op ieder van de bovengenoemde drie nivo's

aangrijpen. De meest doeltreffende strategie voor duurzame en diepgaande persoonlijke veranderingen wordt echter gevormd door verandering van gedachten en overtuigingen: "Om permanente en verzenlijke emotionele veranderingen tot stand te brengen lijken wat wij noemen 'filosofische' veranderingen, veranderingen van levenshouding, bijna altijd noodzakelijk." (Ellis & Harper, 1988, p. 18- 19).

2.3. De Relatie tussen Emoties en Gedachten.

Een basisveronderstelling van de R.E.T. wordt weergegeven door een stelling van de griekse wijsgeer Epiktetus (55- 138 na Chr.): "Het zijn niet de dingen zelf waardoor mensen van streek raken, maar hun gedachten over de dingen." (Epiktetus, 'Encheiridion'). Persoonlijke problemen en levensmoeilijkheden ontstaan niet direkt als gevolg van feitelijke gebeurtenissen of situaties in de fysieke buitenwereld, maar direkt tengevolge van de eigen bewuste of onbewuste gedachten over die gebeurtenissen of situaties.

Het verschil tussen denken en voelen wordt als volgt aangegeven: "Emotie gaat dikwijls samen met bepaalde invloedrijke, sterk bepalende en bevooroordeelde gedachten; terwijl denken als proces op zich vaak een betrekkelijk kalme, onbevooroordeelde en bespiegelende manier van tegen de dingen aankijken of met de dingen omgaan impliceert." (Ellis & Harper, 1988, p. 30).

2.4. De Controle en Korrekctie van Gedachten.

Een andere veronderstelling van de R.E.T. is, dat het denken zich, zeker met enige motivatie en oefening, door middel van bewuste wilsinspanning en voornemen laat beïnvloeden. Gedachten en overtuigingen zijn goddeels onderworpen aan de 'vrije wil'. "Je kunt gewoonlijk kiezen of je het een of het ander wil denken; en als je doel is te leven en te genieten, dan zal de ene manier van denken (en voelen) je helpen dat doel te bereiken, en de andere zal dat verhinderen." (Ellis & Harper, 1988, p.40- 41).

Tegelijkertijd is een bewuste inzet en wilsinspanning van de persoon zelf ook een noodzakelijke voorwaarde voor persoonlijke verandering. Kenmerkend voor de R.E.T. is de grote nadruk die gelegd wordt op de 'persoonlijke verantwoordelijkheid', 'zelfbeschikking', 'zelfbestuur' en 'bewuste zelfcontrole' van het individu. "Unlike the orthodox psychoanalytic and the classical behavioristic psychologists. Rational-Emotive Therapy separately places man in the centre of his own emotional fate and gives him almost complete responsibility for choosing to make or not make himself seriously disturbed." (Ellis, 1974, p. 4).

Menselijk gedrag wordt in sterke mate bepaald door emotionele processen. Emoties zijn op hun beurt voor een groot deel via het denken bewust controleerbaar. Om problematische gevoelens of gedragingen te veranderen, dienen eerst de specifieke gedachten en ideeën te worden geïdentificeerd die daaraan ten grondslag liggen. Volgens de R.E.T. zijn deze gedachten voor het individu zelf in principe toegankelijk door middel van introspektie: "Wij geloven dat je meestal, wat voor emotioneel probleem je ook hebt, in staat bent te leren de ideeën en gedachten waar te nemen die achter je gevoelens

liggen en die er in feite het motief voor zijn." (Ellis & Harper, 1988, p. 27).

Ook zogenoemde 'onbewuste' gedachten en drijfveren kunnen tamelijk eenvoudig worden achterhaald; door naar het manifeste gedrag te kijken en na te gaan welke vooronderstelling daaraan ten grondslag ligt, of erdoor wordt geïmpliceerd: "... we hebben deze ['onbewuste'] gedachten en gevoelens niet onmiddellijk beschikbaar, ze zijn niet onmiddellijk toegankelijk voor ons bewustzijn. Maar we kunnen er betrekkelijk gemakkelijk bijkomen en wel door uit te gaan van het gedrag dat ze hebben opgeroepen." (Ellis & Harper, 1988, p. 27).

De gedachten en opvattingen die mensen ten aanzien van een situatie hebben zullen volgens de R.E.T. meestal de vorm hebben van beweringen en redeneringen in de gewone oegangstaal: dat wil zeggen 'geïnternaliseerde' zinnen en frasen; mgn. 'zelf-verbalizaties' ('self-talk', of 'inner speech'). Zij kunnen deze 'interne zinnetjes' tijdens hun leven opdoen dankzij een langdurige beïnvloeding door hun sociaal-kulturele omgeving, of hun eigen denkvermogen en fantasie. Steeds is het echter zo dat het individu zijn/haar 'zelf-verbalizaties' zelf actief heeft geaksepteed danwel gekreerd.

2.5. Rationaliteit.

Beslissend voor de wijze waarop het denken van invloed is op het emotionele functioneren, en daarmee het persoonlijk welbevinden en psychische gezondheid, is of dit al dan niet 'rationeel' is. 'Rationeel' denken draagt bij tot persoonlijke effectiviteit, levensgeluk en competentie.

Het begrip 'rationaliteit' vervult een centrale rol in de R.E.T.. Er bestaat in de R.E.T. echter geen vaste definitie van dit concept (zie o.m. Dryden, 1984, p. 2). Ellis houdt er evenmin een op na (zie o.m. Diekstra en Dassen, 1979, p. 60): "R.E.T. posits no absolutistic or invariant criteria of rationality." (Ellis, 1982).

Hieruit maakt (Merckx, 1987: par. 1.1., p. 2) op: "... dat alles rationeel is, wat de individuen helpt met een aanzet tot het bereiken van hun basisbepalingen en doelen". De laatste omschrijving lijkt echter wat al te ruim. In de R.E.T.-literatuur worden wel regelmatig preciezere omschrijvingen gegeven van 'rationaliteit'. Volgens (Ellis, 1982) bijvoorbeeld verwijst de term 'rationeel', zoals gebruikt in de R.E.T. ten aanzien van mensen, naar:

- (1) Het voor zichzelf opzetten en kiezen van bepaalde waarden, taken, doelen of idealen;
 - (2) Het gebruiken van efficiënte, flexibele, wetenschappelijke, logiko-empirische manieren om die waarden en doelen te bereiken; en daarmee strijdige, of zelfmisleidende resultaten te vermijden.
- Door Max Maultsby Jr. (-, 1975) wordt een gedachte of opvatting 'rationeel' genoemd indien deze:
- (a) Is gebaseerd op de objectieve werkelijkheid of bekende feiten;
 - (b) De persoon helpt wenselijke doelen te verwezenlijken. Deze doelen komen in het algemeen neer op:
 - Het in stand houden van zijn fysieke bestaan;
 - Het bereiken van door hem zelf gekozen doelen;
 - Het voorkomen of vermijden van ongewenste persoonlijke conflicten;
 - Het voorkomen of vermijden van ongewenste conflicten met de omgeving. (zie ook Ellis & Harper, 1988, p. 29).

Als nadere uitwerking van de bovenstaande conceptie van

'rationaliteit' kan de lijst worden beschouwd van 'Doelstellingen en eigenschappen van een emotioneel gezond persoon', die gegeven wordt in (Ellis, 1974, p. 159-160) met een aanvulling in (Dryden, 1984, p. 9-10). Hieronder volgt daarvan een opsomming:

Eigenschappen en Doelstellingen van een 'Emotioneel Gezond Funktionierend Individu' (Ellis, 1974, p. 159-160).

1. Zelf-Interesse.

De emotioneel gezonde persoon is op de eerste plaats trouw aan zichzelf en offert zich niet op een masochistische manier aan anderen op. Zijn vriendelijkheid en konserveratie jegens andere mensen zijn gebaseerd op zijn opvatting, dat hij zelf vrij wil zijn van onnodige pijn en dat hij dat het beste kan bereiken door eraan mee te werken een samenleving te creëren waarin de rechten van anderen net zo goed als zijn eigen rechten, niet onnodig met voeten getreden worden.

2. Zelfstandigheid.

Het gezonde individu neemt de verantwoordelijkheid voor zijn eigen leven op zich, en, hoewel hij af en toe graag hulp of medewerking van anderen krijgt, heeft hij deze niet absoluut nodig voor zijn eigen welbevinden.

3. Tolerantie.

De gezonde persoon geeft anderen het recht fouten te maken. Hoewel hij hun gedrag kan afkeuren of afwijzen, zal hij hen nooit helemal als persoon afwijzen. Hij accepteert dat mensen feilbare wezens zijn en verwacht nooit dat ze perfect zijn.

4. Akseptatie van Onzekerheid en Dubbelzinnigheid.

De emotioneel volwassen persoon accepteert het feit dat wij allen leven in een wereld van waarschijnlijkheid en toeval, waar vrijwel geen absolute zekerheden bestaan of zullen bestaan. En hij weet dat het niet verschrikkelijk is - in sommige opzichten is het zelfs interessant of fascinerend - om in een dergelijke onzekere, uit waarschijnlijkheden bestaande wereld te leven.

5. Flexibiliteit.

De emotioneel gezonde persoon blijft intellectueel gezien flexibel, staat steeds open voor veranderingen en kijkt onvooroordeeld naar de oneindig verschillende mensen, dingen, en ideeën in de wereld om hen heen.

6. Wetenschappelijk Denken.

Hij denkt zo veel mogelijk objectief, rationeel en wetenschappelijk; hij is in staat om de wetten der logica niet alleen toe te passen op mensen en gebeurtenissen om hen heen, maar ook op zichzelf en zijn interpersoonlijke relaties.

7. Betrokkenheid.

De emotioneel volwassen persoon houdt zich zeer intensief bezig met iets buiten zichzelf, bijv. andere mensen, dingen of ideeën. Hij is graag geïnvolveerd in een of andere activiteit, waaraan hij groot belang hecht en waarheen hij een groot deel van zijn leven structureert.

8. Risiko-Nemen.

De emotioneel volwassen persoon durft risico's te nemen. Hij vraagt zich af wat hij in het leven zou willen doen, probeert dat vervolgens ook te doen en blijft niet eindeloos stilstaan bij de mogelijkheid dat het kan mislukken of dat hij in de ogen van andere mensen misschien faalt. Hij is avontuurlijk ingesteld; hij wil vrijwel alles een keer proberen en is op zoek naar dingen die zijn dagelijkse routine zouden kunnen onderbreken.

9. Zelf-Akseptatie.

Hij probeert van het leven te genieten en accepteert zichzelf juist omdat hij leeft. Hij stelt zijn persoonlijke waarde niet afhankelijk van zijn extrinsieke prestaties of van wat anderen van hem denken. Bij voorkeur evalueert hij zijn 'zelf' überhaupt niet, maar accepteert het feit dat hij bestaat en probeert van het leven te maken wat er van te maken is.

Dryden (1984, p. 9- 10) geeft hier de volgende aanvulling op:

10. Sociale Interesse.

De emotioneel gezonde persoon is bezorgd over het welzijn van anderen, vooral van diegenen met wie hij een intensere relatie heeft. Bovendien zal hij dit in zijn handelen tot uiting laten komen.

11. Akseptatie van de Realiteit.

De emotioneel gezonde persoon bedriegt zichzelf niet over de aard van de realiteit. Hij is geneigd de wereld te zien als een complexe mengeling van goede, neutrale en negatieve aspecten.

Van een formele operationalisatie van het concept 'rationaliteit' als theoretisch konstrukt is binnen de R.E.T. nog geen sprake, buiten het werk dat daarvoor tot dusver door skriptieschrijvers in het kader van de Nederlandse Rationaliteitstest is verricht (Hartgers, Gho & Richter, 1983; Zwet, van der, 1985; Mercx, 1987).

2.6. Irrationaliteit.

Emotionele of psychische stoornissen (neurosen) worden volgens de R.E.T. vooral veroorzaakt door een bepaalde manier van denken, die 'irrationeel' wordt genoemd. Een 'irrationele' wijze van denken zal onrealistisch zijn, onlogisch, inflexibel en inefficiënt met betrekking tot het bereiken van gestelde doelen; en daardoor tot problemen leiden. Irrationeel denken bestaat uit een voortdurende zelf-indoktrinatie met bepaalde irrationele ideeën, in de vorm van 'geinternaliseerde' zinnen. Vaak zal daarbij sprake zijn van zgn. 'musturbation' (te vertalen als: 'moet-o-filie'), waarbij uitgegaan wordt van het - zeer irrationele - idee: "JA wil het, dus MOET het."

Vaak zijn de zelf-verbalisaties van mensen met betrekking tot een konkrete situatie slechts een uitdrukking en consequentie van achterliggende, diepere, bredere impliciete overtuigingen die de persoon heeft ten aanzien van gelijksoortige situaties, en die, in het geval van psychische klachten, van irrationele aard zijn. Op basis van zijn ervaringen met Klienten heeft Ellis een aantal algemene irrationele overtuigingen geformuleerd, die volgens hem in onze kultuur in het bijzonder veel voor schijnen te komen; de zgn. 'Klf irrationele ideeën' (o.m. Ellis, 1962; Ellis & Harper, 1986):

De Klf Irrationele Ideeën in de R.E.T.

1. Waardering- Zoeken.

Het idee, dat het voor een volwassene nodig is, om geliefd en gerespekteerd te worden door zowat iedere belangrijke persoon in zijn omgeving.

2. Prestatieneurose en Extreme Faalangst.

Het idee, dat iemand in alle opzichten, competent, kapabel en succesvol moet zijn, om zichzelf de moeite waard te vinden; of op tenminste 1 belangrijk gebied zeer goed of talentvol moet zijn.

3. **Beschuldigen en Schuldig voelen.**
Het idee, dat bepaalde mensen die zich onaangenaam of oneerlijk gedragen, als geheel verdorven, slecht of gemeen zijn; en dat zij streng veroordeeld of gestraft moeten worden.
4. **Lage Frustratietolerantie en Depressie.**
Het idee, dat het verschrikkelijk en rampzalig is als de dingen niet zo zijn als jij dat graag zou willen; en dat je je daar teleurgesteld, bedrogen of tekortgedaan om moet voelen.
5. **Machteloosheid en Wanhoop.**
Het idee, dat menselijk verdriet of ellende van buitenaf wordt veroorzaakt; en dat mensen weinig of geen zeggenschap hebben over hun eigen lot, situatie, gedrag, gedachten of gevoelens.
6. **Tobben, Angst, en Paniek (bij risico's).**
Het idee, dat als iets gevaarlijk of schadelijk is of kan zijn, je je daar dan verschrikkelijk bezorgd om moet maken; en steeds bedacht moet zijn op de mogelijkheid dat het je overkost.
7. **Verwijdingsgedrag en Gebrek aan Zelfdiscipline.**
Het idee, dat het gemakkelijker is, om levensmoeilijkheden en eigen taken en verantwoordelijkheden uit de weg te gaan of te veronachtzamen, dan ze onder ogen te zien en aan te pakken; en meer bevredigende vormen van zelfdiscipline te ontwikkelen. En dat je het grootst mogelijke geluk kunt bereiken door passiviteit, nietsdoen, luieren, en jezelf onbekommerd en vrijblijvend te 'versaken'.
8. **Afhankelijkheid.**
Het idee, dat je afhankelijk bent of kunt zijn van anderen; en dat je iemand nodig hebt die 'sterker' is dan jezelf om op te vertrouwen.
9. **Konservatisme, Starheid, 'Terugval', en Hang naar het Verleden.**
Het idee, dat iemand's verleden in sterke mate zijn tegenwoordig gedrag bepaalt; en dat wanneer iets ooit iemand's leven sterk heeft beïnvloed, het altijd een dergelijke invloed zal hebben.
10. **Zelf-Wegcijfering, Onderworpenheid, en Overdreven Dienstbaarheid.**
Het idee, dat men zich druk dient te maken over de problemen en moeilijkheden van andere mensen.
11. **Perfektionisme en Extrema Verzet (bij onopgeloste problemen).**
Het idee, dat er een enkele, onveranderlijke, juiste en perfecte oplossing is voor ieder menselijk probleem en voor alle 'harde' feiten die de realiteit van het leven kenmerken; en dat het rampzalig is als je die oplossing niet vindt.

2.7. Doelstelling van de R.E.T. in psychotherapie.

De psychotherapeutische behandeling met de R.E.T. heeft als voornaamste doelstelling: *".. to have the client, at the end of the therapeutic process, with a minus of anxiety (or self-blame) and of hostility (or blame of others and the world around him); and to give him a method of self-observation and self-assessment that will ensure that, for the rest of his life, he will continue to be anxiously anxious and hostile."* (Ellis, 1974, p. 147).

Hier toe wordt gewerkt aan: *".. an elegant philosophical restructuring so that the individual can more efficiently pursue the common human goals of survival and happiness."* (Wessler, 1980).

Om in de richting van therapeutische verandering te werken is het nodig dat de Klient allereerst drie soorten inzicht verwerft (zie o.a. Ellis & Harper, 1968, p. 49- 51):

- (1) De psychologie van Problemen:

De psychische problemen die mensen op een gegeven moment hebben, vinden hun oorsprong in het verleden. De ontstaansoorzaken liggen destijds echter niet in omstandigheden in de buitenwereld, maar in de persoon zelf, die de stoornissen zelf deed ontstaan door sommige irrationele ideeën op te doen, zichzelf aan te praten, en er actief in te gaan geloven.

(2) De oorzaak van problemen:

Dat iemand nu nog steeds last heeft van die problemen wordt niet direkt veroorzaakt door de ontstaansgeschiedenis ervan. De werkelijke oorzaak ligt in het feit, dat de persoon nu nog steeds gelooft in dezelfde irrationele ideeën, deze actief aanhangt en keer op keer in zichzelf herhaalt in de vorm van 'interne' zinnestjes.

(3) De oplossing van problemen:

De emotionele problemen laten zich niet oplossen
 -- door verandering van het verleden - want dat is onmogelijk;
 -- noch door verandering van omstandigheden in de buitenwereld - want dat is niet relevant;
 -- noch door hulp van een buitenstaander alleen - want dat is niet voldoende.

Daarentegen dient de persoon zelf actief zijn of haar eigen stelsel van overtuigingen aandachtig gade te slaan, kritisch te onderzoeken, en waar nodig te betwisten, te herzien, te vervangen en te vervangen door meer rationele alternatieven.

De remedie tegen neurotisch gedrag bestaat in een reorganisatie van percepties en cognities teneinde deze rationeel, realistisch, logisch en efficiënt te maken. Hoewel vaak de hulp van een psychotherapeut nodig zal zijn, is dit nooit voldoende. Regelmatige en daadwerkelijke zelfanalyse is voor iedere wezenlijke persoonlijkheidsverandering onontbeerlijk. "Dit betekent dat therapie er in wezen op neerkomt dat mensen geleerd wordt effectief zelf-analyse te doen." (Ellis & Harper, 1988, p. 8).

2.8. Het A.B.C. van emoties.

Om op een doelmatige manier de irrationele ideeën op te sporen die mensen erop nabouden en hen problemen bezorgen, heeft Ellis een zgn. 'anatomie van emoties' ontworpen; of het 'A.B.C. van emoties' (zie o.m. Ellis, 1974). De manier waarop het psychische probleem van de klient in konkrete situaties de kop op steekt, kan in een A.B.C.-schema op chronologische wijze helder in kaart worden gebracht:

A. 'Activating event' (Aanleiding):

De zintuiglijke waarneming van een (externe) situatie.

Bijvoorbeeld:

"Ik zat in de wachtkamer bij de tandarts".

B. 'Beliefs' (Beoordeling):

De gedachten die iemand over de situatie (ad A) heeft. Deze worden niet alleen ingegeven door de situatie, alswel door iemands algemene 'levensfilosofie', of 'Belief System'. De ideeën kunnen irrationeel zijn en vormen in dat geval het keuzepunt waarvanuit psychotherapeutische verandering kan beginnen.

Bijvoorbeeld: "O jee!

-- Straks gaat hij me boren;

-- En dat zal vreselijk pijn doen;

-- Ja; ik kan het nu al voelen;

- Die pijn kan ik niet verdragen;
- Oh, wat een ellendige toestand;
- Dit houd ik niet uit!".

C. 'Consequence' (Consequentie):

De gevoelens (emoties) en gedragingen die beschouwd worden als het gevolg van de gedachten als weergegeven bij (B). Waar het irrationele ideeën betref zullen de consequenties in emoties en gedragingen van problematische of neurotische aard zijn.

Bijvoorbeeld:

Gevoelens: *Warm, hartkloppingen, gespannen spieren, transpirerend, droge lippen (angstig).*

Handelen : *Steeds verzitten, zuchten, tromselen, ijsberen (nervus).*

aan deze schematische weergave van een problematische ervaring van de klient worden tijdens de therapie twee onderdelen toegevoegd:

D. 'Dispute' (Diskussie):

Hier worden de irrationele ideeën die de klient onder (B) heeft kritisch bekeken, betwist en vervangen door meer rationele alternatieven.

Bijvoorbeeld: "Ach...

- *Niet is eigenlijk niet eens zeker dat ik gastjes heb;*
- *Bovendien weet ik dat het niet zo'n pijn hoeft te doen;*
- *Zeker niet als ik me weet te ontspannen;*
- *Bijvoorbeeld door aan iets leuks of lekkers te denken;*
- *En zo fantasieren over mogelijke pijngevoelens maakt het alleen maar erger;*
- *Leef ik mijn aandacht daarom een beetje gaan afliden met iets leukers...".*

E. 'Effect' (Effekt):

Dit betreft de nieuwe emoties en gedragingen zoals die naar verwacht zullen voortvloeien uit de meer rationele ideeën bij vermeld onder (B).

Bijvoorbeeld:

Gevoelens: *Ontspanning van mijn spieren, rustiger worden van mijn hartslag, dieper en rustiger ademhaling.*

Handelen : *Begon een gezellig praatje met een andere patient.*

HOOFDSTUK III. MEETINSTRUMENTEN VOOR RATIONALITEIT.

Er zijn door psychologen inmiddels tests ontwikkeld die bedoeld zijn om de mate van '(ir-)rationaliteit' te meten van mensen. Deze rationaliteitstests kunnen bijvoorbeeld praktisch nut hebben als psychodiagnostisch hulpmiddel in de R.E.T.-georiënteerde psychotherapie.

3.1. De Zelf-beoordelingsvragenlijsten.

Vaak hebben de tot dusver ontwikkelde rationaliteitstests de vorm van zgn. 'Zelf-beoordelingsvragenlijsten', zoals de 'Irrational Belief Test' van (Jones, 1968), of voor Nederland de lijst van Min (-, 1973). Deze gestandaardiseerde vragenlijsten zijn opgebouwd uit een aantal items, die meestal afgeleid zijn van de 'Elf irrationele ideeën' van Ellis (zie Forosoff, 1975; Kratochvil, 1977; Diekstra en Dassen, 1979; Smith, 1982). Van elk item dient de respondent aan de hand van een 5-punts Likertschaal aan te geven in hoeverre dit op hem/haar van toepassing lijkt: variërend van 'helemaal niet mee eens' tot 'helemaal mee eens'.

Van verschillende kanten zijn bezwaren tegen de zelf-beoordelingsvragenlijsten gerezen (zie ook Mercx, 1987: par.1.4., p. 16-19):

1. Geen definitie.

Er ontbreekt een tevoren vastgestelde definitie van het concept 'rationaliteit'. Hierdoor ontbreekt een expliciet criterium voor de keuze van vragenlijst-items, zodat die wat arbitrair lijkt. De items zijn wel vaak gebaseerd op de 'elf irrationele ideeën' van Ellis, maar deze ideeën betreffen concrete voorbeelden van irrationeel denken; en niet algemene kenmerken bruikbaar voor de operationalisatie van 'rationaliteit' als theoretisch konstrukt. De konstrukt-validiteit lijkt daarom matig. (Kratochvil, 1977; Mercx, 1987, p.17).

2. Extreme waarden.

De Likert-schalen voor de beoordeling van 'ideeën' hebben als uiterste waarden 'beslist terecht' danwel 'beslist onterecht'. Deze extremen lijken vergelijkbaar te zijn met zgn. 'absolutistische gedachten' die in R.E.T. als irrationeel worden beschouwd (zie Ellis, 1979). Daardoor lijken zij afbreuk te doen aan de konstrukt-validiteit van de test. (Kratochvil, 1977, p. 98; Hartgers, Gho & Richter, 1983; Mercx, 1987, p. 18).

3. Niet alleen kognities.

De zelf-beoordelingsvragenlijsten voor Rationaliteit bevatten vaak items die niet direkt betrekking hebben op de kognities van de persoon; maar eerder op de gedragsmatige of affectieve/emotionele response als gevolg van die kognities (zoals "zich zorgen maken"). Ook dit lijkt in het nadeel van de konstrukt-validiteit. (Smith, 1982, p. 509-510).

4. Diskriminant-validiteit.

Niet aangetoond is of deze vragenlijsten zich wezenlijk onderscheiden van vragenlijsten voor andere persoonlijkheidsdimensies dan 'rationaliteit', zoals 'sociaal-evaluatieve angst' (Watson & Friend, 1969). De diskriminant-validiteit ten opzichte van meetinstrumenten voor andere psychologische konstrukten is daarom onduidelijk. (Smith, 1982, p. 509-510; Mercx, 1987, p. 18).

5. Perifere versus principiële evaluaties.

Deze vragenlijsten hebben een gestandaardiseerde vorm; elke proefpersoon beoordeelt dezelfde verzameling items. Hierdoor wordt de globale mate van 'rationaliteit' gemeten, maar wordt het onderscheid gemist tussen wat meer incidentele, en wat meer 'principiële' evaluaties zijn van het individu (respektievelijk 'perifere' en 'kern'-evaluaties; zie James, W., 1902). Daardoor wordt informatie gemist die juist van groot praktisch belang zou zijn voor de psychotherapie. (Porosoff, 1975, p. 100; Merckx, 1987, p. 17).

6. Ontbrekende informatie.

Verder blijft bij deze rationaliteitstests onbekend:

- Het aantal en de soort levensgebieden die voor de respondent de meeste problemen opleveren.
- Het soort konkrete situaties waarin de respondent de meeste problemen ervaart.
- De konkrete inhoud van de belangrijkste irrationele gedachten of 'kern-evaluaties'.
- De specifieke wijze waarop deze gedachten irrationeel zijn. (Merckx, 1987, p. 19).

Van de bovengenoemde bezwaren tegen de zelf-beoordelingsvragenlijsten voor Rationaliteit hebben de eerste vier betrekking hebben op de validiteit van de test, en de laatste twee op het gebrek aan bruikbaarheid van de testresultaten voor de therapie.

3.2. De Ontwikkeling van een Interactief Meetinstrument voor Rationaliteit.

De 'Interactieve Test voor Rationaliteit' is ontwikkeld teneinde aan de bovengenoemde bezwaren tegemoet te komen. De bijdragen die tot dusver achtereenvolgens aan de ontwikkeling van deze test zijn geleverd vindt men in de volgende doktoraalskripties beschreven:

- De skriptie: '*Sij de Rede te Rede*', van (Hartgers, Gho & Richter, 1983).
- De skriptie: '*Nedelijke Gevoelens*', van (Zwet, Van der, 1985).
- De skriptie: '*Een Volgende Stap in het Betrouwbaarheidsonderzoek ten behoeve van de Ontwikkeling van een Rationaliteitsvragenlijst voor Nederland*' van (Merckx, 1987).

Doel van de Interactieve Test voor Rationaliteitstest is, de mate van 'rationaliteit' te meten van doelen en gedachten in het belangrijkste probleemgebied van het individu (zie Merckx, 1987, p. 17-18). Daarbij is het opgemerkt dat de test geschikt dient te zijn voor toepassing als praktisch hulpmiddel in de R.E.T.-therapie. De dient de therapeut in staat te stellen op systematische wijze de vooruitgang van de klient tijdens de therapie te kunnen volgen. De test moet aansluiten op de juiste plaats een betrouwbare en valide toegang kunnen opleveren van de 'rationaliteit' van gedachten en doelen van klienten. Op die wijze kan zij ook toegepast worden bij het psychotherapie-efekt-onderzoek. Bovendien is het de bedoeling dat de test de nodige extra informatie oplevert omtrent de specifieke problematiek van een klient, welke informatie door de psychotherapeut kan worden gebruikt om zijn/haar interventies tijdens de therapie te kunnen bepalen of bijsturen.

Teneinde aan deze doelstellingen te kunnen voldoen is voor wat betreft de vorm van de Rationaliteitstest, afgekeken van de gestandaardiseerde

zelf- beoordelingsvragenlijsten. In plaats daarvan is gekozen voor een 'semi- gestructureerd interview'. Dit houdt in dat de testgegevens bij de afname van de test door middel van een vraaggesprek aan de respondent worden ontlokt. Het interview-schema voor de Rationaliteitstest is ingevoerd door (Hartgers, Gho & Richter, 1983; zie ook: Mercx, 1987; par. 2.2., p. 20). De opbouw van het interview werd afgeleid van de zgn. 'Rationele Zelf Analyse' (afgekort R.Z.A.), een methode van (Spinhoven & Commandeur, 1981), welke gebaseerd is op de bekende 'anatomie van emoties' van Albert Ellis, of: het 'A.B.C. van emoties' (zoals beschreven in par. 2.8.). In dit opzicht sluit de Rationaliteitstest al beter aan bij de theorie van de R.E.T.; dan de vorm van een gestandaardiseerde vragenlijst.

In de test wordt wel een iets andere volgorde aangehouden van de onderdelen in het 'A.B.C.': Het 'huidige' gevoel en gedrag ('C') worden opgevraagd voordat de 'huidige gedachten' ('B') aan bod komen. Ook gaan het 'doelgevoel' en 'doelgedrag' ('E') vooraf aan de 'alternatieve gedachten' ('D').

Met het Interaktieve Meetinstrument voor Rationaliteit wordt getracht aan de bestaande bezwaren tegen de zelf- beoordelingsvragenlijsten (zie par. 3.1.) tegemoet te komen (zie ook Mercx, 1987; par. 2.1., p. 18- 19; bijl. 2, p. 1- 17). Hieronder volgt een opsomming van een viertal hoofdpunten waarop de bedoelde bezwaren onzeild worden, met vermelding van maatregelen die daartoe getroffen zijn:

1. Getracht is om een hogere konstruktvaliditeit te bereiken (ad bezwaar 1).

- In het kader van de Rationaliteitstest wordt uitgegaan van een vantevoren vastgestelde definitie van het begrip 'rationaliteit'. Deze is door (Hartgers, Gho & Richter, 1983) als volgt vastgesteld: *"Een gedachte of gedachte- verbalisatie over een situatie of gebeurtenis is rationeel als:*
 1. Er is de empirie een bewijs voor te vinden is.
 2. Deze leidt tot het zelf gekozen doel."
 (zie ook Mercx, 1987; par. 2.2., p. 20). Gaandeweg is naar een steeds nauwkeuriger definitie van 'rationaliteit' toegewerkt. Hiermee heeft een steeds verdergaande operationalisatie plaatsgevonden het concept 'rationaliteit' als theoretisch konstrukt. De operationalisatie vormt de grondslag van het skoringssysteem, waarbij de twee genoemde aspecten ('Overeenstemming met de Objektieve Realiteit', en 'Doelmatigheid') worden gebruikt als de twee hoofd-kriteria voor de beoordeling van gedachten op 'rationaliteit'. In het skoringssysteem volgens (Mercx, 1987) zijn de twee hoofdkriteria opgesplitst in zeven subkriteria voor 'rationaliteit', die weer geoperationaliseerd zijn in zgn. 'uitsluitingscategorieën'; welke kenmerken weergeven van 'irrationele' denkwijzen.

2. Extreme oordelen op de Likert-schalen ten aanzien van irrationele ideeën worden bij deze test vevmeden (ad bezwaar 2).

- De 'rationaliteit' van de gedachten van de respondent wordt niet bepaald aan de hand van door hem/haar ingevulde Likertschalen, maar door middel van het skoren van zijn/haar expliciete gedachte- beschrijvingen. Hiervoor wordt gebruikgemaakt van specifieke en expliciete skoringskriteria van 'rationaliteit'. Met een van die gebanteerde criteria, het subkriterium

'absolutisme', is het mogelijk extreme oordelen te identificeren en te skoren.

3. Eventuele verwarring van ideeën, emoties en gedragingen wordt voorkomen (ad bezwaar 3).
 - Deze verschillende aspecten van de problematiek van de respondent worden door middel van het 'A.B.C.'-schema gescheiden opgevraagd.
4. Bevorderd wordt dat informatie kan worden achterhaald met betrekking tot de specifieke problematiek van de respondent (ad bezwaar 5, en 6). Deze informatie dient voldoende concreet, gericht, en volledig te zijn om van nut te kunnen zijn in de praktijk van de psychotherapie. De bedoelde informatie bestaat onder meer uit:
 - (a) Het aantal en de soort levensgebieden die voor de respondent de meeste problemen opleveren (ad bezwaar 6-a).
 - De respondent rangschikt een zestiental mogelijke levensgebieden naar de mate waarin deze voor hem/haar problemen opleveren. Aan de hand van het belangrijkste probleemgebied worden de cognities van de respondent opgevraagd.
 - (b) Het soort concrete situaties waarin de respondent problemen ervaart (ad bezwaar 6-b).
 - De respondent beschrijft zijn/haar gedachten aan de hand van een concreet voorbeeld van een recent meegemaakte probleemsituatie, behorend tot het belangrijkste probleemgebied.
 - (c) De concrete inhoud van de belangrijkste irrationele gedachten of 'kern-evaluaties' van de persoon ten aanzien van het meest problematische levensgebied (ad bezwaar 5; en 6-c).
 - Er wordt gevraagd naar gedachten in of tijdens een probleemsituatie, die tot het meest problematische levensgebied van de respondent behoort.
 - De gedachten van de respondent worden expliciet gemaakt met behulp van speciale uitvraag- richtlijnen, opgenomen in de handleiding voor de testafname.
 - Er wordt voor gezorgd dat de gedachte- beschrijvingen voldoende volledig zijn doordat er een voorschrift geldt voor het formaat van een volledige gedachte- beschrijving/ inferentie; die drie zgn. 'komponenten' behoort te bevatten.
 - (d) De specifieke wijze waarop de irrationele gedachten irrationeel zijn (ad bezwaar 6-d).
 - Op het scoringsformulier wordt expliciet vermeld op welk(e) van de zeven gehanteerde subcriteria van 'rationaliteit', een gedachte- komponent 'irrationeel' scoort.

3.3. Korte Beschrijving van de Eerste Stappen in de Ontwikkeling van de Rationaliteitstest.

Een samenvatting van de achtereenvolgende stappen die in de ontwikkeling van de Rationaliteitstest zijn gezet, vindt men in (Merckx, 1987: par. 2.2.- 2.3, p. 19- 24). Ik volsta hier met het vermelden van de belangrijkste punten in deze ontwikkeling.

De eerste stap in de ontwikkeling van de Rationaliteitstest werd gezet door (Hartgers, Gho en Richter, 1983). Zij hebben de behoeften van de

test ingevoerd; het interview-schema volgens de 'R.Z.A.'-methode c.q. het 'A.B.C. van emoties'. Bovendien hebben Hartgers et al. een eerste aanzet gegeven tot een handleiding voor de testafname, en een skoring-richtlijn. Voor de laatste hebben zij de basis gelegd van de definitie van het concept 'rationaliteit', die in het kader van de Rationaliteitstest wordt gehanteerd, en het uitgangspunt heeft gevormd voor de opzet van het (latere) skoringssysteem.

Het interview-schema werd vervolgens door G. van der Zwet afgeweken bij een groep psychotherapie-klienten van 'Centrum Hoekduin' te Noordwijk (Zwet, Van der, 1985). Dit heeft geleid tot de een aantal aanpassingen van de Rationaliteitstest (zie ook Mercx, 1987: par. 2.3., p. 22- 24). Er is gewerkt aan een grotere standaardisatie (en dus betrouwbaarheid) van de afnameprocedure, en een ontwerp is gemaakt van een skoringssysteem.

3.4. De Bijdragen van Mercx.

De versie van de Rationaliteitstest waarop in deze skriptie wordt voortgebouwd is die van A. Mercx (-, 1987). Op deze laatste versie wordt hier dan ook wat uitvoeriger ingegaan. Mercx heeft zich vooral gewijd aan de verbetering van de betrouwbaarheid van de test.

- Teneinde de standaardisatie van de test te verhogen heeft zij onder meer een zevental veranderingen aangebracht in de opzet van de test en in de afname-procedure. (zie Mercx, 1987: par. 6.2., p. 70- 72).
- De operationalisatie van het begrip 'rationaliteit' werd door Mercx verder verdiept en uitgebreid, op basis van een uitvoerig literatuuronderzoek op het gebied van de R.E.T. en het concept 'rationaliteit'. Daarbij heeft zij ingrijpende aanpassingen en uitbreidingen doorgevoerd in het skoringssysteem van de test (zie Mercx, 1987: par. 4.2.- 4.8., p. 30- 54; par. 5.2., p. 60- 61).
- Tenslotte heeft zij in het skoreformulier de nodige veranderingen aangebracht (zie Mercx, 1987: par. 4.2., p. 30- 31).

Hieronder worden respectievelijk afname-procedure, skoringssysteem en skoreformulier van de Interaktieve Rationaliteitstest in haar huidige vorm (versie Mercx, 1987) in kort bestek beschreven:

3.4.1. De Afname-procedure van de Rationaliteitstest in de versie van (Mercx, 1987).

Een volledige beschrijving van de afname-procedure van de test in haar recente vorm wordt gegeven in (Mercx, 1987: bijl. 2, 'Handleiding voor testafname', p. 8- 17). Hieronder volgt een beknopt overzicht. De procedure voor de testafname bevat de volgende onderdelen. Bij ieder test-onderdeel zal ik een voorbeeld geven, afgeleid van een reële testafname.

1. De keuze van 'het meest problematische levensgebied':

Aan de respondent wordt een stapeltje van zestien kaartjes aangeboden die in willekeurige volgorde zijn geordend. Op elk kaartje staat een bepaald levensgebied vermeld. Het is de bedoeling dat hij/zij de kaartjes nu rangschikt naar de mate, waarin de levensgebieden voor hem/haar problemen opleveren.

Voorbeeld: Het levensgebied: (5) 'omgang met andere mensen'.

Vervolgens wordt de respondent gevraagd een recent meegemaakte situatie op het meest problematische levensgebied voor de geest te halen. Aan de hand hiervan worden de overige test- onderdelen behandeld.

2. Een recent meegemaakte probleemsituatie (A.B.C.-onderdeel: 'A'):

Hier geeft de respondent een zo 'objektief' mogelijke beschrijving van een externe situatie, die behoort tot het belangrijkste probleemgebied, en waarin hij/zij problemen heeft ondervonden. ('Objektief' betekent hier: in termen van zintuiglijk-waarneembare externe gebeurtenissen).

Voorbeeld (Een situatie uit het probleemgebied dat nummer een staat): 'Ik zit te praten met mijn buurvrouw'.

3. Het meest problematische gevoel tijdens de beschreven situatie; het (belangrijkste) 'Probleemgevoel' (A.B.C.-onderdeel: 'C1'):

Weergave van de gevoelens die de respondent had:

- De respondent geeft op een 5-punts Likert-schaal aan hoe hij/zij deze gevoelens heeft ervaren (met waarden van 'zeer negatief' tot 'zeer positief').
- Het belangrijkste problematische gevoel wordt met een enkel woord omschreven.

Voorbeeld (Wat ik voelde):

- 'zeer negatief'.
- 'Gespannen'.

4. Het gedrag in de beschreven situatie (A.B.C.-onderdeel: 'C2'):

Weergave van de gedragingen die de respondent vertoonde:

- Beschrijving in termen van zintuiglijk-waarneembare handelingen en uitspraken.
- Skoring op een 5-punts Likert-schaal van de subjectieve belevingswaarde (met waarden van 'zeer negatief' tot 'zeer positief').

Voorbeeld (Wat ik deed):

- 'Ik sta op en ga heen en weer lopen, alsof ik van alles te doen heb'.
- 'fase?/ik negatief'.

5. De huidige gedachten (1) over de beschreven situatie; Inferentie nr. 1 (A.B.C.-onderdeel 'B'):

Beschrijving van de gedachten die de respondent bij de situatie had. Bij de beschrijving zorgt de interviewer ervoor, dat elke 'inferentie' bestaat uit drie zgn. 'komponenten':

- 'Statement': Eerste formulering van de gedachte door de proefpersoon. Deze blijkt in de praktijk vaak niet onmiddellijk duidelijk en volledig.
- 'Informatie over de statement': Nadere toelichting op, of rationale/argumentatie voor (1). De interviewer verkrijgt deze met behulp van 'probes' zoals: 'Waarom?', 'Hoezo?', 'In welk opzicht?', enz.
- 'Evaluatie' (algemene waardering) met betrekking tot 'komponent' (1) en (2): Wat de respondent vindt van de situatie

volgens zijn/haar interpretatie daarvan.

Voorbeeld (Wat ik dacht):

- (1) 'Ze zal wel iets negatiefs van me denken'.
- (2) 'Ik ben niets anders gewend van mensen'.
- (3) 'En dat vind ik rot'.

6. De huidige gedachten (2) over de beschreven situatie; Inferentie nr. 2 (A.B.C.-onderdeel 'B'):

Beschrijving van een tweede gedachte die de respondent over de situatie had/heeft. Ook deze tweede 'inferentie' bestaat uit de eerdergenoemde drie 'komponenten'.

Voorbeeld (Wat ik nog meer dacht):

- (1) 'Ik kan niet spontaan iets zeggen tegen haar'.
- (2) 'Als je iets spontaan zegt tegen mensen, dan gaan ze je aanvallen in woorden'.
- (3) 'En dat vind ik afschuwelijk'.

7. Het gevoel dat de respondent in soortgelijke situaties zou willen ervaren; het (belangrijkste) 'Doelgevoel' (A.B.C.-onderdeel 'E-1'):

Weergave van de manier, waarop de respondent zich eigenlijk in soortgelijke situaties zou willen voelen:

- a. De respondent geeft op een 5-punts Likert-schaal aan hoe hij/zij denkt deze gevoelens te zullen ervaren (met waarden van 'zeer negatief' tot 'zeer positief').
- b. Het belangrijkste doelgevoel wordt met een enkel woord omschreven.

Voorbeeld (Zoals ik me zou willen voelen):

- a. 'tamelijk positief'.
- b. 'Ontspannen'.

8. Het gedrag dat de respondent in soortgelijke situaties zou willen vertonen; het 'Doelgedrag' (A.B.C.-onderdeel 'E-2'):

Weergave van de manier, waarop de respondent zich eigenlijk in soortgelijke situaties zou willen gedragen:

- a. Beschrijving in termen van zintuiglijk-waarneembare handelingen en uitspraken;
- b. Skoring op een 5-punts Likert-schaal (met waarden van 'zeer negatief' tot 'zeer positief').

Voorbeeld (Wat ik zou willen doen):

- a. 'Gewoon blijven zitten en doorgaan met praten of dat waar ik mee bezig ben'.
- b. 'tamelijk positief'.

9. De alternatieve gedachten (1) m.b.t de probleemsituatie; Inferentie nr. 3: (A.B.C.-onderdeel 'D'):

Beschrijving van wat de respondent in soortgelijke situaties zou kunnen denken teneinde zich op de gewenste wijze te kunnen voelen en gedragen. Net als de bovengenoemde 'huidige' gedachten over de situatie, dienen de alternatieve gedachten te bestaan uit drie 'komponenten':

- (1) De alternatieve 'gedachte-zinnetjes' waarmee de respondent

- denkt het doelgevoel en doelgedrag te kunnen bereiken;
- (2) Nadere informatie over de alternatieve gedachten;
 - (3) Een alternatieve evaluatie (algemene waardering) door de respondent van de situatie volgens zijn/haar alternatieve gedachten ('komponent' (1) en (2)) erover.

Voorbeeld (Wat ik zou kunnen denken):

- (1) *'Volgens mij denkt ze niet eens zo negatief over mij'.*
- (2) *'Waarom zou ze?'*
- (3) *'En dat lijkt me beter'.*

10. De alternatieve gedachten (2) m.b.t. de probleemsituatie;
Inferentie nr. 4: (A.B.C.-onderdeel 'D'):

Een tweede alternatieve 'inferentie', eveneens bestaande uit drie 'komponenten'.

Voorbeeld (En ik zou ook kunnen denken):

- (1) *'Ik zou ook meer kunnen letten op het gesprek'.*
- (2) *'Want wat heb ik er nou aan, om met zulke negatieve gedachten bezig te zijn'.*
- (3) *'En dat vind ik prettiger'.*

11. De Doelmatigheid van de vier 'Inferenties' (zie onder punt 5, 6, 9, en 10) m.b.t. het Doelgevoel (ad 7) en Doelgedrag (ad 8):

Op een serie van acht 5-punts Likertschalen, geeft de respondent aan in hoeverre hij/zij denkt dat elk van de twee 'vroegere' gedachten en van de twee 'nieuwe', alternatieve gedachten, zullen leiden tot het ('rationele') doelgevoel en het doelgedrag. Deze schaaltes hebben waarden variërend van 'zeer niet' tot 'zeer wel'. (zie Merckx, 1987: par. 4.8., p. 53)

Samengevat levert de afname van de Rationaliteitstest het volgende produkt op:

- a) Vier gedachte-beschrijvingen of 'inferenties': twee oude, en twee nieuwe/alternatieve. Elk van de vier verkregen gedachte-beschrijvingen ('inferenties') is opgesplitst in de drie 'komponenten':
 - (1) 'Statement';
 - (2) 'Informatie over de statement';
 - (3) 'Evaluatie' met betrekking tot 'komponent' (1) en (2).
 Op deze wijze worden twaalf 'gedachte-komponenten' verkregen.
 - b) Daarnaast beschrijvingen van het gevoel en het gedrag in de problematische situatie, en ook van het doelgevoel en doelgedrag; met daarbij vier ingevulde Likert-schaaltjes voor de belevingswaarde.
 - c) Acht ingevulde Likert-schaaltjes voor de 'Doelmatigheid' van de vier 'inferenties' m.b.t. het doelgevoel en doelgedrag.
- Op dit materiaal wordt de scoring uitgevoerd.

3.4.2. Het Skoringssysteem van de Rationaliteitstest in de versie van (Merckx, 1987).

Hieronder volgt een uiteenzetting van de wijze waarop de ingevulde Rationaliteitstest geskoord wordt. (Uitgebreide toelichtingen op de skoringsregels kan men vinden in Merckx, 1987: par. 4.2.-4.3., p. 30-54).

Van het verkregen response-materiaal worden alleen de gedachte-beschrijvingen (4 'inferenties' c.q. 12 'komponenten') geskoord op op de (zeven) subkriteria van de twee hoofdkriteria:

- (I) 'Overeenstemming met de Objektieve Realiteit'; en
- (II) 'Doelmatigheid'.

Voor deze twee hoofdkriteria zijn afzonderlijke skoringsrichtlijnen van toepassing:

- (I) De 'Overeenstemming met de Objektieve Realiteit' wordt per 'gedachte-komponent' vastgesteld. Daarbij kan gebruik worden gemaakt van de informatie uit de situatie-beschrijving (A.B.C.-onderdeel 'A').
- (II) De 'Doelmatigheid' van een 'inferentie' wordt per (gehele) 'inferentie' bepaald. Dit wordt gedaan in relatie tot de beschrijvingen van het doelgevoel en doelgedrag (A.B.C.-onderdeel 'E-1', resp. 'E-2'). Vermeld zij hierbij dat het de respondent is die deze 'Doelmatigheid' inschat; en de skoorder deze inschatting slechts registreert op het skoreformulier.

Hieronder wordt een overzicht gegeven van de criteria en subkriteria van het skoringssysteem. Het algemene principe van het skoringssysteem houdt het volgende in:

-- Een 'inferentie' of 'komponent' skooft op een bepaald subkriterium 'rationeel', indien GEEN van de tot dat subkriterium behorende 'uitsluitingscategorieën' (kenmerken van 'irrationeel' denken) op de betreffende 'inferentie' of 'komponent' van toepassing wordt gevonden.

Onder elk subkriterium wordt in de uitsluitings-regels steeds dezelfde grondregel, behorend bij dat subkriterium, vanuit verschillende gezichtspunten belicht. Daarom zijn de grenzen tussen de uitsluitingscategorieën binnen eenzelfde subkriterium in het huidige skoringssysteem (versie Merckx, 1987) niet van belang. Men zal dan ook merken dat ze soms moeilijk van elkaar zijn te onderscheiden, en elkaar regelmatig overlappen.

De skoringsprocedure wordt nu op de volgende wijze uitgevoerd:

1. Beoordeling van de 'Rationaliteit' van Doelgevoel en Doelgedrag.

Eerst worden doelgevoel en het doelgedrag beoordeeld aan de hand van een aantal criteria voor de 'Rationaliteit van doelgevoel/ doelgedrag' (Merckx, 1987: par. 4.3., p. 31- 36). Hiervoor worden de volgende skoringsregels gebruikt:

Kriterium: RATIONALITEIT van Doelgevoel en Doelgedrag.

1. Subkriterium: Rationaliteit van het Doelgevoel.

Uitsluitings-categorieën:

Een Irrationeel Doelgevoel:

1. Is niet 'gematigd'.
2. Is niet 'adekwaat', brengt (zo) problemen met zich mee.
3. Helpt niet iets tegen de ongewenste situatie te ondernemen.
4. Houdt ontkennning in van het probleemgevoel.

5. Is onwaarschijnlijk te bereiken.
6. Vormt een te groot contrast met het probleemgevoel (meer dan 2 punten verschil op de 5 punts Likert schaal).
(1-6 als bij doelgedrag)
7. Levert ongewenste onrust en spanning op.
8. Leidt tot onnodige vervelende gevoelens als depressie en angst.

2. Subkriterium: Rationaliteit van het Doelgedrag.

Uitsluitings-kategorieren:

Een Irrationeel Doelgedrag:

1. Is niet 'gematigd'.
2. Is niet 'adekvaat', brengt (zo) problemen met zich mee.
3. Helpt niet iets tegen de ongewenste situatie te ondernemen.
4. Houdt ontkennen in van het probleemgevoel.
5. Is onwaarschijnlijk te bereiken.
6. Vormt een te groot contrast met het probleemgedrag (meer dan 2 punten verschil op de 5 punts Likert schaal).
(1-6 als bij doelgevoel)

7. Beoogt een externe 'locus of control': bevordert slachtoffer-positie.
8. Vereist verandering van anderen.
9. Benadeelt anderen onnodig.

Op het skoringsformulier wordt vastgelegd of het door de respondent weergegeven doelgevoel respectievelijk doelgedrag volgens de bovenstaande regels al dan niet 'rationeel' skoren.

Daarna wordt, indien het doelgevoel en/of doelgedrag niet als rationeel wordt aangemerkt, alsnog samen met de respondent naar een alternatief doel gezocht dat wel rationeel wordt gevonden. Als richtsnoer kan daarbij de lijst worden gebruikt van 11 'Doelstellingen en Eigenschappen van een Emotioneel Gezond Individu'; ontleend aan (Ellis, 1974, p. 159- 160; resp. Dryden, 1984, p. 9- 10) (zie ook par. 2.5.). De aldus verkregen rationale doelen zullen later worden gebruikt bij de beoordeling van de vier 'inferenties' op het Kriterium (II): 'Doelmatigheid' (van huidige/ alternatieve gedachten).

2. Skoring van de Gedachte-komponenten op Kriterium (I).

Elk van de vier 'gedachte-komponenten' wordt beoordeeld op het hoofd-kriterium (I): Overeenstemming met de Objectieve Actualiteit dat wil zeggen: respectievelijk op de sub-kriteria 1.1., 1.2., en 1.3.. Daarbij gelden de volgende skoringsregels:

I. Kriterium: **OBJEKTIVITEIT.**

- 1.1. Subkriterium: **Empirische evidentie** (zie Berck, 1987: 4.3., p. 36- 43).

Onder dit subkriterium worden aparte uitsluitingsregels toegepast afhankelijk van het 'type' uitspraak dat de 'gedachte-komponent' bevat; d.w.z.

- 'Empirisch beslissbare Bewering'.
- 'Konklusie'.
- 'Waarde-oordeel of Opinie'.

De bijbehorende Uitsluitings-kategorieren zijn:

- Indien het een 'empirisch beslissbare bewering' betreft:
1. Empirisch beslissbare beweringen zijn niet in overeenstemming met de (empirisch bewezen) feiten.
 2. Waarschijnlijkheden worden zekerheden.

- Indien het een bewering met een 'konklusie' betreft:
3. Konklusies zijn niet logisch afgeleid.
 4. Bepaalde A's (situaties) en C's (gevoelens) worden onlosmakelijk verbonden.
 5. De premissen waaruit de konklusie getrokken wordt zijn feitelijk onjuist, of lijken onwaarschijnlijk.
 6. Voorbarige konklusies over de motieven/gedachten van anderen.

- Indien het een 'waarde-oordeel/evaluatie' betreft:
7. Feiten en waarde-oordelen worden onvoldoende onderscheiden.
 8. Absolute en universele definities van bepaalde waarden.
 9. Bepaalde waarden worden als intrinsiek waardevoller gezien dan andere.
 10. De waarde van een persoon wordt afhankelijk geacht van dimensies zoals: prestatie, hoeveelheid liefde en waardering, enz.

- 1.2. Subkriterium: 'Absolutisme' (zie Mercx, 1987: par. 4.5., p. 44- 45).

Uitsluitings-kategorieën:

1. Eisen, geboden, verplichtingen: vormen van 'Moeten'.
2. 'Impliciete-moet-type': als iets maar op 1 manier kan of mag.

- 1.3. Subkriterium: 'Overgeneralisatie'.
(D.w.z.: niet-gerechtaardigde generalisaties die gemaakt worden op grond van incidentele gevallen) (zie Mercx, 1987: par. 4.6., p.45- 47).

Uitsluitings-kategorieën:

1. Gepolariseerd, dichotoom of bipolair denken: het denken in extremen. Vormen van 'Alles/Wiets'.
2. Overdrijving.
3. Beoordeling van de totale persoonlijkheid van zichzelf of een ander.
4. Personalisaties: overschattingen van de mate waarin gebeurtenissen in de buitenwereld aan het zelf gerelateerd zijn.
5. Overschatting van de invloed van feiten uit het verleden.
6. (Impliciete) Finaliteit, eeuwigheid, voldongenheid van feiten of omstandigheden.
7. Selektieve abstrakties. Een detail uit de kontekst halen en zo de betekenis van de totale situatie missen.

3. Skoring van de Inferenties op Kriterium (II).

Vervolgens worden de vier 'inferenties' als geheel beoordeeld op het hoofd-kriterium (II): 'Doelmatigheid'; dat wil zeggen respectievelijk op subkriteria 2.1. en 2.2. (Mercx, 1987: par. 4.8, p. 49- 54). Deze beoordeling gebeurt in relatie tot het verkregen 'rationele' doelgevoel en doelgedrag. Daarbij wordt gekeken naar de acht Likertschalen waarop de respondent de 'doelmatigheid' heeft weergegeven van elk van de vier 'inferenties' ten aanzien van het (rationele) doelgevoel en doelgedrag. Indien de aangegeven score op de

Likertschaal in het positieve gedeelte zit wordt de betreffende 'inferentie' als 'rationeel' beoordeeld.

Kriterium: **DOELMATIGHEID** van Doelgevoel en Doelgedrag.

- 2.1. Subkriterium: Doelmatigheid van het Doelgevoel.
Of een 'inferentie' leidt tot het gewenste doelgevoel.
- 2.2. Subkriterium: Doelmatigheid van het Doelgedrag.
Of een 'inferentie' leidt tot het gewenste doelgedrag.

Tot zover de beschrijving van het scoringsstelsel volgens (Merckx, 1987). In het onderhavige skriptie-onderzoek werd dit scorings-systeem (Merckx, 1987) toegepast teneinde de '(ir-)rationaliteits-'skoringen uit te voeren. Hierbij bleken nog een aantal aanpassingen, inkortingen en uitbreidingen nuttig of nodig. Dit heeft geresulteerd in een aangepaste versie van het scoringsstelsel: versie (Merckx, 1987/ Valde, v.d., 1988). In de bijlagen is hierran een overzicht opgenomen.

3.4.3. Berekening van de Testskore van de Rationaliteitstest in de versie van (Merckx, 1987).

Tenslotte volgt hieronder een beknopte uiteenzetting van de wijze waarop de 'rationaliteits-skore' per (sub-)kriterium wordt vastgesteld (zie Merckx, 1987; voor het skoreformulier: bijl. 1., p. 10- 11; voor de skoreberekening: par. 4.2., p. 30- 31).

- 1) De skore op Kriterium I (Subkriterium 1.1., 1.2., 1.3.): De 12 gedachte-komponenten worden elk beoordeeld op 3 subkriteria, en skoren 'rationeel' (1) of 'irrationeel' (0). In totaal leidt dit tot 36 skoregetallen, met maximaal 36 punten.
- 2) De skore op Kriterium II (Subkriterium 2.1., 2.2.): De 4 (gehele) 'inferenties' worden elk beoordeeld op 2 subkriteria, en skoren 'rationeel' (3) of 'irrationeel' (0). In totaal betekent dit 8 skoregetallen, met maximaal 24 punten.
- 3) De skore v.w.b. Rationaliteit van Doelgevoel en Doelgedrag: Zowel 'Doelgevoel' als 'Doelgedrag' kunnen 'rationeel' (12) of 'irrationeel' (0) skoren. Dit levert voor de gehele test 2 skoregetallen, met maximaal 24 punten.

De uiteinde-lijke 'rationaliteits-skore' wordt verkregen door de behaalde skore te delen door het maximaal haalbare: 24. Vermeld zij dat nog niet gewerkt is aan een weging van de skores op verschillende (sub-)kriteria.

3.5. Problemen bij de Versie van de Rationaliteitstest volgens (Merckx, 1987).

Door Merckx worden een aantal moeilijkheden genoemd die bij de Rationaliteitstest in haar huidige vorm reteren. Deze problemen hebben vooral betrekking op de betrouwbaarheid van de test; in het bijzonder de standaardisatie en de objektiviteit.

Standaardisatie.

Voor wat betreft de standaardisatie noemt (Merckx, 1987; par. 6.1., p. 68- 70;) een twaantal 'beïnvloeders'; toevallige faktoren die afbreuk

doen aan de uniformiteit van verschillende testafnames en bij verschillende respondenten.

a. De testlengte.

Hoe langer de test is, hoe kleiner de kans dat toevallige factoren invloed hebben. Met een grotere testlengte neemt echter ook de benodigde tijdsduur voor afname en scoring toe. (Merckx, 1987: par. 6.1., p. 68-70).

b. De testleider (afnemer/ scoorder).

De mate waarin de testleider ingewerkt is in theorie en praktijk van de R.E.T., en van de Rationaliteitstest. Het is niet ondenkbaar dat deze tussen beoordelaars aanzienlijk kan variëren. (Merckx, 1987: par. 6.1., p. 68-70). (Voorwaarde voor een goede testafname is uiteraard, dat men tenminste enige bekendheid (en werkervaring) met de R.E.T. heeft, en voldoende oefening in het afnemen en scoren van de Rationaliteitstest).

Objektiviteit.

Voor wat betreft de objectiviteit van de scoring worden ten eerste algemene moeilijkheden genoemd, die gelden voor elk (sub-)kriterium:

1. De kans dat een gedachte-beschrijving irrationeel scoort is groter naarmate de lengte van de formulering (het aantal woorden) toeneemt. (Merckx, 1987: par. 5.3, p. 64).
2. Vaak is het onduidelijk of een concrete uitspraak wel of niet onder de uitsluitingscategorieën valt. (Merckx, 1987: E. 4, p. 27).
3. Vaak lijken delen van 'inferenties' irrationeel, terwijl ze met de gegeven uitsluitingscategorieën niet kunnen worden uitgesloten. (Merckx, 1987: E. 4, p. 27).
4. Teneinde allerlei bijzondere elementen van 'irrationaaliteit' te kunnen opvangen, zijn er buiten de verkregen scoringsregels soms wel nieuwe regels op te stellen, maar deze zijn vaak zeer situatie-gebonden, of worden te specifiek voor de bestaande subcriteria. Ze worden daardoor zo voorwaardelijk dat ze te complex worden om nog redelijk te kunnen worden gehanteerd. (Merckx, 1987: par. 5.2., p. 59).
5. Vaak lijken gedachte-komponenten ergens op een continuüm tussen 'irrationeel' en 'rationeel' te liggen, dus niet met dichotome scoringscriteria scorebaar te zijn. (Merckx, 1987: par. 5.2., p. 59).
6. Vaak is er voor een betrouwbare scoring meer informatie over de 'kontext' vereist dan die tijdens de testafname (bijvoorbeeld omtrent de 'probleemsituatie') is verkregen. (Merckx, 1987: par. 5.2., p. 60).
7. Vaak blijkt bij de scoring dat bepaalde antwoorden (gedachte-beschrijvingen) onvolledig of dubbelzinnig zijn, of ontbreken; omdat bij de testafname onvoldoende is doorgevraagd. Ook is het vaak onduidelijk hoe bepaalde woorden door de respondent bedoeld zijn, zodat het scoren onsoenlijk wordt. Nu de scoring in de huidige opzet van de test door de respondent wordt bijgewoond, kan de benodigde informatie uiteraard alsnog opgevraagd worden - maar een erg efficiënte oplossing lijkt dit niet. (Merckx, 1987: par. 5.2., p. 61).

In de algemene problemen die Merckx aangeeft komen verder nog twee andere bezwaren naar voren:

8. De specifieke manier waarop de testafnemer de testinformatie opvraagt bepaalt in sterke mate de response van de respondent zoals die op het testformulier wordt weergegeven. De interviewtactiek is inhoudelijk echter slechts gedeeltelijk gereguleerd, hetgeen afbreuk zal doen aan de standaardisatie.

9. De indruk bestaat dat de handleiding in haar huidige vorm die nog zeer complex is, nog veel onduidelijkheden bevat, in de uitvoering onslachting is, en daardoor fouten in de hand werkt.

Verder noemt Mercx problemen die specifiek zijn voor een bepaald testonderdeel of (sub-)kriterium:

- ad Subkriterium 1.1./ Indeling in Componenten.
De gedachte-komponenten bleken vaak zgn. 'evaluaties' te bevatten, maar deze konden niet op 'bewijsbaarheid in de realiteit' beoordeeld worden. Hiervoor is een oplossing gevonden door aparte skoringregels in te voeren voor drie verschillende 'typen' uitspraken:
(1) 'Empirisch beslisbare beweringen'.
(2) 'Waarde-oordelen/Evaluaties'.
(3) 'Konklusies'.
In de praktijk blijkt het toch moeilijk deze 'typen' uitspraken zo 'scherp' te definiëren dat concrete zinnen of deelzinnen daarmee probleemloos kunnen worden onderscheiden en ingedeeld. (MerCx, 1987: par. 4.3., p. 43- 44; par. 4.7., p. 47- 49; par. 5.2., p. 60- 61).
- ad Subkriterium 1.1./ Komponent (3).
Bij de derde 'gedachte-komponent': de 'Evaluatie'; vindt men vrijwel altijd de inleidende woorden: "Ik vindt dat ...". Hierdoor valt subkriterium 1.1. bijna altijd 'rationeel' uit en differentieert daardoor nauwelijks. (MerCx, 1987: par. 5.3., p. 64- 67).
- ad Subkriterium 1.2./ Komponent (3).
De kans is gering dat bij de derde, 'evaluatieve' komponent vormen van expliciet of impliciet 'moeten' in het antwoord voorkomen, zodat subkriterium 1.2. hierbij vrijwel wegvalt en dus weinig differentieert. (MerCx, 1987: par. 5.3., p. 64- 67).
- ad Subkriterium 1.3./ Komponent (3).
Of mensen hun 'evaluaties' gematigd formuleren (bijv.: "wel jammer") danwel extreem (bijv.: "afschuwelijk") lijkt niet altijd verband te houden met wat de (eraan voorafgaande) gedachten, of gevoelens, of gedragingen, of externe omstandigheden, 'in werkelijkheid' voor hen betekent: Het blijft onbekend of zij die betekenis bagatelliseren of juist "opblazen", of slechts gewoonte-uitspraken gebruiken. (MerCx, 1987: par. 5.3., p. 64- 67).
- ad Subkriterium 1.2..
Bij de uitsluitingscategorie betreffende woorden als 'moeten' bleken enkele uitzonderingsregels nodig: voor gevallen waarin 'moeten' voorwaardelijk, of als advies wordt gebruikt. Dit onderscheid blijkt in concrete zinnen echter vaak moeilijk vast te stellen. (MerCx, 1987: par. 5.2., p. 60- 61).
- ad Subkriterium 1.1. en 1.3. (Differentiatie).
Het is soms moeilijk om de subkriteria 1.1. en 1.3. van elkaar te onderscheiden mercx geeft hiervoor wel een (uitvoerige) extra skoringinstructie om hierin verbetering aan te brengen, maar deze is zo complex dat de verwarring er nauwelijks minder op kan worden. (MerCx, 1987: par. 4.7., p. 47- 49).
- ad Kriterium (II).
Het bepalen van de 'doelmatigheid' van doelgevoel en/of doelgedrag is moeilijk omdat dit afhankelijk is van de specifieke reactiepatronen en persoonlijkheid van de respondent. Dit is voorlopig opgelost door de respondent deze 'doelmatigheid' zelf te laten inschatten. (MerCx, 1987: par. 5.2., p. 60- 61).

HOOFDSTUK IV. DE BETROUWBAARHEID VAN HET HUIDIGE SKORINGSSYSTEEM

Uit de eerder (in par. 3.5.) opgesomde moeilijkheden bij de Interaktieve Rationaliteitstest, blijkt dat deze meestal betrekking hebben op de betrouwbaarheid van de test. Dit in tegenstelling tot de gestandaardiseerde vragenlijsten voor Rationaliteit, waar de bezwaren zich vooral richten op de validiteit (zie par. 3.1.). Bij de zelf-beoordelingsvragenlijsten kan men eigenlijk nauwelijks spreken van een betrouwbaarheidsprobleem bij de skoring: er hoeft slechts een eenvoudige en eenduidige skoringmaal te worden toegepast om de testscore vast te stellen. Dit ligt echter heel anders bij de Interaktieve Rationaliteitstest, omdat daar de testafname interactief plaatsvindt; door middel van een semigestructureerd interview. Omdat dit punt de kern van de probleemstelling van deze skriptie raakt, heb ik getracht het betrouwbaarheidsprobleem van de Rationaliteitstest hieronder helder uiteen te zetten.

4.1. Voorwaarden voor Betrouwbare Skoring.

In het algemeen zal de skoring bij een testafname in tenminste twee fasen plaatsvinden:

1. De observatie van het skoringmateriaal op bepaalde kenmerken.
2. De toekenning aan de observationele kenmerken van meetwaarden of skoringgetallen; volgens een aantal voorgeschreven skoringcriteria.

Volgens (Drenth, 1975, p. 200) zijn voor de betrouwbaarheid van een meetinstrument drie factoren van belang:

1. **Standaardisatie.** De strakheid van de instructie voor afname en skoring.
2. **Objektiviteit.** De objectiviteit van de criteria voor beslissingen bij de observatie, kategorisatie en skoring van het verkregen response-materiaal.
3. **Representativiteit.** De representativiteit van de toegekende meetwaarden en de verkregen testuitslag voor het bedoelde gedrag of (persoonlijkheids-)kenmerk; overeenkomstig gehanteerde definities en begrippen.

Voor wat betreft het skoringssysteem van de test kunnen deze eisen als volgt worden toegelicht:

-- ad 1. Standaardisatie.

Hetzelfde skoringmateriaal dient op verschillende tijdstippen of bij verschillende skoorders te leiden tot dezelfde skoringuitkomsten; en daarvoor tot overeenkomstige skoring- beslissingen. De skoringprocedure dient daarom op uniforme wijze te worden uitgevoerd, onafhankelijk van verschillen in tijd, plaats en persoon. Dit wordt bevorderd indien de skoringregels:

- Door iedere skoorder stipt kunnen worden opgevolgd.
 - Weinig aanleiding geven tot misverstanden of verwarring, d.w.z. eenduidig kunnen worden begrepen voor wat betreft hun betekenis en bedoeling; dus onsubbelzinnig zijn geformuleerd.
 - In alle voorkomende situaties (beslissingsmomenten) zekerheid verschaffen omtrent de te nemen beslissingen; dus volledige aanwijzingen geven.
 - Steeds aangeven hoe uit een bepaald gegeven stap voor stap een ander gegeven kan worden afgeleid; dus expliciet zijn.
- De test-procedure dient zoveel mogelijk volledig, expliciet,

eenduidig en strikt gereglementeerd; en dus geformaliseerd, te zijn.

-- ad 2. Objektiviteit.

De objectiviteit van de skoringskriteria wordt bevorderd indien ze kunnen worden getoetst aan de algemeen toegankelijke realiteit, dus betrekking hebben op kenmerken die rechtstreeks empirisch waarneembaar zijn, of op formele wijze kunnen worden afgeleid.

-- ad 3. Representativiteit.

Meetwaarden en testuitkomsten zijn des te representatiever naarmate er niets ten onrechte wel, ten onrechte niet, of foutief wordt geskoord. Ook dit wordt bevorderd door empirisch gefundeerde of formeel gereglementeerde skoringsregels.

De betrouwbaarheid van de Interaktieve Rationaliteitstest lijkt op elk van de bovengenoemde criteria voor betrouwbaarheid tekort te schieten.

4.2. Het Skoringsobject is niet van Empirische Aard.

Zoals eerder gezegd heeft de Interaktieve Rationaliteitstest als doel, de mate van 'rationaliteit' te meten van doelen en gedachten in het belangrijkste probleemgebied van het individu (zie Merckx, 1987: bijl. 2, p. 1). Dit betekent dat het skoringssysteem van deze test in wezen bedoeld is voor het beoordelen van menselijke gedachten. De skoringskriteria hebben betrekking op bepaalde kenmerken van ('irrationeel') denken. Het feitelijke skoringmateriaal is dus, overeenkomstig de theorie van de R.E.T., van psychische of mentale aard, maar niet van empirische. Er is voor een mens - uiteraard - geen direkte weg om de gedachten van andere personen op empirische wijze te observeren. Dit schept een probleem voor wat betreft de skoring: want hoe kunnen we het skoringmateriaal dan meten of waarnemen? Hoe komen we op een betrouwbare wijze te weten wat de gedachten van de respondent zijn?

4.3. Het Beschikbare Skoringsmateriaal is wel van Empirische Aard.

De oplossing voor het probleem hoe gedachten te meten, wordt in de Rationaliteitstest gevonden door de respondent zijn/haar gedachten kenbaar te laten maken door ze onder woorden te brengen en op schrift te stellen op het testformulier. Daarbij nemen we aan dat de gedachten van de respondent bepalend zijn voor, en daardoor vorm geven aan, de gedachte- beschrijvingen. De verkregen gedachte- beschrijvingen zullen daarom te beschouwen zijn als uitdrukking, of afgeleid, van de 'achterliggende' gedachten. De geschreven zinnen op het testformulier vormen het enige beschikbare, empirische materiaal dat feitelijk kan worden geskoord.

4.4. Het Huidige Skoringsstelsel vereist een Inhoudelijke Interpretatie van Geschreven Zinnen.

We nemen nu aan, dat we de gedachten van de respondent op 'rationaliteit' kunnen beoordelen door de op het testformulier geschreven zinnen te skoren. Dit betekent dat de beoordelaar de geschreven zinnen zodanig dient te 'lezen' dat deze kan 'inschatten' of in de 'achterliggende' gedachten van de respondent, al dan niet enige 'irrationele' denkwijze 'schuilt'. Hiervoor moet de beoordelaar als het ware "in de zinnen duiken", en deze gedachten van

de respondent eerst zo volledig, duidelijk en akkuraat mogelijk begrijpen en "voor ogen" zien te krijgen. Pas dan kunnen de inhoudelijke skoringcriteria worden toegepast. Men beoordeelt dus niet wat men ziet (observeert), maar wat men zelf heeft afgeleid of geïnterpreteerd uit wat men waarneemt.

Er is dus een extra 'tussenstap', een 'vertaalslag' nodig tussen observatie van het skoringmateriaal en de toepassing van de skoringcriteria: namelijk een inhoudelijke interpretatie van de geschreven zinnen.

4.5. De Skoringsprocedure berust op het Gebruik van Taal.

Dat de gedachten van de respondent zijn uitgedrukt in geschreven zinnen wil zeggen: ze zijn vastgelegd in de vorm van taal. Dit betreft de gewone 'omgangstaal', en op het gebruik hiervan berust juist de informatie- inwinning bij de Rationaliteitstest.

Volgens onze 'natuurlijke' intuïties over taal kunnen mensen daarmee hun gedachten aan elkaar communiceren. Het verschijnsel *Kommunikatie* wordt door (Satir, 1976, p. 32) omschreven als: "Het geven en ontvangen van betekenis tussen elk tweetal individuen". Taal is voor mensen bij uitstek een middel waarmee ze met elkaar informatie kunnen uitwisselen over hun belevenissen, emoties, twijfels, vragen, vermoedens, overtuigingen, verwachtingen, wensen, doelen, plannen, enz.. In (Dik & Kooij, 1979, p. 20) wordt taal omschreven als een "instrument voor algemene communicatie"; een hulpmiddel waarmee mensen met elkaar kunnen communiceren over "alles wat binnen hun ervaringswereld en voorstellingsvermogen ligt" (op. cit.).

Taal wordt meestal gebruikt om een bepaalde betekenis uit te drukken en over te brengen. Uiteraard is de betekenis van de gebruikte taaluitingen daarbij niet identiek aan die uitingen. Eerder is het zo dat de betekenis van een taalteken ligt in het gebruik van dat teken binnen de gegeven taal. Onder het begrip 'betekenis' van een taalteken wordt in de taalkunde meestal verstaan: 'datgene, waarnaar dat teken verwijst' (zie: De Saussure, 1916); of: "een verwijzing naar toedrachten." (Pearsen, Bertels & Nauta, 1968, p. 21).

Dat taaluitingen een bepaalde betekenis hebben, wil zeggen dat ze naar een bepaald ding of proces in een persoonlijke of intersubjektieve ervaringswereld verwijzen. De betekenis van een taaluiting kan dus betrekking hebben op twee soorten verschijnselen:

- (1) Fysische, empirisch waarneembare verschijnselen.
- (2) Psychische processen, mentale activiteiten, of subjektieve gewaarwordingen (waaronder cognities en emoties).

Er wordt bij de Rationaliteitstest van uitgegaan dat respondent en testafnemer c.q. skoorder een taal gemeenschappelijk hebben: het Nederlands. Daardoor nemen we aan dat we de taal kunnen gebruiken als middel om informatie uit te drukken respectievelijk in te winnen over de gedachten van de klient; dat wil zeggen: als communicatiemiddel. De geschreven zinnen zullen, naar wij aannemen, voor de testafnemer c.q. skoorder 'verwijzen' naar de 'achterliggende' gedachten van de respondent. Wat we in dit geval beschouwen als 'de betekenis' van de geschreven zinnen als taaluitingen, zijn de bedoelde 'achterliggende' gedachten van de respondent.

Wanneer we taal gebruiken als communicatiemiddel verwachten we het volgende effect. We nemen aan dat taaluitingen, omdat ze bestaan uit

woorden, en die woorden volgens de betreffende taal bepaalde betekenissen hebben, als geheel een bepaalde betekenis overbrengen, in overeenstemming met de gedachten van de spreker of schrijver. Beschikken we over een willekeurige uiting in een taal; (zoals geschreven zinnen op het testformulier), dan kunnen we daar met onze 'natuurlijke' kennis van die taal 'de betekenis' van afleiden en daarmee de gedachten van de spreker/ schrijver (c.q. respondent). We hoeven, volgens deze gedachtegang, alleen maar 'goed te luisteren' maar wat er gezegd wordt of 'goed te lezen' wat er staat.

Dit is ook de manier waarop mensen in het dagelijks leven gewoonlijk (gesproken of geschreven) taal benaderen en gebruiken. Deze benadering wordt ook wel 'naturalistisch', 'intuïtief' of (door Foucault, 1969, p. 40, 182) 'allegorisch' genoemd. Daarbij worden taaluitingen vaak benaderd alsof ze:

- (A) Van zichzelf een bepaalde betekenis zouden 'bevatten'; en
- (B) Vrijwel 'transparant' zouden zijn voor wat betreft die betekenis.

4.6. De inhoudelijke Interpretatie van Taal kan niet erg Betrouwbaar zijn.

Vanuit het oogpunt van de taalwetenschap dienen bij de boven geschetste 'naturalistische' benadering van taal enige belangrijke kanttekeningen te worden geplaatst.

We kunnen vaststellen dat de taal op de een of andere manier vaak blijkt te werken, d.w.z. te voldoen als communicatiemiddel. Dit komt doordat de mensen die dezelfde taal gebruiken voor overeenkomstige betekenissen ongeveer dezelfde taaltekens gebruiken. Die mensen vormen een zgn. 'taalgemeenschap'. In een taalgemeenschap is de taal waarneembaar als een kollektief gewoontegedrag, een geheel van sociale konventies. Er blijken in elke taal slechts een beperkt aantal taaltekens gebruikelijk te zijn (woorden, zegswijzen). Met betrekking tot het gebruik van deze gestandaardiseerde taaltekens bestaan in de samenleving zgn. 'semantische konventies' (zie Watzlawick, Beavin & Jackson, 1967/ 1970, p. 17). Dat wil zeggen dat aan elk 'konventioneel' taalteken gewoontegedrag een beperkte betekenis wordt verbonden: de 'konventionele' of 'denotatieve' betekenis. De konventionele betekenis van een taalteken is te beschouwen als een soort 'gemiddelde', of 'doorsnee-' betekenis ten opzichte van alle voorkomende 'natuurlijke' toepassingen van dat teken. Een taal lijkt op een ingewikkeld stelsel van afspraken (regels) over welke soorten tekens horen bij welke soorten betekenissen (en omgekeerd). Op de gebruikelijke teken- betekenis- relaties berust grotendeels het communicatieve vermogen van de taal.

Hoewel de taal vaak blijkt te werken als communicatiemiddel, kunnen we vaststellen dat het niettemin een feilbaar middel is. Zelfs sprekers van dezelfde taal blijken elkaars taaluitingen niet altijd meteen te begrijpen. Omtrent gekommuniceerde betekenissen komen tussen mensen weleens onbegrip en verwarring voor. Er bestaan in een taalgemeenschap blijkbaar ook verschillen in de betekenissen die aan dezelfde taaltekens worden toegekend. Het blijkt dat taalgebruikers:

- I) Individueel min of meer kunnen afwijken van het algemeen gangbare taalgebruik.
- II) Kollektief en individueel hun taalgebruik door de tijd heen variëren.

De taaluitingen die in het alledaagse taalgebruik worden gebezigd hebben een betekenis die niet met de konventionele betekenis hoeft samen te vallen: een zgn. 'konnotatieve' of 'associatieve' betekenis. Daarvoor zijn verschillende verklaringen te geven:

a. Taalvormen hebben geen intrinsieke betekenis.

Taaltekens kunnen slechts betekenis hebben als er een subject is voor wie ze ergens naar verwijzen. In hun hoedanigheid van "verwijzing" zijn betekenissen per definitie verbonden met een subjectief bewustzijn. Betekenissen zijn dan ook niet van empirische, maar van psychische of mentale aard. "Betekenis IS in feite een mentaal verschijnsel, en het is zinloos om te proberen het anders voor te stellen" (Leech, 1974/ 1976, Dl. I, p. 97). Dat betekenissen mentaal van aard zijn hoeft echter geen principiële beperking te vormen voor de doelmatigheid van een taal. De functie van taal is immers juist, het mogelijk te maken dat mentale 'inhouden' tussen mensen kunnen worden uitgewisseld. De cruciale faktor hierin ligt in de afspraken of regels die gebruikt worden om bepaalde betekenissen te koppelen aan bepaalde empirische vormen.

Voorzover dingen een betekenis 'hebben' komt dat omdat een enigszins intelligent individu die daar actief aan toekent. Het valt niet aan te nemen dat empirische verschijnselen 'van zichzelf' een betekenis hebben; een vaste, intrinsieke of objectieve betekenis. Tussen taaltekens en betekenissen kan daarom in principe al geen '1- op- 1'- relatie bestaan.

b. Konventionele regels zijn niet absoluut.

De konventionele relatie tussen taaltekens en betekenis betreft slechts een algemene regel; die hypothetisch van aard is. En zoals de logika uitwijst, hoeft een algemene regel, ook al is die op zich geldig, nog niet op te gaan in specifieke gevallen (volgens het principe '*fallacia simpliciter*'; zie: Grutter, 1986, p. 28- 29). Elk moment dat we gebruik maken van taal, is ons primaire doel een hoeveelheid specifieke informatie over te brengen. Dat we ons daarbij vaak aan de regels van de gangbare taal willen houden is niet een doel op zich, maar slechts een hulpmiddel, om onze kans op verstaanbaarheid te vergroten, en daardoor de bedoelde informatie-overdracht te bevorderen.

c. Betekenissen kunnen oneindig variëren.

Zoals in alle soorten complex menselijk functioneren zijn taaluitingen en geassocieerde betekenissen onderhevig aan oneindige variatie, afhankelijk van plaats, tijdstip en persoon. De 'levende' natuurlijke taal is een dynamisch systeem, waarin ook steeds nieuwe taalvormen ontstaan. Taalvormen kunnen worden gedefinieerd, maar geen definitie is definitief. In veel taalgebieden is getracht de 'gangbare' betekenissen van woorden en zegswijzen vast te leggen in woordenboeken. Het taalgebruik blijkt zich in de praktijk echter niet altijd aan de 'woordenboek- betekenissen' te houden. De toekenning van betekenissen aan taaltekens is uiteindelijk afhankelijk van de willekeur van de taalgebruikers. "...Want vergeet in dit verband niet dat woorden of uitdrukkingen geen 'ware', 'absolute' of 'heilige' betekenis hebben. Ze betekenen wat we willen dat ze betekenen, of wat we ze laten betekenen. En altijd hebben we het vermogen om deze betekenissen te veranderen, zelfs als we precies dezelfde woorden en uitdrukkingen aan blijven houden." (Ellis, 1975/ 1978, p. 161).

De betekenissen die we identificeren als 'konventioneel' hebben

betrekking op tijdelijk gewoontegedrag. Incidentele betekenissen zijn daardoor niet altijd uit de algemene regels voorspelbaar. "Bij veel taalkundigen bestaat de neiging de *cognitieve betekenis* te verankeren in (min of meer) wetenschappelijk aanvaardbare beschrijvingen. ... Het is echter de vraag of betekenissen in het gewone taalgebruik teruggaan op dit soort strikte classificaties" (Booij, Kerstens & Verkuyl, 1979, p. 49- 50).

d. Verwijzende betekenis is soms onbegrensd.

De taalkonventies verschaffen ons slechts een beperkt aantal gangbare standaard- tekens, met daarbij een beperkt aantal 'standaard- betekenissen'. Maar in de werkelijkheid waarin wij leven zijn onnoemelijk veel meer betekenis- schakeringen mogelijk dan waar de taalkonventies in kunnen voorzien. Wanneer we via taal willen communiceren zullen we vaak voor de opgave staan, een zo akkuraat mogelijke weergave te creëren van:

-- Een bepaald ervaringsgegeven, dat vaak oneindig gedetailleerd, uniek, meerdimensionaal, complex, dynamisch en kontinu variabel zal zijn; door middel van:

-- Een reeks taaltokens, die noodzakelijk eindig, sterk gestandaardiseerd, eendimensionaal (want lineair), tamelijk simpel, statisch, en diskontinu van aard is.

Voor onze expressieve doeleinden verschaft de taal ons slechts een beperkt aantal, vrij starre 'sjablonen'. Van de beschikbare taalvormen kan de konventionele betekenis soms maar een fractie uitaan van de volledige connotatieve betekenis die we er in specifieke gevallen mee willen uitdrukken of aan toekennen.

"Connotatieve betekenis is onbegrensd op dezelfde manier als waarop onze kennis en geloof over het universum onbegrensd zijn: elk karakteristiek van de referent, zij het subjectief of objectief vastgesteld, kan bijdragen tot de connotatieve betekenis van de uitdrukking die naar deze referent verwijst" (Leech, 1974/ 1976, Dl. I, p. 30).

De verwijzende betekenis van een concrete taaluiting kan dus een schier oneindig verwijzend bereik beslaan. Daarbij zijn er geen 'objectieve' of 'absolute' criteria waarmee specifieke betekenissen kunnen worden afgebakend. Deze zullen daarom niet altijd volledig kunnen worden achterhaald.

De betekenissen die mensen toekennen bevinden zich - omdat ze mentaal van aard zijn - als het ware "in hun hoofd". Ze kunnen slechts worden uitgewisseld tussen mensen via de empirie; door middel van empirische tekengeving: zoals spreken, schrijven, gebarentaal, enz.. Gezien de bovenstaande overwegingen valt niet aan te nemen dat verschillende individuen aan hetzelfde stukje empirische waarneming ooit precies hetzelfde stukje subjectieve betekenis zullen toekennen.

Een en ander heeft als konsekwentie dat bij de toepassing van taal nogal gekompliceerde processen een rol spelen; zowel neurofysiologisch als linguïstisch gezien. Bij een volledige taalhandeling, die een communicatieve functie vervult, zijn tenminste twee processen te onderscheiden:

(1) Tekengeving (taalproduktie).

Een individu zendt een bepaalde boodschap naar een ander toe. Deze 'zender' (spreker/ schrijver) dient eerst de bedoelde betekenis te 'vertalen' (coderen) in een zo begrijpelijk mogelijk signaalpatroon. Het zoeken naar de meest geschikte taalelementen, en de konstruktie van de taaluitingen zal vaak een complex en creatief proces vereisen. Niettemin zal dit proces in het

- natuurlijke taalgebruik meestal grotendeels onbewust plaatsvinden.
- (2) **Betekenisgeving** (taalkonsumptie).
 Een ander individu ontvangt een bepaald bericht van iemand. De 'ontvanger' (hoorder/ lezer) zal het bericht daarbij eerst, bewust of onbewust, 'terugvertalen' of interpreteren (dekoderen) tot een zinvolle betekenis zoals die vermoedelijk bedoeld is door de 'zender'. Voor deze rekonstruktie van de bedoelde betekenis zal vaak een minstens zo complex en creatief proces vereist zijn. Ook dit proces vindt meestal goeddeels onbewust plaats.

In de (inhoudelijke) betekenis van een taaluiting kan nu een onderscheid worden gemaakt in drie aspecten of gebieden van betekenis:

- 1) De **Konventionele betekenis**.
 De betekenis, zoals die door een groep taalgebruikers over het algemeen aan een bepaald (gestandaardiseerd) taalteken pleegt te worden toegekend.
- 2) De **Bedoelde betekenis**.
 De specifieke konnotatieve betekenis, zoals die de zender (spreker/ schrijver) van een bericht op een bepaald moment voor ogen stond, en in het bericht werd 'gelegd'. We kunnen deze beschouwen als de 'achterliggende gedachten'. Deze betekenis is niet rechtstreeks toegankelijk voor een buitenstaander. Ze kan slechts bij benadering worden afgeleid via kennis en vaardigheid m.b.t. de gangbare, gemeenschappelijke taal.
- 3) De **Begrepen betekenis**.
 De betekenis, zoals die door de ontvanger van een bericht (hoorder/ lezer) wordt afgeleid, geïnterpreteerd uit de empirische vorm, en daaraan toegekend.

In het algemeen zullen mensen communiceren met de bedoeling, dat de bedoelde betekenis van een bericht zoveel mogelijk met de begrepen betekenis overeenkomt. Anders gezegd: men hoopt dat de **gemeenschappelijk toegekende, of 'intersubjektieve' betekenis** van de taaluitingen, zo groot mogelijk zal zijn. Voor dit doel is het voor taalgebruikers meestal raadzaam de konventionele betekenis als richtlijn te hanteren. Uit het voorgaande blijkt echter dat kennis van de konventionele betekenis alleen zelden voldoende is voor effectief taalgebruik. Er spelen bij elk taalgebruik vele andere factoren een rol die het succes bepalen van de betekenis- overdracht. Deze factoren houden verband met de linguïstische, empirische, sociale en psychische omgeving of **'kontext'** waarbinnen het bericht gekommuniceerd wordt. "De betekenis die een gebeurtenis voor ons heeft is afhankelijk van de kontext waarin we het beschouwen." (Bandler & Grinder, 1982, p. 1).

De manier waarop de incidenteel toegekende betekenis kunnen afwijken van de 'konventionele' betekenis kan bijvoorbeeld afhankelijk zijn van de volgende **kontextuele aspecten**:

- A. Het specifieke onderwerp van kommunikatie.
 Dit betreft de manier waarop de bedoelde voorstelling van zaken of ervaring zich al dan niet (eenduidig) in taal laat uitdrukken. Dit is bijvoorbeeld afhankelijk van:
 - De fysische nabijheid van datgene waarnaar verwezen wordt, waardoor dit rechtstreeks waarneembaar is of niet.
 - De complexiteit van de besproken materie, die de hoeveelheid te kommuniseren informatie bepaalt.
 - De aard van het besproken onderwerp (empirisch of psychisch).

- Het abstraktie-nivo van de uitspraken (specifiek of algemeen).
 - De toetsbaarheid van de bewering (exakt of 'vaag').
- B. De specifieke toegepaste taalvormen.
- Dat wil zeggen de mate waarin de gebruikte taalvormen onder de betrokken taalgebruikers eenduidig kunnen worden opgevat. Dit is met name afhankelijk van:
- De mogelijke en bekende 'bijbetekenissen' (konnotaties) van de gebruikte woorden en zegswijzen binnen de taalgemeenschap.
 - De mate waarin de taalgebruikers vertrouwd zijn met de specifieke gebezigde taalvormen.
- C. De specifieke gedragingen die met de taaluitingen gepaard gaan: De manier waarop gebruik wordt gemaakt van andere middelen ter verduidelijking van de bedoelde betekenis:
- Begeleidend stemgebruik (paralinguïstiek); met name: aksent- en intonatie- patronen (bepaald door geluidsvolume, toonhoogte, tempo, ritme, melodie, enz.).
 - Nonverbale vormen van tekengeving; zoals: gebaren (gestikuleratie), gezichtsuitdrukking (mimiek), ruimtelijke positie (proxemie) en beweging (kinesie).
 - Overige vormen van expressie; zoals: speciale kleding, kosmetika, en decoraties; exemplarische voorwerpen, illustratieve afbeeldingen; demonstratieve handelingen, imitaties, sketches, rituelen, e.d..
- D. De specifieke taalgebruikers:
- Hier gaat het om de manier waarop de specifieke betekenis beïnvloed wordt door persoonlijke, psychische, cognitieve en emotionele associaties en evaluaties van de taalgebruikers. Dit is bijvoorbeeld afhankelijk van:
- De kennis, ervaring en vaardigheid van de taalgebruikers in het gebruik van de betreffende natuurlijke taal.
 - De kennis en ervaring die de taalgebruikers hebben met betrekking tot het onderwerp in kwestie in samenhang met hun materiele en sociale leefwereld.
 - De manier waarop de taalgebruikers elkaar kennen voor wat betreft taalgewoontes, leefsituatie, persoonlijkheid, levensgeschiedenis, enz..
 - De mate waarin een taalgebruiker, bewust of onbewust, informatie 'achterhoudt' of vervormt.

Alle bovengenoemde factoren, en willicht nog andere, binnen of buiten de taal, kunnen in het praktisch taalgebruik dienen als bronnen voor informatie bij het determineren van konnotatieve betekenissen.

Het gebruik van de verbale taal is dus niet altijd een voldoende voorwaarde voor effectieve communicatie. Het beste waar we in de praktijk als spreker/ schrijver of hoorder/ lezer op mogen hopen is dat de ontvangen betekenis zo goed mogelijk de bedoelde betekenis zal benaderen. Absolute zekerheid hierover kan echter nimmer worden bereikt. In de praktijk kan men beter rekening houden met een discrepantie tussen bedoelde en begrepen betekenis. "De ontvangen betekenis is niet noodzakelijk de bedoelde betekenis." (Bandler & Grinder, 1982, p. 144).

In het geval van de Rationaliteitsvragenlijst zijn we niet zozeer geïnteresseerd in de konventionele betekenis van de taalvormen die de respondent gebruikt; maar primair in de 'achterliggende' gedachten; de bedoelde betekenis. Gezien het bovenstaande dienen we daarbij met het volgende rekening te houden:

1. De kans dat een beoordelaar erin slaagt de gedachten van de

- respondent bij de response-tekst volledig juist uit de taaluitingen weet te reconstrueren, lijkt nogal gering. (representativiteit).
2. De kans dat twee beoordelaars tot exakt dezelfde conclusies komen over de inhoudelijke betekenis van eenzelfde taaluiting, lijkt vrij klein. (interbeoordelaars- betrouwbaarheid).

Het eerste betrouwbaarheidsprobleem bij de Rationaliteitstest heeft betrekking op de inhoudelijke interpretatie van de geschreven zinnen op het testformulier. Hierbij kunnen alle problemen opdoemen die normaaliter zijn te verwachten bij het interpreteren van 'omgangstaal'.

4.7. De Relatie tussen de Gedachte-beschrijving en de Skoringskriteria is vaak Onduidelijk.

Het tweede betrouwbaarheidsprobleem schuilt in de specifieke vorm van het scoringsstelsel dat bij de Rationaliteitstest gehanteerd wordt.

Zoals hiervoor gezegd wordt bij de Rationaliteitstest uit empirisch observeerbare verschijnselen, de geschreven zinnen, iets afgeleid wat niet rechtstreeks zintuiglijk waarneembaar is: de 'achterliggende' gedachten. Dit hoeft in de psychologie niet zo'n probleem te zijn, als de afleidingsrelatie tussen de empirische vorm en de afgeleide conclusies maar voldoende eenduidig verantwoord, gereguleerd en controleerbaar is. Maar de scoringskriteria zouden dan gerelateerd moeten zijn aan de (externe) geschreven zinnen en niet aan de impliciete betekenis daarvan. In het huidige scoringsstelsel blijft de relatie tussen de empirische vorm van de taaluitingen en de verschillende kenmerken van 'irrationele' gedachten echter nogal onduidelijk. Middels de 'uitsluitingscategorieën' worden 'irrationele denkwijzen' in het huidige scoringsstelsel meestal op drieledige wijze aangeduid:

- 1) Een algemene naamgeving.

Bijvoorbeeld: "Personalisatie".

Deze aanduiding zullen we zelden of nooit als zodanig, 'letterlijk' aantreffen in de empirische vorm van de geschreven zinnen. Ze houdt dus meestal geen verband met de vorm waarin de gedachten beschreven zijn.

- 2) (Eventueel) nadere omschrijving, definitie of uitleg.

Bijvoorbeeld: "Overschatting van de mate waarin gebeurtenissen in de buitenwereld aan het zelf gerelateerd zijn."

Deze aanduiding blijft vaak dicht bij de theorie van Albert Ellis, is nogal filosofisch van aard, en geeft intuïtief weer om wat voor denkfout het gaat. Ze hoeft echter nog geen expliciet verband te houden met de empirische vorm, of grammatikale of logische structuur van de geschreven zinnen. Daardoor biedt ze vaak niet meer dan een globale aanwijzing om de bedoelde soort 'irrationele' (zoals bijv. 'personalisatie') te kunnen identificeren.

- 3) Een voorbeeld van het soort ideeën/ inferenties waarop het betreffende (sub-)kriterium van toepassing is.

Bijvoorbeeld: "Ik bezorg iedereen in mijn omgeving last". Het aangegeven voorbeeld vertoont met de bedoelde soort 'irrationele' ten hoogste een structuur-overeenkomst, die slechts op overdrachtelijke, niet letterlijke, wijze zou kunnen worden herkend in de te beoordelen taaluitingen van klanten.

Hoe moeten we de kenmerken van 'irrationeel' denken nu in concrete (schriftelijke) taaluitingen herkennen? Er zijn waarschijnlijk 'duizend- en- een' of meer manieren waarop ze in een (geschreven) zin

besloten kunnen zijn. In het skoringssysteem blijken ze zelden te worden aangegeven met expliciete, eenduidige vormkenmerken van taaluitingen, waaraan ze zoden kunnen worden herkend. Er zijn daarbij slechts twee uitsluitingscategorieën die hierop een uitzondering vormen:

- Onder subkriterium (1.2) 'Absolutisme'; Uitsluitingscategorie 'Mustarbatien'. Dit kenmerk is herkenbaar aan woorden als: 'moeten', 'nodig hebben', 'eisen', 'verplicht zijn', enz.; kortom alle taalkundige synoniemen van 'moeten'. Het betreft letterlijke woorden of zegswijzen, die onmiddellijk in taaluitingen waarneembaar zijn. Bijvoorbeeld: "Ik MOET een goede indruk op mensen maken".
- Onder subkriterium (1.3) 'Overgeneralisatie'; Uitsluitingscategorie: 'Gepolariseerd, dichotoom denken of denken in extremes'. Deze zijn herkenbaar aan woorden als: 'alles/ niets', 'iedereen/ niemand', 'altijd/ nooit', enz.. Zalkle woorden behoren tot de taalkundige klasse der 'universele kwantoren'; woorden voor onbeperkte hoeveelheid. Ze kunnen eveneens rechtstreeks worden waargenomen in taaluitingen. Bijvoorbeeld: "Je zit ALTIJD te lasterfantzen."

De skoringcriteria van het huidige skoringssysteem zijn bedoeld om de inhoud van de gedachten te beoordelen. Als zodanig zijn ze ook in het skoringssysteem in termen van gedachte-kenmerken geoperationaliseerd en geformuleerd. Dit betekent dat de criteria voor de skoringbeslissingen niet empirisch of formeel van aard zijn; daardoor niet 'objektief' zijn, daardoor niet eenduidig beslissbaar zijn, en daardoor niet erg betrouwbaar zijn.

4.3. Een Interpretatie op Formele Gronden ontbreekt.

We kunnen nu vaststellen dat het skoringproces eigenlijk in drie fasen plaatsvindt:

- a. De observatie van het verkregen response-materiaal, vastgelegd op het testformulier, in de vorm van geschreven zinnen. Hierbij wordt vastgesteld welke schrifttekens en combinaties daarvan woorden en zinnen vormen. Dit blijkt meestal geen problemen op te leveren, tenzij het handschrift slecht leesbaar is.
- b. De inhoudelijke interpretatie van de geschreven zinnen in hun hoedanigheid van taaluitingen, door middel van rekonstruktie van de bedoelde betekenis c.q. achterliggende gedachten van de respondent.
- c. De analyse van de afgeleide betekenis van de geschreven zinnen op de aanwezigheid van inhoudelijke kenmerken van 'irrationeel' denken volgens de uitsluitingscategorieën/ skoringcriteria van het skoringssysteem.

Met name bij fase (b) en (c) doen zich problemen voor, maar verschaft het skoringssysteem weinig of geen regels die expliciet en onduidelijk aangegeven hoe men uit het uitgangsmateriaal stap voor stap tot zijn conclusies c.q. skoringbeslissingen kan komen. De consequentie is dat een 'intuïtieve' inschatting vereist blijft van:

- (ad b.) De inhoudelijke betekenis van de geschreven zinnen.
 - (ad c.) De toepasbaarheid van de skoringcriteria.
- Deze inschatting gebeurt dan door de beoordelaar op basis van diens persoonlijke kennis van de wereld, van het taalgebruik, van psychologie, van psychotherapie, en van R.E.T. in het bijzonder; factoren die per beoordelaar aanzienlijk kunnen variëren. In dit opzicht is de skoring onderhevig aan toeval en willekeur.

4.9. De Afleiding en Analyse van de Bedoelde Betekenissen is vaak een Moeizame Onderneming.

Juist omdat de beoordelingen van de taaluitingen vaak betrekking zullen hebben op irrationele gedachtegangen, die zich kenmerken door complexiteit en warrigheid, is de inhoudelijke interpretatie en analyse ervan een moeilijke, bewerkelijke, tijdrovende en soms verwarrende onderneming. Dit werkt uiteraard fouten in de hand. *"Absoluut- duidelijke communicatie is onmogelijk te bereiken omdat communicatie, vanwege de eigen aard ervan, onvolledig is. Maar er zijn gradaties in onvolledigheid. De dysfunctionele communicator laat de ontvanger gissen en rondtasten naar hetgeen hij van binnen in zijn hoofd of zijn hart heeft."* (Satir, 1967, 1988, p. 73).

4.10. Conclusie

Er zijn dus twee hoofdredenen om te twifelen aan de betrouwbaarheid van de Interaktieve Rationaliteitstest:

- I) De inhoudelijke interpretatie van het response- materiaal: objectiviteit en representativiteit. Voordat de eigenlijke scoring kan worden uitgevoerd, is een inhoudelijke interpretatie vereist van de geschreven zinnen op het testformulier, in termen van de achterliggende gedachten van de respondent. Hiervoor is een rekonstruktie vereist van de betekenissen van de taaluitingen zoals die door de schrijver bedoeld zijn. Daarbij zijn problemen te verwachten die in het algemeen een rol spelen bij het interpreteren en begrijpen van 'omgangstaal'; met name van schriftelijke taaluitingen.
- II) De scoring van de beschreven gedachten: standaardizatie. Dit betreft de beoordeling en scoring van een beschreven (en geïnterpreteerde) gedachtegang of voorstelling van zaken. Hiervoor is een analyse vereist van de afgeleide betekenis van de geschreven zinnen op inhoudelijke kenmerken van '(ir-)rationaliteit'. In het scoringsstelsel wordt niet altijd duidelijk aangegeven hoe een relatie kan worden gelegd tussen een beschreven gedachtegang of voorstelling van zaken; en de gegeven criteria voor '(ir-)rationaliteit'. Scoringsbeslissingen worden hierdoor onderhevig aan toeval en willekeur.

Een eenduidige en consequente interpretatie van de geschreven zinnen, en daarmee gestandaardizeerde beoordeling van de observatie-data is in het huidige scoringsstelsel niet gegarandeerd.

HOOFDSTUK V. BETROUWBARE ANALYSE VAN TAAL.

5.1. Vereisten voor een Betrouwbaar Skoringsstelsel voor de Rationaliteitstest.

Zoals reeds in de vorige paragraaf werd gekonkludeerd, is het skoringsstelsel van de Rationaliteitstest voor wat betreft de betrouwbaarheid tenminste op twee punten voor verbetering vatbaar:

- I) De objektiviteit en representativiteit van de inhoudelijke interpretatie van taaluitingen.
- II) De standaardisatie van de skorings-beslissingen.

We zullen nu kijken hoe we deze twee problemen kunnen oplossen.

ad I) De objektiviteit en representativiteit van de inhoudelijke interpretatie van taaluitingen.

Het probleem van de inhoudelijke interpretatie van de geschreven zinnen raakt het algemene probleem van het begrip van de uitdrukkingen in de 'gegangstaal'; met name van schriftelijke taaluitingen. Wanneer we taaluitingen zo objektiviteit mogelijk willen interpreteren zullen we vooral gebruikmaken van drie informatiebronnen:

1. De empirische vorm waarin de taaluitingen (spraak of schrift) beschikbaar zijn. Bij de Rationaliteitstest zijn dit de geschreven zinnen op het testformulier. We nemen aan dat deze door verschillende skoorders op dezelfde wijze geobserveerd zullen worden, zodat standaardisatie hier gegarandeerd is.
 2. De kennis die wij hebben over de betreffende taal; met name:
 - Wat zijn de gangbare termen in die taal.
 - Wat zijn de meest gebruikelijke betekenissen van die termen.
 - Wat zijn de meest aannemelijke betekenissen en geldigheidswaarden van de gesaakte combinaties van termen; zoals woordgroepen, (bij-)zinnen, en complexe redeneringen. Deze kennis dient bij de Rationaliteitstest in voldoende en gelijke mate beschikbaar te zijn aan de skoorders.
 3. De informatie die wij hebben over de context waarin de (verbale) communicatie plaatsvindt; bijvoorbeeld:
 - Het onderwerp van communicatie.
 - Konnotatieve betekenissen van de toegepaste taalvormen.
 - Pragmatische betekenissen van gelijktijdige nonverbale gedragsvormen.
 - Gewoontes en persoonlijkheden van de betrokken taalgebruikers.
- Deze informatie is essentieel voor elke testafname en -skoring; en kan dus onmogelijk in dezelfde mate beschikbaar zijn aan verschillende skoorders of op verschillende tijdstippen.

Waar de betrouwbaarheid van de inhoudelijke interpretatie dus kan worden verbeterd, is op het punt van de kennis die skoorders hebben van de gebruikte taal (hier: het Nederlands). Te denken valt aan de mogelijkheid, dat aspirant skoorders een korte training krijgen in (relevante) taalkennis; of dat speciale aanbevelingen worden opgenomen in de skorings-instructie, waarin zulke taalkennis verwerkt is. Uiteraard dient die kennis zo wetenschappelijk mogelijk te zijn. We kunnen daarvoor te rade gaan bij de volgende disciplines:

- a. Nederlandse taalkunde.
- b. Algemene Taalwetenschap.

c. Logika.

- ad II) De standaardizatie van de scorings-beslissingen.
 Hoe kunnen we beslissen dat een beschreven gedachtengang of voorstelling van zaken in aanmerking komt voor de toekenning van een bepaald kenmerk van '(ir-)rationaliteit'? In ieder geval dient het scoringsstelsel ons daarvoor te voorzien in regels die liefst volledig, expliciet, eenduidig en strikt zijn. Dit betekent dat de scoringsregels zich dienen te richten op:
1. Kenmerken die voor iedere skoorder rechtstreeks waarneembaar en/of eenduidig herkenbaar zijn in het beschikbare response-materiaal; d.w.z. zoveel mogelijk empirisch van aard zijn; en
 2. Kenmerken die door iedere skoorder op dezelfde, uniforme wijze stap voor stap uit de empirische voorakenmerken kunnen worden afgeleid; d.w.z. zoveel mogelijk formeel van aard zijn.

5.2. Empirische en Formele Kenmerken gezocht.

In het huidige scoringsstelsel is 'rationaliteit' geoperationaliseerd door middel van kenmerken van 'Irrationaliteit' (de uitsluitingscategorieën) die voornamelijk 'informeel' van aard zijn. We kunnen ons nu afvragen, of er, net als voor de uitsluitingscategorieën 'Musturbatie' en 'Extremie uitspraken', voor andere uitsluitingscategorieën eveneens korrelaten te vinden zijn in termen van:

1. Algemeen, rechtstreeks waarneembare en herkenbare, dus empirische voorakenmerken.
 2. Eenduidig afleidbare, dus formele c.q. structuur- kenmerken.
- Uiteraard is het onze bedoeling dat die empirische en/of formele kriteria verband zullen houden met bepaalde inhoudelijke kenmerken van 'irrationaliteit', gelegen in de bedoelde betekenis c.q. achterliggende gedachten van de respondent. Hiervoor dienen we expliciete relaties te kunnen leggen tussen:
- a. Inhoudelijke kenmerken van '(ir-)rationeel' denken.
 - b. Empirische en formele voorakenmerken van geschreven zinnen.

Omdat het scoringsmateriaal bestaat uit, en beperkt is tot, geschreven zinnen in de natuurlijke taal; is de vraag: Welke empirische of formele korrelaten van '(ir-)rationaliteit' zijn te vinden in natuurlijke-taal- uitingen? En voordat deze vraag kan worden beantwoord, is de vraag: Wat zijn eigenlijk empirische en formele kenmerken van natuurlijk taalgebruik ?

5.3. Het Onderscheid tussen Inhoud en Structuur van Taal.

Voor het antwoord op de laatstgenoemde vraag kunnen we te rede gaan bij de wetenschappelijke discipline, die zich bij uitstek bezighoudt met de studie van de taal als algemeen menselijk verschijnsel: de Algemene Taalwetenschap (afgekort A.T.W.), Algemene Taalkunde of Linguïstiek. De A.T.W. verricht onderzoek en theorie-vorming omtrent de algemene eigenschappen van taal; d.w.z. de regelmatigheden die alle menselijke taalssystemen gemeenschappelijk hebben; de zgn. 'universalia' van het menselijk taalvermogen en taalgebruik. In de A.T.W. is een onderzoekstraditie ontstaan, waarin ernaar gestreefd wordt dat taalverschijnselen worden beschreven:

- In termen van empirisch verifieerbare verschijnselen;
- In formele, d.w.z. strikt eenduidige regels.

Zoals bij elke systematische studie van de werkelijkheid zullen we bij de bestudering van (komplex) menselijk gedrag als het taalgebruik, uiteindelijk op zoek gaan naar regelmatigheden in ons onderzoeksobject, die blijven gelden voor zoveel mogelijk verschillende tijdstippen, situaties en individuen. Hiervoor wordt in de A.T.W. algemeen een onderscheid gemaakt tussen 'inhoud' respectievelijk 'vorm' c.q. 'structuur', van taalverschijnselen. Dit onderscheid werd voor het eerst gemaakt door de grondlegger van de A.T.W.: F. De Saussure (-, 1916); en later overgenomen door de grondlegger van de Transformationeel-Generatieve Grammatika (afgekort: T.G.G.): Noam Chomsky (-, 1957; 1965). Het heeft direct betrekking op wat de taalkunde wel en wat zij niet kan en moet onderzoeken.

1) INHOUD.

Allereerst is er de taal zoals die door mensen in de praktijk van alledag wordt toegepast: de toegepaste taal, of het taalgebruik (wat F. De Saussure noemde: 'Parole').

Zoals in alle soorten complex menselijk functioneren is het natuurlijke taalgebruik onderhevig aan oneindige variatie, afhankelijk van tijdstip, plaats en persoon. We kunnen hierbij denken aan de dialecten, jargons, neologismen, en idiosyncratische die in elke talige cultuur en subcultuur voorkomen, en waarvan steeds nieuwe opduiken. Het blijkt dat elke natuurlijke gebruiker van een taal in staat is steeds nieuwe zinnen en zelfs woorden in die taal voort te brengen. Mensen zijn dus in hun individueel of kollektief taalgebruik creatief. De specifieke, incidentele manifestaties van het taalgebruik worden 'taaluitingen' genoemd (gesproken of geschreven woorden, zinnen, kreten, enz.). Het aantal mogelijke incidentele taaluitingen is oneindig. Deze incidentele taaluitingen hoeven echter niet altijd te voldoen aan de konventionele taalregels: grammatikaal, 'welgevormd' en 'normaal' te zijn.

De oneindig variabele toepassingsmogelijkheden van de menselijke taal duiden we aan als de 'inhoud' ervan (niet te verwarren met 'inhoud' als bedoeld in 'mentale inhoud' of 'inhoudelijke betekenis').

De 'inhoud' (of: 'Performance' met een term van N. Chomsky) van een taal is altijd:

- a. Uniek per individueel persoon of taaluiting.
- a. Oneindig variërend.
- b. Niet te beschrijven in regels.
- c. Onvoorspelbaar.

Daarom wordt het niet (meer) de taak van de Taalkunde gevonden om de individuele variaties in het taalgebruik te bestuderen.

2) STRUKTUUR.

Naast oneindige variatie zal in alle soorten van menselijk functioneren wel enige volgorde, ordening, samenhang, konstantie en regelmaat kunnen worden ontdekt. Sommige van die aspecten blijken niet of nauwelijks afhankelijk van verschillen in tijd, ruimte en persoon. In alle natuurlijke talen is bijvoorbeeld het aantal verschillende volgorde, waarin de woorden van een zin kunnen zijn gerangschikt, wel die zin algemeen aanvaardbaar zijn, beperkt. Het blijkt dat vrijwel alle competente taalgebruikers **konsekvente** natuurlijke 'intuities' hebben over welke zinnen in hun taal grammatikaal, 'welgevormd', of 'normaal' zijn. Het taalgebruik wordt dus door regels beheerd.

De eenheid en samenhang die tussen verschillende incidentele

taaluitingen bestaat, wordt aangeduid als de 'structuur' van de taal (ook wel aangeduid met 'vorm'; waarmee dan niet 'empirische' of 'uiterlijke' vorm wordt bedoeld). De structuur (of: werking) van een taal bepaalt alle de potentiële toepassingsvormen in die taal; vertegenwoordigt dus het taalvermogen van de taalgebruikers (door N. Chomsky 'Competence' genoemd). Van elke taal kan de structuur tot op zekere hoogte uit het konkrete taalgebruik worden gedestilleerd, en worden beschreven in de vorm van een abstrakt systeem van regels; de systematiek of organisatie van die taal (wat F. De Saussure noemde: 'Langue').

Wanneer taaluitingen beschreven worden in hun overeenkomsten en verschillen met andere taaluitingen, spreken we van 'taalbouwsels' of 'taalconstructies'. Dit zijn de regelmatige, 'inhoudsvrije' korrelaten van de (incidentele) taaluitingen, slechts bestaande uit taaltechnische kenmerken, en abstrakt, theoretisch en puur hypothetisch van aard. Elke taal kent voor de voraing van taalbouwsels een systematiek van een beperkte verzameling basis-elementen, 'taaltkens' (alfabet) en 'termen' (lexikon); en een beperkt aantal regels (grammatika). Met deze beperkte systematiek kunnen in elke taal een oneindig aantal verschillende normale taalbouwsels worden gegenereerd. Dit betekent dat de natuurlijke taal als zodanig creatief van aard is; d.w.z. systematisch creatief is.

De structuur van de taal is, naar verondersteld wordt:

- a. Hetzelfde bij verschillende personen of taaluitingen.
- b. Beperkt variërend.
- c. Tot op zekere hoogte te beschrijven in regels.
- d. Tot op zekere hoogte voorspelbaar.

Hierdoor is de systematiek van de taal geschikt voor wetenschappelijke studie.

Er zijn sterke aanwijzingen gevonden, dat het menselijk taalvermogen ('competence') voor een deel aangeboren is; dat mensen zgn. 'aangeboren intuities' hebben over hoe taal te gebruiken. Bovendien wordt aangenomen, dat dit taalvermogen invariant is over alle talen, dialecten en taalgebruikers; oftewel: 'universeel'. Dit betekent dat alle menselijke natuurlijke talen een gemeenschappelijke onderliggende structuur hebben. De A.T.W. bestudeert de systematiek van dit universele menselijke taalvermogen; d.i. de basis-elementen en regels; los van variaties in afzonderlijke talen, dialecten of taalgebruikers. Daarbij wordt de taal beschreven door algemene regels op te stellen om het taalgedrag te kunnen verklaren en voorspellen.

Voor de Rationaliteitstest betekent dit het volgende:

- 1) We mogen aannemen dat zowel respondent als skoorder (dezelfde) universele taal-intuities hebben.
- 2) We kunnen veronderstellen dat de regels die de A.T.W. ontwikkelt om de universele taal- intuities te beschrijven, van toepassing zullen zijn op het taalgedrag van zowel respondent als skoorder; d.w.z. zowel op de gedachte-beschrijvingen van de respondent; als op de interpretatie daarvan door de skoorder.

5.4. Hoe zijn Taaluitingen opgebouwd?

Onder taalkundigen is het tegenwoordig gebruikelijk te benadrukken, dat hun beschrijvingen van het menselijk taalgedrag nog niets te maken hoeven hebben met hoe dat taalgedrag 'werkelijk' plaatsvindt;

neurofysiologisch, psycholinguïstisch of neurolinguïstisch. Bovendien vertonen veel van die regels qua structuur opvallende gelijkenis met algemeen gangbare intuïties over de benodigde processen voor de natuurlijke taalverwerking: de manier waarop wij taal gebruiken of verwerken; d.w.z. taaluitingen konstrueren of interpreteren. Zo wordt de structuur van taaluitingen in de A.T.W. meestal beschreven in termen van een aantal bewerkingen die nodig zijn om uit een 'kognitieve betekenis-inhoud' (gedachten e.d.) een fysieke taaluiting (zinskonstruktie) te verkrijgen en vice versa.

Deze gegevens zijn in het kader van de Rationaliteitstest van belang, omdat ze vrij exakt beschrijven hoe respectievelijk respondent en skoorder van de Rationaliteitstest (bewust of onbewust) gebruik zullen maken van hun taal.

5.5. Het Proces van de Taalproductie.

In de taal-theorie van de T.G.G. worden in het proces van taalverwerking verschillende niveaus of stadia onderscheiden. Deze zal ik eerst toelichten door een beschrijving van het proces waarmee in een taal-systeem een zin wordt gekonstrueerd c.q. geproduceerd (Ontleend aan o.m.: Leech, 1974/ 1976; Bandler & Grinder, 1975a/ 1977; Boeijs, Kerstens & Verkuyl, 1975, 1979; Foss & Hakes, 1978; Dik & Kocij, 1979):

1. Semantisch Nivo (betekenis).

Op dit nivo wordt de produktie van een taaluiting geïnitieerd. Er wordt uitgegaan van een bepaalde mentale 'voorstelling van zaken'; een 'kognitieve inhoud' of 'interne representatie'.

- Hierin zijn de subjektieve percepties en kognities geordend volgens functionele relaties tussen mentale konstrukten (denk-koncepten).
- Geselecteerd worden die aspecten van de kognitieve representatie, die in de taaluiting zullen worden weergegeven; en die, welke daarin speciale NADRUK zullen krijgen.
- Een scheiding wordt ingevoerd tussen konstanten (elementen) en processen (relaties tussen elementen).
- De relevante betekenis-aspecten ('features') worden logisch geordend in een samenhangend geheel dat kan worden weergegeven in een *semantisch netwerk* of taktiagram.

Het resultaat is de zgn. '*semantische representatie*'.

2. Syntactisch Nivo (zins-opbouw en woord-volgorde).

Op dit nivo wordt de interne opbouw, de syntactische structuur van de zin opgebouwd. Dit proces verloopt in twee fasen:

a. Dieptestructuur.

Uitgegaan wordt van de semantische representatie.

- Bij de verschillende betekenis-aspecten worden de bijbehorende grammaticale categorieën (zgn. 'konstituenten') opgezocht.
- Middels zgn. 'betschrijf-regels' ('produktie-' of 'reduktie-regels') worden de verschillende grammaticale eenheden gekombineerd, en hiërarchisch geordend tot een zgn. syntactische boom-structuur.

Het resultaat is de '*standaard-normale*' zinsvorm of '*basis-structuur*': die van mededeling (deklaratief of indikatief).

b. Oppervlaktestructuur.

- Bij de verschillende syntaktische elementen worden vervolgens bijpassende woorden gezocht.
 - De gevonden woorden worden aangebracht in de syntaktische dieptestructuur ('lexikale insertie').
 - Ten behoeve van thematische en stilistische effecten wordt de dieptestructuur door middel van zgn. 'transformatie-regels' ('omvormings-' of 'verplaatsings-regels') herordend, tot de uiteindelijke syntaktische structuur.
- De syntaktische zinsbouw kan nu de vorm hebben van een bevel (imperatief), of vraag (interogatief), of uitroep (exklamatief), enz..
- De laatste syntaktische bewerkingen zijn:
- De patronen van nadruk en intonatie worden bepaald.
 - De woorden worden serieel geordend ('linearisatie').
 - De zin wordt in sequentiële vorm opgeslagen.

3. Fonologisch Nivo (klank-vorm).

- Sommige combinaties van woorden, en patronen van nadruk, leiden d.m.v. zgn. 'aanpassings-regels' tot woordvervoeging en aanpassing van de klankvorm ('morphemen') van de woorden.
 - De artikulatie van de zin wordt bepaald.
- Het resultaat is een zgn. 'Fonologische representatie'.

4. Fonetisch Nivo (taal- expressie).

- Vervolgens worden de benodigde neuro- motorische kommando's bepaald en in een 'spatiele structuur' weergegeven.
 - De benodigde spraak- of schrijf- organen worden geactiveerd en de zin wordt uitgesproken of neergeschreven.
- Het produkt is in het geval van gesproken taal een zgn. 'Fonetische representatie', sukseessievelijk een externe, auditieve weergave.

Voor wat betreft de Rationaliteitstest, beschrijft het bovenstaande overzicht de manier waarop een willekeurige respondent, bewust of onbewust, zijn of haar kognities stap voor stap 'vertaalt' in een verbale vorm, alvorens deze voor zichzelf in de vorm van interne 'self-talk' weer te geven, en ze eventueel op te schrijven op het testformulier.

5.6. Het Proces van Taalkonsumptie.

Na het proces van de zinsproductie te hebben beschreven, wordt het eenvoudiger voor te stellen wat er zoal nodig is om een natuurlijke taaluiting te interpreteren. Over het algemeen wordt in de A.T.W. verondersteld, dat het proces van de taalproductie bij het proces van de taalkonsumptie in omgekeerde richting c.q. volgorde wordt afgewikkeld. Het taalverwerkingsproces wordt dus reversibel geacht. In grote lijnen zal het proces van de taalkonsumptie als volgt verlopen (Ontleend aan o.m. King, etal., 1983, p. 8- 10; Charniack & McDermott, 1985, p. 169- 254; Dowty, Zwicky & Karttunen, 1985):

- 1) Uitgegaan wordt van een gegeven fysisch patroon; dat auditief (spraak) of visueel (schrift) van aard kan zijn. Dit uitgangsmateriaal (de 'input') van het taalkonsumptie- proces is onderhevig aan vrijwel oneindige variatie.
- 2) De empirische vorm wordt waargenomen (gehoord of gelezen).
- 3) Fonetische regels bepalen welke stengeluiden of visuele tekens behoren tot spraakklanken of fonen (c.q. schrifttekens) in een

- taal, en zo een taaluiting markeren.
- 4) **Fonologische regels** bepalen welke spraakklanken c.q. schrifttekens in een taaluiting duiden op woordvormen of fonemen. (dit zijn al dan niet 'gelede' woorden; d.v.z. ze omvatten verbogen, vervoegde, afgeleide en samengestelde woorden).
 - 5) **Morfologische regels** bepalen:
 - a. Welke woordvormen duiden op elementaire woorden en/of grammatikale eenheden (*morfemen*);
 - b. Welke daarvan duiden op de minimale betekenisvolle eenheden of 'basiswoorden' in de taal (*lexemen*).
 - 6) **Lexikale regels** geven aan:
 - a. Tot welke grammatikale categorieën (*konstituenten*) de woorden behoren;
 - b. Wat de denotatieve betekenis- specificaties (*features*) zijn van de woorden.
 - 7) **Syntaktische regels** bepalen wat de syntaktische *oppervlakte*structuur van de zin is.
 - 8) **Transformationele regels** bepalen wat de syntaktische *diepte*structuur van de zin is.
 - 9) **Semantische regels** bepalen, op grond van de denotatieve woordbetekenissen, en de syntaktische dieptestructuur:
 - a. Welke *logische relaties* er bestaan tussen woorden en zinsdelen.
 - b. Wat de *semantische representatie* ('meaning') van de zin is. Tot op dit punt betreft het proces zuiver taal; hetgeen '*parsing proper*' wordt genoemd.
 - 10) **Tenslotte** kunnen er nog allerlei psychische processen plaatsvinden tijdens of direct aansluitend op, de talige processen van de taalkonsumptie. In interactie met de semantische verwerking vindt het proces van de *inhoudelijke interpretatie* plaats. Op basis van de persoonlijke 'kennis van de wereld' of *kontextuele informatie* (inklusief ervaringen en overtuigingen) worden geassocieerde of konnotatieve betekenis-aspekten gerelateerd aan de semantische representatie. Het resultaat is uiteindelijk een interne *kognitieve representatie* van de (vermeende) bedoelde betekenis ('sense') van de gehoorde of gelezen taaluiting. Dit eindprodukt van de taalkonsumptie is (evenals het uitgangsmateriaal) onderhevig aan oneindige variatie.

Binnen de taalkunde (met name de komputer- linguïstiek) bestaan nog meningsverschillen over de volgende punten:

- a. De volgorde van de verschillende bewerkingen.
- b. Of, en in hoeverre, deze bewerkingen parallel plaatsvinden.
- c. Wat de precieze grenzen zijn tussen onderdelen van het proces; zoals de fonologische, syntaktische en semantische.
- d. In hoeverre, en hoe precies, *psychische processen* interacteren met de beschreven linguïstische processen. Met name waar de grens ligt tussen betekenis- aspecten die geregeerd worden door de *taalsystematiek* ('meaning'); en die, welke beheerst worden door de *sociaal- kulturele en/of individueel- psychologische context* ('sense').

In het kader van de Rationaliteitstest valt aan te nemen, dat met het bovenstaande overzicht de manier wordt beschreven, waarop een willekeurige skoorder de gedachte- beschrijvingen van een respondent na observatie interpreteert, door (bewust of onbewust) stap voor stap te reconstrueren wat de 'achterliggende' kognities zouden kunnen zijn. Daarbij valt op te merken, dat de grens tussen talige dekodering en psychologische interpretatie nauwelijks valt te onderscheiden.

5.7. Naast een Inhoudelijke Interpretatie van Taaluitingen is een Struktur-analyse mogelijk.

Uit de bovenstaande beschrijvingen van de taalverwerking wordt duidelijk, dat er naast een inhoudelijke interpretatie van taaluitingen ook een struktur-analyse mogelijk is.

- a. Bij een inhoudelijke interpretatie van een taaluiting proberen we, aan de hand van de (empirische) uitdrakkingsvormen, de mentale voorstelling van zaken of kognitieve inhoud (de gedachtengang) te achterhalen van de spreker/ schrijver. Hiervoor dienen we de taalvormen te 'dekoderen'; d.w.z. het proces waarmee ze geproduceerd zijn te kunnen rekonstrueren. We zullen taalgebruikers in het algemeen, bij het produceren (evenals bij het consumeren) van taal, 'van nature' de algemene regels volgen van de menselijke taal. Voor de inhoudelijke interpretatie kunnen we dus in het algemeen vertrouwen op onze natuurlijke taal- intuities; d.w.z. datgene wat we (vooral onbewust) weten over de manier waarop mensen in het algemeen taal produceren. In het 'naturalistische' taalgebruik zal het proces van dekodering en interpretatie meestal grotendeels onbewust plaatsvinden.
- b. De A.T.W. onderzoekt, welke bewerkingen er nu precies nodig zijn, om taal te produceren danwel te dekoderen en interpreteren. Met de taalkundige kennis van de A.T.W. is het mogelijk, op bewaste en systematische wijze te onderzoeken welke taalkundige bewerkingen of functies er eigenlijk te pas zijn gekomen bij de produktie van een specifieke taaluiting uit de inhoudelijke betekenis. In dat geval voeren we een struktur-analyse uit. Door middel van een struktur-analyse kunnen we taaluitingen op empirische of formele wijze onderzoeken, en beschrijven in termen van taalkundige en logische strukturkenmerken. Dit gaat dan vooral om woordgebruik, zinsopbouw, en redeneertrant.
1. Verschillende taaluitingen kunnen met elkaar worden vergeleken voor wat betreft hun taalkundige opbouw en samenstelling.
 2. Individuele taaluitingen kunnen worden geanalyseerd voor wat betreft hun taalkundige opbouw en samenstellende elementen (dit wordt 'parseren' genoemd).
 3. We kunnen taaluitingen kwantitatief meten en beoordelen op de mate van volledigheid, eenduidigheid en 'normaliteit' of 'grammatikaliteit' van hun taalkundige en logische struktur (dit wordt 'checking' genoemd).
 4. Tenslotte kunnen we expliciet vaststellen welke taalkundig afwijkende elementen; zoals ideosynkrateien, syntaktische aberraties en logische anomalieën; in het taalgebruik en de redeneerwijze voorkomen.
- Dit alles gaat op zich dus geheel voorbij aan de bedoelde inhoudelijke betekenis van de taaluitingen.

Taaluitingen herbergen dus twee soorten informatie:

- a. Een bepaalde inhoudelijke betekenis.
- b. Een aantal taalkundige strukturkenmerken.

Voor struktur-analyse hebben we kennis nodig van de meest 'gangbare' regels voor het gebruik van:

- I. De betreffende natuurlijke taal (bijv. het Nederlands).
- II. De algemene menselijke taal (bestudeerd door de

5.8. De Regels van de A.T.W..

De A.T.W. tracht voor de formele analyse van taaluitingen regels op te stellen die de volgende eigenschappen hebben:

1. **Universeel.**
Deze regels gelden in principe voor elke bestaande natuurlijke taal, en elk dialect daarvan. Daardoor kunnen ze worden toegepast door ieder die een taal spreekt of verstaat, en op elke willekeurige taaluiting.
2. **Generatief.**
Deze regels verantwoorden de systematische creativiteit van de taal. Hierdoor beschrijven ze niet alleen taalvormen die reeds zijn waargenomen, maar ook het oneindig aantal verschillende taalkonstrukties die nog kunnen worden gevormd. Ze voorspellen dus de structuur van alle mogelijke taaluitingen die van mensen te verwachten zijn.
3. **Expliciet.**
De regels geven de volledige informatie, benodigd voor alle keuzemomenten in de analyse; en kunnen daardoor in elke fase, op controleerbare en konsekvente wijze, worden toegepast.
4. **Formeel.**
Deze regels geven enkel instructies om, uitgaande van een aantal symbolen; daaraan andere combinaties of reeksen van symbolen af te leiden. Om ze toe te passen hoeft men zich slechts te baseren op de zichtbare vormen. Men hoeft dus niet te weten wat de verschillende symbolen betekenen. Hierdoor kunnen deze regels eenduidig worden begrepen, en uniform worden toegepast.
5. **Inhoudsvrij.**
Zulke regels zijn van toepassing op de regelmatigheden in de taal, dus onafhankelijk van incidentele variaties.
6. **Konsekutief.**
Dit soort regels zijn sekventieel georganiseerd. Daardoor kunnen de verschillende beschreven stappen succesievelijk, een voor een, op ordelijke en nauwkeurige wijze worden uitgevoerd.

Door deze regels kunnen analyses achteraf altijd door vrijwel iedereen gemakkelijk gereconstrueerd en daardoor gecontroleerd en eventueel gecorrigeerd worden. Het zal duidelijk zijn dat een formele analyse van de structuur van taaluitingen, betrouwbaarder kan slaagsvinden dan een inhoudelijke interpretatie.

5.9. Welke Gegevens levert een Structuur-analyse op?

Een structuur-analyse van taaluitingen kan gegevens opleveren met betrekking tot verschillende empirische of formele aspecten ervan. Empirische en formele kenmerken van taalgebruik/ taalstructuur zijn:

- 1) **Woordgebruik.**
Dit betreft de letterlijke woorden en uitdrukkingen die in de zin gebruikt zijn, los van hun betekenis.
- 2) **Grammatikale of syntaktische structuur.**
Dit betreft vooral ordenings-relaties; dat wil zeggen toegestane combinaties en volgordes van woorden, woord-soorten, zins-vormen,

en zins-typen.

Bijvoorbeeld:

- Het onderscheid tussen:
 1. Bedrijvende vorm (Ans slaat Ben).
 2. Lijdende vorm (Ben wordt door Ans gealagen).
- Weglating van werkwoords-argumenten.
(Arie eet) impliceert (Arie eet <iets>).

3) Semantische structuur.

Dit betreft betekenis-relaties:

- a. Tussen verschillende woorden.
- b. Tussen woorden en (bij-)zinnen.

Bijvoorbeeld:

- Selectierestriktie.
(De dokter is zwanger) impliceert: (De dokter is een vrouw).
- Symmetrisch predikaat.
(A praat met B) impliceert: (B praat met A).
- Logische inversie.
(A omdat/want/vanwege/daar/aangezien.. B) impliceert:
(B dus/daarom/bijgevolg/derhalve.. A).

4) Logische structuur.

Dit betreft logische relaties tussen (bij-)zinnen: met betrekking tot de waarheidswaarde van beweringen en geldigheid van redeneringen.

Bijvoorbeeld:

- Het onderscheid tussen:
 1. Voorwaardelijke (hypothetische) propositie.
(Ans slaat Ben, ALS zij Ben haat) impliceert:
(Ans haat Ben WEL/ NIET).
 2. Stellende (kategorische) propositie.
(Ans slaat Ben, OMDAT zij Ben haat) impliceert:
(Ans haat Ben WEL).
- Modus ponens.
(Als A, dan B; en A); impliceert (B).

5.10. De Relatie tussen Inhoudelijke Interpretatie en Structuur-analyse.

De relatie tussen Inhoudelijke interpretatie en structuur-analyse kan als volgt worden gezien:

- a. Een inhoudelijke interpretatie van taaluitingen kan onafhankelijk plaatsvinden van een welbewuste structuur-analyse. Ze vereist echter dat de taaluitingen eerst worden gedecodeerd; dus kan onmogelijk plaatsvinden zonder de natuurlijke, bewuste of onbewuste, min of meer korrekte toepassing van de regels van de menselijke taal. Deze regels van de taal worden in hun algemeenheid ('competence') beschreven met de regels van de A.T.V., maar hoeven in specifieke gevallen niet beschikbaar te zijn. Daarom blijft het proces van inhoudelijke interpretatie afhankelijk van onze min of meer toevallige, persoonlijke taal- kennis en -vaardigheid ('performance'); en dus niet erg betrouwbaar. In specifieke gevallen kunnen mensen in hun taalgebruik dus altijd afwijken van de algemene regel. We kunnen onze natuurlijke taal-

intuities ook gebruiken om na te gaan of, en zoja, in hoeverre een concrete taaluiting afwijkt van de algemene, 'normale', 'grammatikale' of 'logische' vorm. Ook dit blijft echter altijd afhankelijk van onze toevallige 'performance'.

- b. **Structuur-** analyse van taaluitingen kan onafhankelijk plaatsvinden van inhoudelijke interpretatie; d.w.z. van kennis van de inhoudelijke betekenis. (Dus ook onafhankelijk van de '(ir-)rationaliteit' van de achterliggende gedachten).

De regels van de A.T.W. beschrijven het algemeen menselijk taalvermogen ('competence'); en kunnen daarom gebruikt worden om de meest waarschijnlijke structuur van concreet, 'normaal' taalgedrag ('performance') te voorspellen. We kunnen dus aannemen, dat de regels van de A.T.W. weergeven, wat mensen in het algemeen bewust of onbewust doen als zij een taaluiting produceren danwel dekoderen en interpreteren.

Omdat de regels van de A.T.W. universeel, expliciet, formeel en inhoudsvrij zijn, is zo'n structuur-analyse niet afhankelijk van toevallige individuele variaties in 'performance'; en kan dus redelijk betrouwbaar worden uitgevoerd.

5.11. Het Nut van Structuur-Analyse voor de Rationaliteitstest.

Een taalkundige en logische structuur-analyse kan op twee manieren nuttig zijn voor de Rationaliteitstest:

1. Ter begeleiding, sturing en bewaking van en controle op de inhoudelijke interpretatie.

De inhoudelijke interpretatie dient om in te schatten, welke stand of gang van zaken wordt weergegeven. Wanneer we dit combineren met een structuur-analyse, kunnen we de taaluiting controleren op de volledigheid, eenduidigheid en 'normaliteit' van de taalkundige en/of logische structuur. Hierdoor kan duidelijker worden, wat we omtrent de bedoelde betekenis gevoeligly wel kunnen aannemen; maar vooral ook: wat we, bij aantoonbaar gebrek aan volledigheid of eenduidigheid van een formulering, niet kunnen weten of afleiden! Kenmerken van taalkundige structuur beperken dus de zoekruimte van potentiële interpretaties. Hierdoor kunnen voorbarige interpretaties enigszins worden voorkomen, en daarmee de marge van 'error', bias, worden beperkt.

Bijvoorbeeld:

Van een zin als: "Ans slaat" kan ik vaststellen dat ik minder weet dan wanneer er had gestaan: "Ans slaat Ben"; omdat in de eerste een weglating (deletie) heeft plaatsgevonden van het lijdend voorwerp bij het transitief werkwoord "slaan" (simpel voorbeeld).

2. Voor de beoordeling van de beschreven gedachtengang of voorstelling van zaken op '(ir-)rationaliteit'; in termen van empirische en/of formele taalkundige structuurkenmerken.

Eerder in dit hoofdstuk werd betoogd, dat scoringscriteria voor de beoordeling van gedachte- beschrijvingen op '(ir-)rationaliteit', het liefst empirisch gefundeerd en/of formeel van aard dienen te zijn; en betrekking dienen te hebben op talig observatiemateriaal. De vraag is nu of de formele beschrijvingen in de A.T.W. van menselijke taalkonstrukties, bruikbaar kunnen zijn om kenmerken van

'(ir-)rationeel' denken in te beschrijven. Wanneer dit lukt kunnen we taalkundige structuur-kenmerken gebruiken voor het skoringssysteem van de Rationaliteitstest, als aanwijzingen voor '(ir-)rationele' gedachte-kenmerken. In dat - vooral nog hypothetische - geval, zouden we beschikken over skoringcriteria die empirisch en/of formeel zouden zijn, en daardoor wellicht betrouwbaarder dan de 'inhoudelijke' criteria.

Bijvoorbeeld:

Stel dat iemand zegt (of schrijft): "Als Ans Ben haat, dan slaat ze hem; nu is het zo dat ze hem slaat; en dus zal ze hem wel haten". Over de stand van zaken die hier inhoudelijk wordt voorgesteld kan men zo zijn bedenkingen hebben. Los daarvan kunnen we kijken naar de taalkundige structuur. Formeel-logisch staat er dan: "Als X , dan Y ; en Y ; dus X ". Puur formeel is dit een onlogische zinsconstructie (drogrede van de omgekeerde implikatie). Om dat vast te stellen hoeven we niet te weten wat (X) resp. (Y) precies inhoudt; evenmin of de regel "Als (X), dan (Y)" eigenlijk geldig is.

Het lijkt aannemelijk dat een formeel logisch ongeldige zinsstructuur in het algemeen samengaat met, of aanwijzing is voor, of resultaat is van, een voorstelling van zaken die inhoudelijk, volgens algemene 'common sense' intuities, 'onlogisch' is; en daarom 'irrationeel' volgens de R.E.T..

Stel nu dat verbanden kunnen worden gevonden tussen de mate van '(ir-)rationaliteit' van denken, en bepaalde structuurkenmerken van taaluitingen. In dat geval zouden we taalkundige structuurgegevens kunnen gebruiken voor het meten van de mate van '(ir-)rationaliteit' van de taaluitingen. Het grote voordeel hiervan zou zijn, dat een inhoudelijke interpretatie, met alle problemen en onzekerheden vandien, tenminste voor een deel overbodig zou worden. Het nut van structuur-analyse is dus: We kunnen uit taaluitingen wellicht al iets van belang afleiden, nog voor we weten wat ze eigenlijk betekenen!

Indien taalkundige korrelaten van '(ir-)rationaliteit' kunnen worden gevonden, zou bovendien het concept '(ir-)rationaliteit' als theoretisch konstrukt nog verder kunnen worden geoperationaliseerd. Hiervoor kunnen we uitgaan van de operationalisatie die gegeven wordt door (Merckx, 1987). Het laagste, minst abstrakte nivo in deze operationalisatie is dat van de 'uitsluitingskategorieën', waarin kenmerken van irrationeel denken worden beschreven. Er dient dan een theoretische verbinding te kunnen worden gesaakt tussen de gedachte-kenmerken (de uitsluitingskategorieën) volgens de R.E.T. en bepaalde logische, semantische en syntactische structuur-kenmerken volgens de A.T.W., te identificeren in de gedachte- beschrijvingen van de respondent. De uiteindelijke operationalisatie zou dan bestaan in een hiërarchie of 'boomstructuur' van sub-operationalisaties; welke van 'abstrakt' naar 'empirisch' zouden inhouden:

- Met theoretisch konstrukt 'Rationaliteit'.
- De (twee) Hoofdkriteria voor 'Rationaliteit'.
- De (zeven) Subkriteria voor 'Rationaliteit'.
- De (pla. veertig) uitsluitingskategorieën of 'gedachte-kenmerken' voor 'Irrationaliteit' (Met eventuele uitzonderingsregels).
(voor a t/m d zie: Merckx, 1987: par. 4.2.- 4.8., p. 30- 54).
- Een aantal taalkundige structuur-kenmerken; d.w.z bepaalde semantische, logische of syntactische kenmerken van taalhouwels (waarvan samenhang gevonden is met 'irrationaleiteit').
- Een aantal letterlijke sleutel -woorden en/of -frasen.

Voorwaarde voor het gebruik van taalkundige scoringskriteria voor de Rationaliteitstest is natuurlijk wel, dat een theoretische verantwoording kan worden gegeven van het verband tussen menselijk taalgebruik en 'rationaliteit'.

5.12. Konklusie

Het bovenstaande werpt een drietal vragen op:

1. Leveren scoringskriteria die zich op empirische of formele aspecten van taalgebruik richten inderdaad, overeenkomstig de verwachting, een hogere betrouwbaarheid op dan criteria van meer 'inhoudelijke' aard?
2. Kunnen zulke empirische of formele aspecten van taalgebruik volgens de A.T.W. (en/of T.G.G.) aanwijzingen verschaffen voor de '(ir-)rationaliteit' van de weergegeven gedachten volgens de R.E.T.?
3. Welke theoretische verantwoording kan worden gegeven van het verband tussen empirische of formele aspecten van menselijk taalgebruik enerzijds, en het konstrukt '(ir-)rationaliteit' volgens de R.E.T. anderzijds?

Omdat de laatstgenoemde vraag beantwoord dient te worden alvorens de eerstgenoemde aan de orde kan komen, zal eerst een theoretische onderbouwing van het veronderstelde verband dienen worden gezocht. In het hierna volgende betoog zal ik trachten daarvoor een theoretisch kader aan te geven. (Daarna zal worden toegewerkt naar een concreet voorstel van hoe de 'inhoudelijke' en de 'taalkundige' benaderingen voor wat betreft betrouwbaarheid kunnen worden vergeleken).

HOOFDSTUK VI. DE R.E.T. EN HET VERBAND TUSSEN TAALGEBRUIK EN RATIONALITEIT.

De vraag is nu of er een verband denkbaar is tussen taalgebruik en (ir-)rationaliteit c.q. psychische gezondheid.

6.1. Taal en R.E.T..

Binnen de R.E.T. wordt aangenomen dat er een relatie bestaat tussen taalgebruik en al dan niet rationeel denken:

a. Omgevingsinvloeden.

Mensen worden door hun omgeving beïnvloed in hun overtuigingen; doordat ideeën (tijdens opvoeding, opleiding, e.d.) onder meer via **extern taalgebruik** (verbale communicatie en indoktrinatie) worden overgebracht; en vervolgens door het individu worden geïnternaliseerd.

b. Denkprocessen.

Aangenomen wordt dat het denken van mensen voor een groot deel plaatsvindt in de vorm van 'intern taalgebruik': 'self-talk' of 'inner speech'. Juist door deze interne zinnestjes in zichzelf te herhalen kunnen mensen zichzelf blijven indoktrineren met bepaalde ideeën die ze ooit hebben opgedaan.

c. Therapeutische beïnvloeding.

De psychotherapie in de R.E.T. vindt voor een groot deel plaats door middel van verbale communicatie tussen therapeut en klient; en/of door lezing van 'rationele' literatuur.

-- Aan de hand vooral (mondellinge of schriftelijke) uitspraken van de klient identificeert de therapeut welke irrationele ideeën de klient erop nahoudt.

-- Verondersteld wordt dat een klient zijn irrationele ideeën kan veranderen op basis van de verbale tegenargumenten en alternatieven die worden aangedragen door de therapeut en/of therapeutische literatuur.

d. Therapeutische verandering.

Voor daadwerkelijke therapeutische verandering dient de klient zijn of haar interne zinnestjes te vervangen door meer rationele taalkonstrukties. Als het interne taalgebruik verandert, verandert dus de '(ir-)rationaliteit' van het denken. Hiermee lijkt dus in de R.E.T. een interactie te worden gesuggereerd tussen persoonlijk taalgebruik en '(ir-)rationaliteit' van denken.

Er worden verschillende vormen van 'irrationeel taalgebruik' in de R.E.T. onderscheiden.

A. Allereerst bepaalde vormen van woordgebruik; bijvoorbeeld:

- 1) Termen van noodzakelijkheid; (moeten, verplicht zijn, nodig hebben, eisen, noodzaak, enz.) als aanwijzing voor Absolutistisch denken of 'Musturbatios' (Ellis & Harper, 1988).
- 2) Universele termen; (altijd/nooit, iedereen/niemand enz.) als aanwijzing voor het denken in extremen (Beck, 1976).
- 3) Termen als (vreselijk, afschuwelijk, enz.) als aanwijzing voor 'Awfullizing', dramatiseren, katastroferen, overdrijven (Walen, Wessler & DiGuiseppe, 1980).

B. Verder bepaalde vormen van redenering; met name logische drogredenen; zoals:

- 1) Het konkluderen vanuit ongeloofwaardige uitgangspunten (drogrede: Petitio principii; niet-bevestigde premisse).

- 2) Voorbarige of willekeurige konklusies; of Arbitrary inference (Beck, 1970); (drogrede: non sequitur).
- 3) 'Dichotomous reasoning', of Polarisering (Beck, 1976); (drogrede: tertium non datur).
- 4) Overgeneralisatie (Beck, 1970); (drogrede: falacia secundum quid/ falacia compositio).

De bovengenoemde onderscheidingen in de R.E.T. met betrekking tot de 'irrationaliteit' van het taalgebruik, lijken niet direkt geschikt of voldoende als basis van een taalkundig gefundeerd scoringsstelsel voor de Rationaliteitstest:

1. Ze zijn niet volledig.

Hier en daar verschijnen in de R.E.T.-literatuur verwijzingen naar formele (taalkundige of logische) kenmerken. Dit lijkt echter vrij incidenteel, toevallig of willekeurig voor te komen. Voorzover walt na te gaan is in de R.E.T. nog niet systematisch onderzocht welke kenmerken van taalgebruik nu wel of niet kunnen voorkomen in (ir-)rationele uitspraken. Slechts een klein gedeelte van de irrationele ideeën en denkwijzen zijn beschreven in termen van formele kenmerken van taalgebruik.

2. Ze zijn vaak niet expliciet.

Met name voor structuur- kenmerken die niet direkt in de uiterlijke zinsvorm kunnen worden herkend, zoals bij diverse logische drogredeën het geval is; ontbreekt vrijwel altijd een expliciete beschrijving van de wijze waarop die kenmerken stap- voor- stap uit de zinsvorm kunnen worden gedestilleerd. Ook in dit opzicht dus veel ruimte voor toeval en willekeur.

6.2. De Algemene Semantiek van Alfred Korzybski.

Albert Ellis zelf heeft bij de ontwikkeling van R.E.T. al opvattingen over de relatie tussen taal, rationeel denken en psychisch welzijn ontleend aan het werk van de taalkundige Alfred Korzybski, grondlegger van de 'General Semantics' (afgekort G.S.) of 'Algemene Semantiek' (zie o.m.: Korzybski, 1921; 1933; Hayakawa, 1964; Diekstra & Dassen, 1977; Diekstra, In: Kathjen & Kathjen, 1978). Enige ideeën van de G.S. die in de R.E.T. in een bepaalde vorm terugkomen zijn bijvoorbeeld:

A. Symbolische Representatie in Taal.

Volgens Korzybski heeft de mens het kenmerkende vermogen om zijn waarnemingen omtrent de buitenwereld of het zelf symbolisch te representeren. Het middel dat hij daarvoor bij uitstek gebruikt is de taal.

1. Het doel van de symbolische representatie is de zintuiglijke informatie zodanig te ordenen dat men er doelmatig op kan reageren. Hierbij wordt taal gebruikt in een proces van (interne) 'zelf-communicatie'. Wat in de R.E.T. een 'woning', 'idee' of 'gevoel' wordt genoemd, wordt in de G.S. als interne symbolische representatie beschouwd. Vaak zal deze de vorm hebben van interne taaluitingen: de 'inner-speech', 'self-talk' of 'self-verbalizations' in de R.E.T..
2. Ook wordt een groot deel van wat mensen over hun leefwereld weten of denken, verworven door middel van (externe) symbolische representaties; met name de taaluitingen die zij horen en lezen. Bovendien oefenen mensen door middel van (externe) symbolische representaties - zoals taaluitingen - eveneens invloed uit op hun sociale omgeving. In deze processen van (externe) communicatie wordt dus vooral taal gebruikt.

B. Non-Identity: De Kaart is niet het Gebied.

In de 'Map-Territory Analogy' vergelijkt Korzybski de Symbolische Representatie met een landkaart of plattegrond. Evenals een landkaart dient de symbolische representatie, een afbeelding van een bepaald gebied in de werkelijkheid, op de eerste plaats als leidraad of gids voor het gedrag van de gebruiker.

1. Met een slechte kaart, die het gebied slordig, onduidelijk of foutief afbeeldt, loopt men grote kans in het gebied te verdwalen. Op dezelfde manier kan een vage of warrige symbolische representatie leiden tot verwarring in de wereld.
2. Een landkaart kan en zal echter nooit volledig overeenkomen met het gebied: "The Map is not the Territory". Dit wordt het principe van 'non-identity' genoemd. Een 'perfekte' representatie is dus niet mogelijk.
3. Als een kaart een kopie van het afgebeelde gebied zou zijn, zou dat niet eens nodig, en zelfs zeer onhandig zijn. Het gaat er juist om dat de kaart overbodige details weglaat, en alleen de relevante vormen weergeeft. "Een plattegrond IS niet het gebied dat hij weergeeft maar hij bezit, als het goed is, een structuur vergelijkbaar met dat gebied, die zijn bruikbaarheid bepaalt." (Korzybski, 1958, p. 58-60).

En er zijn gradaties mogelijk in de structuur-overeenkomst tussen een kaart en een gebied. Hoe beter die structuur-overeenkomst, hoe beter de kaart voor dat gebied kan worden gebruikt.

4. De bovengenoemde structuur-overeenkomst van de kaart met het gebied, d.i. de deugdelijkheid van de kaart, moet in praktisch gebruik blijken. We kunnen niet 'blind varen' op een kaart, maar dienen haar altijd te toetsen aan de realiteit.

In de R.E.T. dienen cognitieve representaties eveneens niet een of andere absolute, of heilige 'waarheid', maar primair de twee algemene menselijke doelen van overleven en geluk beleven. Sommige ideeën zijn daarvoor beter bruikbaar ('rationeel') dan andere, hetgeen moet blijken in de praktijk.

C. Het woord is niet het ding.

Het 'non-identity' principe is uiteraard eveneens geldig voor symbolische representaties in taal. Een woord bijvoorbeeld verwijst naar een categorie van verschijnselen. Doordat een bepaald woord bestaat kan het lijken alsof de categorie, waarnaar het verwijst, eveneens bestaat. Dit hoeft uiteraard helemaal niet het geval te zijn. Het suggestieve aspect van de taal kan uitgebuit worden om luisteraars of lezers te winnen voor een standpunt of te misleiden, zoals bijvoorbeeld bij 'woord-magie' en demagogie gebeurt.

D. Tijd-binding.

Een andere eigenschap van woorden en taalkonstrukties is dat zij een konstantie suggereren in de dingen waarnaar ze verwijzen, waar slechts een continue dynamiek heerst. Taal heeft daardoor een vertrapend, verstarrend en polariserend effect. Dit geldt volgens Korzybski met name voor de Aristotelische logica (die eigenlijk een kunstmatige taal is).

E. Abstraktie-nivo's.

De principes van 'non-identity' en 'tijd-binding' gelden in meerdere mate voor abstracte woorden (zoals "goed/kwaad", dan woorden die verwijzen naar zaken die direct empirisch verifieerbaar zijn (zoals "stoel").

1. Alle taal is in zekere mate abstrakt. Er zijn echter gradaties in abstraktie te onderscheiden.
2. Mensen hebben soms abstrakte taal nodig om in complexe ervaringen ordening te kunnen aanbrengen. Maar tegelijk leent abstrakte taal zich des te meer voor verwarring en misleiding.

Taalgebruik en Psychische Problemen.

Wanneer mensen persocollieke en interpersoonlijke problemen hebben kan dit het gevolg zijn van de manier waarop ze hun symboliseringsvermogens, met name hun taal, gebruiken. Twee gewoontes kunnen daarbij schadelijk zijn:

- a. Het verwarren van de kaart met het gebied, het identificeren van woorden met dingen. Gemaakte abstrakties dienen eigenlijk voortdurend getoetst te worden in het licht van nieuwe waarnemingen of nieuwe kennis.
- b. Het verwarren van verschillende gradaties in abstraktie. Deze dienen steeds te worden onderscheiden. In het algemeen verdient concrete taal voorkeur boven abstrakte.

Kenmerken van 'Ongezond' Taalgebruik.

Korzybski noemt een aantal concrete kenmerken van taalgebruik die aanwijzingen geven voor 'ongezonde linguïstische gewoontes' zoals:

- 1) Het spreken in termen van hele klassen of soorten van verschijnselen (bijv. "mensen"), als mogelijke aanwijzing van overgeneralisatie. Geprecisieerd dient te worden: "Over wie of wat gaat het precies?". Door middel van 'Indexering' kunnen individuele exemplaren, dus concrete gevallen daarvan expliciet worden gemaakt (bijv.: "mens-1 =Piet", "mens-2 =Jan", enz.).
- 2) Het ontbreken van aanduidingen voor tijdstip en plaats, hetgeen eveneens op overgeneralisatie kan duiden. Hier dient te worden geprecisieerd: "Waar en wanneer precies?". Door middel van "Datering" kunnen tijd-ruimte coördinaten worden toegevoegd.
- 3) Elementaristische termen (taalkundig: nominalisaties; bijv. "de liefde", "het kwaad"). Evidentelijk moet dan zijn dat geen dingen in de werkelijkheid betreft, maar verwijzingen naar complexe processen. Door middel van "Aanhalingstekens" kan men pogen dit aan te geven.
- 4) Samengestelde termen (bijv.: "Koppeltekens"). Dat het hier kunstmatige samenvoegingen in de taal, niet in de werkelijkheid betreft, kan men aangeven door middel van "Koppel-tekens".
- 5) Tenslotte heeft elke taaluiting het kenmerk dat ze onvolledig is. De vraag is altijd: "Wat valt er nog meer over te zeggen?". Door middel van "Etcetera's" kan worden aangegeven dat aanvullende details, informatie, en alternatieve representaties mogelijk en wellicht nuttig zijn (bijv.: "etc...").
- 6) De Algemeen-Semanticus D.D. Bourland (-, 1945, 1946; 1948; 1969) heeft gewezen op het bedrieglijk effect van het werkwoord "zijn" voor de aanduiding van identiteit, die immers meestal een artefact van de taal betreft. Dit kan worden vermeden door het spreken in 'E-prime'; d.w.z. een taal waarin vormen van "is" en "zijn" worden vermeden.

Toepassing voor de Rationaliteitstest.

Korzybski geeft een tamelijk coherente theorie met betrekking tot taalgebruik en psychisch functioneren. De kenmerken te structuren die

in G.S. worden aangegeven als aanwijzingen van ongezond taalgebruik, zijn zeker voor een deel bruikbaar in het kader van de Rationaliteitstest. Er kleven echter nog enige nadelen aan:

1. Ze zijn weliswaar redelijk expliciet, maar houden weinig verband met de moderne taalkunde, en zijn ook niet erg forseel.
2. Daarnaast zijn het er vrij weinig.

Ook zijn ze niet volledig: niet alle 'diskwalificerende' vormen van taalgebruik die in de G.S. worden onderscheiden, zijn beschreven in zulke eenvoudige, concrete taalkundige kenmerken.

6.3. Conclusie

Binnen de R.E.T. wordt, mede in navolging van de G.S., aangenomen dat taalgebruik invloed kan hebben op het denken, en, als effect daarvan, op de mate van '(ir-)rationaliteit', respectievelijk de mate van psychische gezondheid of gestoordheid. Bovendien worden in de R.E.T. (en de G.S.) bepaalde taalkundige korrelaten gesuggereerd van 'irrationaliteit'. Medeel blijft dat deze niet erg volledig en expliciet blijken te worden aangegeven.

HOOFDSTUK VII. N.L.P. EN HET METAMODEL VAN TAAL EN THERAPIE.7.1. Inleiding: Waarom N.L.P. ?

In het voorgaande zijn de taalkundige aspecten en merites besproken van de R.E.T., en de G.S. van A. Korzybski. Hieronder wil ik een derde systeem bespreken; een model van menselijke communicatie en taalgebruik genaamd 'Neuro- Linguistic Programming' (afgekort N.L.P.). De term 'Neuro- Linguistisch Programmeren' kan worden vertaald als: "Het doelgericht veranderen van menselijk gedrag en ervaren door middel van communicatie en taalgebruik".

Met de ontwikkeling van het model N.L.P. werd in 1975 begonnen, door een hoogleraar in de taalkunde, John T. Grinder; en een automatiserings- deskundige annex psycholoog, Richard W. Bandler. Om de volgende redenen kan dit model van belang zijn in het kader van het gezochte shoringsysteem van de Rationaliteitstest voor de beoordeling van taaluitingen op '(Ir-)Rationaliteit':

1. **Kognitivistische Oriëntatie.**

N.L.P. is, evenals als de R.E.T., voor een groot deel gebaseerd op inzichten uit de Kognitieve stroming binnen de Psychologie (w.o. Meichenbaum, 1977).

2. **Psychotherapie.**

Evenals de R.E.T. vindt N.L.P. toepassing op het gebied van psychotherapie (zij het ook op andere gebieden).

3. **Taalgebruik en Psychisch functioneren.**

N.L.P. richt zich, zoals de naam al suggereert, bij uitstek op taalkundig- psychologische aspecten van menselijk denken, gedrag en emotie. Het is een werkmodel voor de praktische toepassing van taalkennis voor psychologische doeleinden.

4. **Taal-technieken van psychotherapeuten.**

N.L.P. biedt modellen en methoden voor taalgebruik in therapie. Deze zijn grotendeels ontleend aan het werk van enkele psychotherapeuten, die juist om hun bijzondere communicatie-vaardigheden bekendheid genieten. In het bijzonder waren dat:

- a. Virginia S. Satir, psychologe en gezintherapeute.
Zij verschaftte het basismateriaal voor o.m. het zgn. 'Metamodel-I' over verbale communicatie; en het 'Metamodel-II' over nonverbale communicatie. (zie o.m.: Bandler & Grinder, 1975a/ 1977; Grinder & Bandler, 1976a; Bandler, Grinder & Satir, 1976c/ 1979; Cameron-Bandler, 1978; Grinder & Bandler, 1982).
- b. Milton H. Erickson, psychiater en hypnotherapeut. Op basis van zijn werk werden o.m. ontwikkeld: het zgn. 'Erickson Metamodel' of 'Milton-Model'; het 'Trance-formatie'-model; en het 'Herkader'-model; over het gebruik van hypnotische communicatievormen. (zie o.m.: Bandler & Grinder, 1975b/ 1979; Grinder, Delonzie & Bandler, 1976b; Grinder & Bandler, 1981).

5. **Overlappend met R.E.T./ G.S.**

Evenals de R.E.T. is N.L.P. voor een deel gebaseerd op het werk van Alfred Korzybski en de Algemene Semantiek (w.o. Korzybski, 1933; Hayakawa, 1964). Met name in het 'Metamodel-I' van N.L.P. vindt men vrijwel alle aspecten van taalgebruik terug, die ook in de R.E.T., en/ of in de G.S. worden gekend en gehanteerd. Er bestaat dus zeker een overlappingsgebied tussen de R.E.T., de G.S. en N.L.P..

6. **Formeel- taalkundig.**

In N.L.P. worden de taalkundige aspecten van het psychisch functioneren echter in een breder en formeler kader bekeken dan in de R.E.T. of de G.S. het geval is. Mede dankzij de sekundigheid

- van J. Grinder, als wetenschappelijk hoogleraar en auteur op het gebied van de taalkunde, is N.L.P. georganiseerd volgens de taalkundige kennis en formele regelsystemen uit de Algemene Linguïstiek. Met name is daarbij materiaal ontleend aan:
- De Klassieke Linguïstiek (w.o. Whorf, 1956; Sapir, 1963).
 - De Transformationeel-Generatieve Grammatika (w.o. Chomsky, 1957; 1965); en daarbinnen:
 - De 'Uitgebreide Standaard-Theorie' (w.o. Grinder & Elgin, 1973; Grinder, 1974) voor de syntaxis;
 - De 'Generatieve Semantiek' (w.o. Greene, 1970; Lakoff, 1970) voor de semantiek.

7. Unificierend Kader van Taalkunde en Psychologie.

Er wordt in N.L.P. dus kennis toegepast uit verschillende vakgebieden, zoals (klinische) psychologie enerzijds en de formele taalstudies anderszijds. Theoretische relaties tussen deze vakgebieden zijn echter in de gevestigde wetenschap nog nauwelijks gelegd. In het N.L.P.-model wordt een unificierend kader geboden van taalkunde en psychologie, dat weliswaar tentatief is, maar niet ongefundeerd. Voor het model zijn ideeën en begrippen gebruikt en gekombineerd uit bijvoorbeeld:

- Neurofysiologie (w.o. Pribram, 1971; 1974; 1976);
- Epistemologie (w.o. Vaihinger, 1911; 1924; Bateson, 1972);
- Formele logica (w.o. Russel, 1921; Tarski, 1941; Carnap, 1942; 1959);
- Systeentheorie (w.o. Bertalanffy, 1950; Boulding, 1956);
- Cybernetika (w.o. Ashby, 1940, 1956; 1960);
- Informatietheorie (w.o. Shannon & Weaver, 1949);
- Computerlinguïstiek (w.o. Winograd, 1972);
- Artificiële intelligentie (w.o. Schank, 1975).

8. Taalkundige aspecten van Psychische problemen.

Binnen het model N.L.P. bestaat het sub-model 'Metamodel-I'. Hierin wordt een verzameling van formele of structuur- kenmerken van menselijk taalgebruik geboden, die volgens het model aanwijzingen kunnen verschaffen voor bepaalde kenmerken van het psychisch functioneren; zoals bijvoorbeeld:

- Beperkende, inadekwate stijlen of strategieën van waarnemen, denken en handelen.
- Beperkende gewoontes binnen de denk- en beleavings-wereld van het individu. Deze zijn misschien te vergelijken met de 'irrationele' ideeën en denkwijzen die in de R.E.T. worden onderscheiden.
- Probleemgebieden in het psychisch functioneren.

Gezien het bovenstaande kan het N.L.P. model op twee manieren nuttig zijn voor de Rationaliteitstest en het benodigde skoringssysteem voor de beoordeling van taaluitingen op '(ir-)rationaliteit':

- Het N.L.P.-model kan een theoretisch kader bieden, met betrekking tot de relatie tussen menselijk taalgebruik en psychische processen, waaronder '(ir-)Rationaliteit'.
- Het sub-model 'Metamodel-I' kan een aantal formele kenmerken van menselijk taalgebruik verschaffen, die in het skoringssysteem van de Rationaliteitstest kunnen worden gebruikt als indicatoren voor 'inhoudelijke' kenmerken van '(ir-)rationeel' denken.

Hieronder volgt eerst een beknopt overzicht van de basisprincipes van N.L.P. (zie par. 7.2.- 7.7). Daarna volgt een uitleg van de manier waarop N.L.P. het taalgebruik relateert aan psychische processen (zie

par. 7.8.- 7.12). Vervolgens wordt een uiteenzetting gegeven van de principes van het Metamodel-I (zie par. 7.13.- 7.14). Onderstaande beschrijving is hoofdzakelijk gebaseerd op het eerst verschenen boek van het auteurs-duo Bandler en Grinder, dat ook het meest (taalkundig-)wetenschappelijk onderbouwd lijkt van hun oeuvre: (Bandler, R. & Grinder, J., 1975 a/ 1977): *The Structure of Magic, Vol I; A Book about Language and therapy*. Ca, Palo Alto: Science and Behavior Books. (Med. Vert. 1977): *De Structuur van de Magie; Een boek over taal en therapie*. Baarn: Ambo.

In tweede instantie heb ik mij voor het onderstaande gebaseerd op o.m.: (Bandler & Grinder, 1975b/ Med. ed. 1979; Grinder & Bandler, 1976a; Grinder, DeLozier & Bandler, 1976b; Bandler, Grinder & Satir, 1976c/ Med. ed. 1979; Bandler & Grinder, 1977; Bandler & Grinder, 1979/ Med. ed. 1981; Dilts, Grinder, Bandler, Cameron & DeLozier, 1979; Goleman, 1979; Grinder & Bandler, 1981; Grinder & Bandler, 1982; Dilts, 1982; Bandler, 1985/ Med. vert. 1987).

7.2. Streefdoelen en Functies van N.L.P.-

In de eerste plaats is N.L.P. bedoeld als hulpmiddel voor hulpverleners, begeleiders, counselors en trainers om mensen (klienten) te helpen hun doelen te bereiken. Deze doelen kunnen van zeer uiteenlopende aard zijn, maar zullen meestal betrekking hebben op een of meer van de onderstaande aspecten:

a. Subjektieve ervaringen.

Het verkrijgen van bepaalde subjektieve ervaringen op persoonlijk of professioneel vlak die men plezierig of waardevol vindt. Tot het studiegebied van N.L.P. wordt alles gerekend, wat tot de subjektieve ervaring van mensen behoort: d.w.z. wat in hun ervaringswereld en voorstellingsvermogen ligt.

b. Strategieën.

Het leren van mentale vaardigheden op een bepaald terrein van menselijke activiteit. Deze zgn. 'strategieën' kunnen betrekking hebben op observeren, herinneren, redeneren, fantaseren, plannen, het omgaan met emoties, bewegen, creativiteit, taalgebruik, communicatie, enz..

c. Kommunikatietechnieken.

Het leren van communicatie- technieken; bedoeld voor het beïnvloeden, manipuleren en beheersen van de psychische processen en strategieën van anderen. Deze technieken kunnen voor allerlei communicatieve doeleinden worden toegepast: overleg, voorlichting, educatie, gedrags- beïnvloeding, training, en psychotherapie.

d. Metatactieken.

Het leren van mentale en communicatieve technieken teneinde de bovengenoemde vaardigheden voortaan gemakkelijker, doelmatiger en zelfstandiger te kunnen leren. Dit wordt 'Leren te leren' genoemd, of 'Leren van de tweede orde' ('Leren II'). De technieken hiervoor zijn zgn. 'metatactieken'. N.L.P. is bedoeld als een algemeen bruikbaar 'metamodel' voor het ontwikkelen van modellen en methodes op een bepaald gebied van menselijke activiteit.

e. Het Modelleren van Vaardigheden.

Het leren ontdekken, onderzoeken, beschrijven en 'overnemen' van vaardigheden die anderen reeds bezitten en men zichzelf of derden wenst aan te leren. Deze activiteit wordt 'modelleren' genoemd. Hierbij wordt gebruik gemaakt van alle bovengenoemde soorten vaardigheden. Men neemt met N.L.P.- technieken elke mogelijke vaardigheid die iemand heeft in kaart te kunnen brengen, zodanig dat ze door ieder ander kan worden geleerd; oftewel:

'reproduceerbaar' worden. *"Als modelleerder is mijn criterium voor sukses of ik een stuk gedrag zodanig kan verpakken dat iemand anders het kan reproduceren - ongeacht wat het is; auto's verkopen, een vergadering leiden, of de honderd meter sprinten."* (R. Bandler; In: Goleman, 1979, p. 75).

"Onze taak is te proberen erachter te komen wat het is dat goede therapeuten intuïtief of onbewust doen en daarvoor enkele regels op te stellen die aan iemand anders kunnen worden geleerd" (Bandler & Grindler, 1979/ 1981, p. 19).

7.3. De Studie van de Subjektiviteit.

N.L.P. presenteert zich als een studiemethode voor de menselijke subjektieve beleving. Dit verdient enige toelichting.

1. Wat is 'Subjektieve Ervaring'?

Het begrip 'subjektieve beleving' duidt op alles wat in de ervaringswereld of het voorstellingsvermogen van mensen kan liggen. Daaronder vallen bijvoorbeeld: waarnemingen, herinneringen, emoties, twijfels, vragen, vermoedens, overtuigingen, verwachtingen, wensen, doelen, plannen, enz.. In N.L.P. kan men proberen vragen te beantwoorden zoals: "Wat en hoe moet iemand precies doen om in een willekeurige situatie een goed gevoel te krijgen?".

2. Waarom is 'Subjektiviteit' dan belangrijk?

Het begrip 'subjektieve beleving' vooronderstelt dat mensen weleens een bewust subjektief besef van iets hebben. Ze blijken in staat te zijn om bewust dingen in hun omgeving of in zichzelf op te merken; op een manier die - maar wij aannemen - niet is weggeleid voor bijvoorbeeld stenen, planten, machines, robots, of mensen die bewusteloos of overleden zijn. Het blijkt dat 'normale' levende mensen het vrij alledaagse, maar niettemin moeilijk verklaarbare vermogen bezitten tot 'subjektief bewustzijn'. Dit besef zou van belang kunnen zijn voor (klinisch) psychologen. Zonder subjektief besef zouden mensen immers geen psychisch leed kennen; maar ook geen psychisch welbevinden: ze zouden hoe dan ook nergens weet van hebben. De 'subjektiviteit' lijkt als studie-objekt daarom relevant voor de (klinische) psychologie.

3. Wat betekent 'de Subjektiviteit Bestuderen'?

In N.L.P. gaat men ervan uit dat er algemene regelmatigheden bestaan in de subjektieve ervaring van mensen. Deze algemene regelmatigheden probeert men in kaart te brengen. Vragen daarbij zijn bijvoorbeeld: Hoe zitten 'gedachten' of interne voorstellingen in elkaar? Hoe kun je iemands subjektieve beleving van een emotie beschrijven, en voor anderen begrijpelijk maken? Wat zijn de ingrediënten van een emotie? Hoe komt een emotie tot stand? Welke kenmerken heeft een doelmatig denkproces? Hoe lukt het iemand flexibel te zijn in zijn gedrag?

4. Hoe kan Subjektiviteit worden bestudeerd?

In de westerse wetenschap wordt kennis betrouwbaar geacht naarmate ze tenminste 'objektief' is; d.w.z. aansluit bij de algemeen toegankelijke realiteit. Hiervoor dient die kennis gebaseerd te zijn op algemeen, rechtstreeks en onmiddellijk waarneembare feiten of processen: het criterium van *empirische grondslag*. Dit nu lijkt onverenigbaar met het bestuderen van 'subjektiviteit'. Want wat rechtstreeks empirisch van mensen kan worden waargenomen, zijn,

strikt genomen, enkel de bio-fysische kenmerken van hun lichaam: visuele vorm, geluid, geur, enz.. Dat wil zeggen: rechtstreeks kan men van een ander enkel het 'uiterlijk gedrag' waarnemen; niet de manier waarop hij of zij de dingen op dat moment in en rondom zichzelf ervaart: dus niet zijn of haar persoonlijke, subjectieve beleving. Hoe kan men nu de subjectieve ervaring van mensen op een enigszins betrouwbare manier te weten komen?

Volgens N.L.P. kan de subjectiviteit enkel langs indirecte weg worden onderzocht: door middel van **kommunikatie**. Dit kan redelijk betrouwbaar gebeuren, voorzover men zeer intensief en zeer zorgvuldig met de 'observatie-eenheid' communiceert. Daarbij kunnen (al te grote) betrokkenheid of partijdigheid worden vermeden.

Voorwaarde hiervoor is wel het gebruik van een betrouwbaar **systeem** voor zowel verbale als nonverbale communicatie. Nodig is een systeem van regels, waarmee relaties worden aangegeven tussen:

- Zuiver empirische kenmerken van gedrag (tekens).
- Aspekten van mentale 'inhouden' (betekenissen).

In wezen komt dit dus neer op een taal, maar wel een speciale:

- De voorgeschreven afleidingsregels dienen zoveel mogelijk expliciet en eenduidig te zijn: dus formeel.
- De afleidingsregels dienen niet betrekking te hebben op de unieke, variabele 'inhoud' van gedrag en beleving; maar op de systematische aspecten ervan: de structuur.

Verder dient een efficiënt communicatie-proces zich te gedragen als een 'cybernetisch systeem', d.w.z. een systeem met feedback-verbindingen. Het liefst een heel dynamisch systeem, waarin alle meer 'inhoudelijke' normwaarden steeds flexibel kunnen worden 'afgeregeld' (gekalibreerd).

7.4. Geen Wetenschappelijke Theorie maar een Pragmatisch Model.

Herhaaldelijk wordt in N.L.P. bedrukt dat het geen 'wetenschappelijke' pretenties heeft. Hiervoor zijn drie redenen te noemen:

1) Studie van de Subjectiviteit.

De psychologie kan worden beschouwd als de wetenschappelijke studie van het menselijk gedrag (of, iets ruimer: psychisch functioneren). De gevestigde psychologie is overwegend georiënteerd op een wetenschapsmodel, dat **fysikalistische** van aard is: dus sterk empiricistisch, materialistisch, mechanistisch, ~~mechanistisch en~~ deterministisch. In een dergelijke wetenschapsopvatting kunnen mentalistische verschijnselen zoals **subjectief bewustzijn** niet als zodanig, in letterlijke zin, serieus worden bestudeerd. Door zich juist op de **subjectiviteit** te richten valt N.L.P. moeilijk in de huidige wetenschap in te passen.

2) Pragmatisme.

Als een denkbeeld van N.L.P. in overeenstemming kan worden gebracht met reeds bestaande en erkende theorieën in de wetenschap (a.n. psychologie) wordt daar vaak met enig enthousiasme melding van gemaakt. Voor de aanvaarding van een model wordt een bewijs of bevestiging volgens standaard- wetenschappelijke criteria echter niet nodig gevonden. Een model in N.L.P. dient enkel in praktische

toepassing het gewenste resultaat op te leveren (te 'werken', in N.L.P.-termen). Dit dient proefondervindelijk te worden getoetst. In dat geval is de waarde van het model bewezen. "De functie van het modelleren is te komen tot beschrijvingen die bruikbaar zijn." (Bandler & Grinder, 1979/ 1981, p. 17).

3) **Kommercie.**

In de loop van de jaren tachtig zijn vanuit de Verenigde Staten een aantal wereldwijd opererende N.L.P.- trainingsinstituten (zoals de 'Grinder, DeLozier & Associates (G.D.A.) company' in California; of het 'New York Training Institute of N.L.P.'). Met N.L.P.- trainingen en -toepassingen wordt, ook reeds in Nederland, vaak heel snel, en heel veel geld verdiend. Het financiële gewin dat met N.L.P. gemoeid is zou door wetenschappelijke skrupules wellicht belemmerd worden.

Om deze redenen presenteert N.L.P. zich niet als wetenschappelijke 'theorie', of 'psychologische stroming', maar als 'model'. De manier waarop het begrip 'model' hier wordt gehanteerd kan worden verduidelijkt met de volgende definitie: "Een ding X is een model van een ding Y, als X een bevredigende mate van relevante overeenkomst met Y vertoont. Daarbij wordt de inhoud van 'bevredigend' en 'relevant' bepaald door de wensen van de onderzoeker." (Des Tombe, 1974, p. 115). Het model-begrip wordt in N.L.P. gebruikt om een grotere flexibiliteit te bevorderen in het toepassen, ontwikkelen en bijstellen van denkbeelden en technieken. "Het enige criterium [d.w.z.: van N.L.P.'ers] voor het succes van een model is of het werkt in daadwerkelijk gebruik; zoiets, dan veranderen ze eenvoudig het model." (Goleman, 1979, p. 75). "If the model doesn't fit; don't use it." (Lewis & Pucelik, 1982, p. 49).

Hieronder volgen enige basisveronderstellingen van N.L.P., voorzover ze relevant zijn voor het gebied van de psychotherapie.

7.5. De Kognitieve Basis van Menselijk Gedrag.

Het blijkt dat mensen zowel onderling als individueel variëren in hun gedrag:

- a. Verschillende personen kunnen in dezelfde omstandigheden verschillend reageren.
- b. Een en dezelfde persoon kan in dezelfde omstandigheden op verschillende momenten verschillend reageren.

Daarom kan menselijk gedrag niet worden beschreven volgens een eenvoudig kausaal- mechanistisch of Stimulus-Respons model (een Behavioristische theorie). "Het soort regels dat bijvoorbeeld nodig is voor de bestudering van menselijke talen gaat veel verder dan de mogelijkheden van de S-R theorieën (Chomsky, 1957)." (Bandler & Grinder, 1979a/ 1977, p.14).

Het theoretisch-psychologische raamwerk van N.L.P. is in sterke mate kognitivistisch georiënteerd. In de Kognitivistische psychologie wordt aangenomen dat menselijk functioneren bepaald wordt door; niet alleen: -- **Geboortige eigenschappen** of tendenties (genetika, 'nature'). -- **Omgevings-factoren** (extern milieu; 'nurture'). -- **Biologische constitutie/konditie** van het lichaam (intern milieu). -- **Externe-zintuiglijke waarneming** (exteroceptie); maar daarnaast ook: -- **Interne, zgn. 'Kognitieve' processen** (vrij vertaald: denken). Soms kunnen exogene stimuli via zintuiglijke waarneming rechtstreeks

leiden tot (autonoos) extern gedrag; zoals in het geval van de 'kniepeesreflex', e.d.. Maar daarnaast vindt vaak eerst een interne, kognitieve verwerking plaats van binnenkomende stimuli, alvorens die leiden tot motorische reacties. De centrale aanname in de kognitivistische theorie is dat mensen informatie gebruiken om tot gedrag te komen, en om dat gedrag vorm te geven.

7.6. Stadia van Informatie-verwerking.

In overeenstemming met de algemene theorie van de Kognitivistische psychologie worden in N.L.F. in de menselijke informatie-verwerking 3 fundamentele stadia onderscheiden:

- (1) **Input: Informatie-Verzameling.**
D.m.v.: Zintuiglijke Waarneming ('sensory perception', of 'experience of external origin'); van exogene prikkels of informatie. Met name: zien, horen, aanraken, ruiken, proeven, enz. - middels het zintuigstelsel of de 'bell of perception' (B.P.).
- (2) **Processing: Informatie-Bewerking.**
D.m.v.: Interne Representatie ('internally generated experience', of 'internals'). Centrale processen, 'hogere' psychische functies: associëren, herinneren, denken, redeneren, fantaseren, verwachten, plannen, dromen, enz.. Hierin worden onderscheiden:
 - a. Interne processen van kognitieve aard ('internal computations', I.C.).
 - b. Interne toestand; van fysiologische en/of emotionele aard ('internal state', I.S.).
 Bovendien worden onderscheiden:
 1. Nieuw gekreerde, afgeleide gewaarwordingen of 'konstrukties'.
Bijv.: verwachtingen, fantasieën, dromen.
 2. Herinneringen van eerdere ervaringen.
Bijv.: eerdere exogene waarnemingen, eerdere lichamelijke gevoelens, of eerdere endogene konstrukties.
- (3) **Output: Informatie-Toepassing.**
D.m.v.: Extern waarneembaar gedrag ('external behaviour', E.B.).
Bijv.: bewegen, handelen, spreken, enz..

Langenomen wordt dat mensen Interne Representaties hebben, van de informatie die zij verwerken (Vgl. Chomsky, 1957). Deze 'interne representaties' onderkennen wij in het alledaagse leven gewoonlijk als gedachten, ideeën, herinneringen, emoties, waarden, overtuigingen, enz..

7.7. Het Model van de Wereld.

Temidden van een werkelijke wereld functioneren mensen vanuit hun subjectieve ervaring van de dingen. Zij streven er van nature altijd naar, bewust of onbewust, om voor zichzelf de ervaringen te striggen die ze plezierig of waardevol vinden. We zijn we in dit streven zeer afhankelijk van de ons ostringende werkelijkheid. Als mens dienen we daarom zo goed mogelijk op de wereld in te kunnen spelen. Voor dit doel kreëren we een zgn. 'model' van de wereld, een 'wereldmodel'. (Het begrip 'wereld' kan hierbij ruim worden opgevat: ze omvat niet alleen de materiële buitenwereld, maar ook de sociale leefwereld en psycho-fysiologische lichaamsbeleving).

"Wij reageren niet rechtstreeks of onmiddellijk op de wereld, maar we opereren, binnen die wereld, door middel van een 'kaart' of model (een zelfgeschapen voorstelling) van die wereld, om ons gedrag daarin te

Jeiden." (Bandler & Grinder, 1976, p. 17).

Als theoretisch begrip kan het 'Wereldmodel' worden vergeleken met:

- Het 'Belief system' in de theorie van de Rationeel-Emotieve Therapie (zie o.m. Ellis, 1973; 1974).
- De 'Symbolische representatie' of 'Kaart' in de General Semantics (zie o.m. Korzybski, 1921; 1933).

Voor het wereldmodel geldt het volgende:

1. Aktief gekonstrueerd.

Het wereldmodel is niet aangeboren, maar eerder 'aangeleerd'. Het wordt echter niet passief van de buitenwereld verworven, maar door het individu zelf vanaf zijn/haar geboorte actief en creatief opgebouwd.

2. Informatiebronnen.

Het wereldmodel is minstens voor een deel afgeleid van de empirische wereld; door middel van de zintuiglijke waarnemingen die iemand tijdens zijn/haar leven opdoet. Daarnaast zijn er vele andere factoren waardoor het wereldmodel wordt bepaald:

- Fysische krachten en chemische stoffen; die lichaam, zintuig-organen en zenuwstelsel kunnen beïnvloeden; en daardoor het psychische systeem.
- Informatie uit de communicatie en taal; met betrekking tot de subjectieve ervaringen en modellen van andere personen.
- Lichamelijke gewaarwordingen en behoeften (van somatosensorische, proprioceptische, en interoceptieve aard).
- Endogene gevoelens en behoeften van emotionale, sociaal-gerelateerde, en/of seksuele aard.
- Vormen van onbewuste psychodynamiek; zoals dromen.
- Bewuste keuzes uit verschillende beschikbare standpunten, visies of mentale strategieën.
- Vormen van cognitieve creativiteit en constructie; zoals fantasie, logisch redeneren, verwachting, planning, berekening, enz..

3. Uniek.

Elk van de bovengenoemde informatiebronnen kunnen per individu en per tijdstip schier oneindig variëren. Daarom zal het wereldmodel van elk individu persoons-gebonden en uniek zijn.

4. Veranderlijk.

Bovendien is het wereldmodel moment-gebonden en voorlopig. Het kan beschouwd worden als een tijdelijke toestand van een aantal interne representaties. Het is voortdurend in beweging, verandering, ontwikkeling, zolang we als persoon bewust of onbewust bezig zijn met:

- Denken (associeren, herinneren, redeneren, vermeden, fantaseren, verwachten, plannen, enz..).
- Waarnemen (zowel exteroceptisch als interoceptisch).
- Voelen (zowel sensorisch als emotioneel).
- Dromen.

Het wereldmodel staat dus nooit vast, en kan op ieder moment desgewenst worden veranderd.

5. Mentale Aard.

Het wereldmodel maakt deel uit van het totaal aan psychische processen en mentale inhouden, die op een bepaald moment, bewust of onbewust, in ons gaande danwel 'aanwezig' zijn. De aard van het

wereldmodel is niet empirisch, maar psychisch of mentaal. Psychische processen interacteren echter met somatische processen. "Geest en lichaam zijn deel van hetzelfde cybernetische systeem." (Gordon, 1984).

6. Subjektieve waarheid.

Het wereldmodel behoort tot de subjectieve ervaringswereld van het individu. Het omvat van die subjectieve ervaringen datgene; wat voor het individu, subjectief, op een bepaald moment, de 'waarheid' vertegenwoordigt over de objectieve werkelijkheid. Daarom is de 'waarheid' die mensen veronderstellen per definitie subjectief van aard.

7. Neuro-fysiologische Beperkingen.

Het wereldmodel dient als weergave of voorstelling van onze leefwereld. Nu vertegenwoordigt de werkelijkheid waarin wij leven een oneindige diversiteit, complexiteit en dynamiek. Het menselijk waarnemings- en ken- vermogen; onze neurofysiologische uitrusting; is echter veel te beperkt en te feilbaar om dat alles te bevatten. Een perfecte weergave is dan ook niet mogelijk. "Er is een noodzakelijk verschil tussen de wereld en elk afzonderlijk model of voorstelling van de wereld." (Bandler & Grinder, 1975a/ 1977, p. 20).

"Wiemands begrip zal ooit volledig overeenstemmen met de wereld buiten." (Bandler & Grinder, 1982, p. 40).

8. Vereenvoudigde Weergave.

Praktisch gezien dient overbelasting van ons informatie-verwerkings-systeem bovendien te worden voorkomen. Een volledige weergave is niet eens raadzaam. Daarom vormt het wereldmodel een verregaande vereenvoudiging van de realiteit.

9. Het Model is niet het Gebied.

In N.L.P. wordt de 'Map-territory-analogy' van Alfred Korzybski overgenomen. Voor het wereldmodel geldt dan ook: "The Map is not the Territory".

10. De Gids-functie van het Model.

Zoals een landkaart dient het wereldmodel in de eerste plaats als gids of leidraad; een stelsel van geordende richtlijnen voor het gedrag in de wereld. Een geheel objectieve weergave is onnodig.

"Men moet hierbij in gedachten houden dat de gehele voorstellingswereld in haar totaal niet tot doe heeft een afbeelding van de werkelijkheid te zijn - dat zou voor haar een onmogelijke taak zijn - maar een instrument, waarmee we gemakkelijker onze weg in de wereld kunnen vinden." (Vaihinger, 1924, p. 15).

Het wereldmodel dient het individu behulpzaam te zijn bij diens streven, om voor zichzelf de ervaringen te krijgen die hij of zij plezierig of waardevol vindt. De 'waarheid' van een model staat dus ten dienste van de doelen die het individu nastreeft.

N.L.P.-ers laten zich hier in nogal krachtige bewoordingen over uit: "Het gaat er niet om of het waar is, maar of het werkt."

(Bandler & Grinder, 1979/ 1981, p. 19).

De waarde van een model ligt primair in de effecten die het gebruik ervan teweegbrengt in de subjectieve ervaring van de persoon; m.a.w. de resultaten die met het model worden behaald. Om de waarde van een model te bepalen zijn vooral de volgende vragen van belang:

- a) WAT wilde men ermee bereiken?
 b) En: bereikt men deze er inderdaad mee?

11. De Invloed van het Wereldmodel.

Het wereldmodel zoals we dat erop nahouden heeft een verstrekkende invloed op allerlei aspecten van het persoonlijk functioneren. Het geeft zowel vorm en richting, als inhoud, zin en betekenis aan bijvoorbeeld:

- Komplex gedrag, dat wil zeggen elk gedrag dat uitstijgt boven het nivo van subkortikale reflexen.
- De externe verbale en nonverbale communicatie; en daarmee sociale interacties en relaties.
- Het fysieke lichaam (d.m.v. psychosomatiek).
- De structuur van de persoonlijkheid op langere termijn.
- De manier waarop gebeurtenissen worden benaderd en waargenomen. Deze wordt beïnvloed door middel van 'positieve feedback' (zichzelf- vervullende voorspelling) of informatie- verzameling, modellerings- strategieën, informatie- bewerking, modelvormings- processen, en het wereldmodel zelf.
- Subjektieve beleving, en psychisch welbevinden. De manier waarop men waarnemingen en gewaarwordingen omtrent zichzelf en de buitenwereld waardeert en (overeenkomstig) ervaart.

12. Het Wereldmodel en Psychisch Welbevinden.

Vanneer het wereldmodel van mensen weinig keuzemogelijkheden biedt, kan dit resulteren in een beperking van de keuzevrijheid en het welbevinden die men in zijn persoonlijk leven geniet. Op deze wijze is het wereldmodel mede bepalend voor de zgn. 'psychische gezondheid' van het individu. *"Wanneer mensen bij ons in therapie komen en uiting geven aan hun pijn en ongenoegen, liggen de beperkingen die ze ervaren niet in de werkelijkheid zelf, maar juist in hun weergave van de wereld."* (Bandler & Grinder, 1975a/ 1977, p. 174).

13. De Beperkende Werking van Waarheid.

Zoals eerder gezegd kan het wereldmodel de 'waarheid' voor een persoon vertegenwoordigen. 'Waarheid', in de zin van subjectieve overtuiging, is ons echter niet altijd even behulpzaam. Het kan ook zeer beperkend werken. Naarmate we overtuigd zijn van de 'waarheid' van een voorstelling van zaken, zullen aan die voorstelling vasthouden, en dus moeite hebben haar te veranderen. Hierdoor kunnen mensen doorgaan hetzelfde model aan te houden, ook al is dat niet meer aangepast aan de actuele omstandigheden. *"Ieder geloofstelsel is een stel hulpmiddelen om iets bepaalds te doen en tegelijk een stel ernstige beleersingen om ook maar iets anders te doen."* (Bandler & Grinder, 1979/ 1981, p. 207). *"Mensen kunnen soms vasthouden aan een verard model dat ze narigheid bezorgt in een wereld die rijk en complex is en op vele wijzen wordt gewaardeerd."* (Bandler & Grinder, 1975a/ 1977, p. 26-27). *"De processen die ons in staat stellen de meest buitengewone en unieke menselijke handelingen te verrichten zijn dezelfde als die welke onze verdere groei in de weg kunnen staan wanneer we de vergissing begaan het model voor de werkelijkheid aan te zien."* (Bandler & Grinder, 1975a/ 1977, p. 27).

14. Het Menselijk Potentieel.

Mensen zijn beperkt in hun mogelijkheden de werkelijkheid te begrijpen. Niettemin is N.L.P. optimistisch over de menselijke

existentie. Zolang mensen een gezonde neurofysiologisch gestel hebben, kunnen ze leren. Daardoor heeft ieder individu in principe toegang tot de gehele wereld der menselijke mogelijkheden. Het is voor mensen mogelijk een model voort te brengen of te hanteren dat recht doet aan de rijkdom van de wereld, en hen in staat stelt deze volop te ervaren.

"De wereld is rijk genoeg om mensen de gelegenheid te bieden hun behoeften te bevredigen." (Bandler & Grinder, 1975a/ 1977, p. 55).

"De wereld van de menselijke ervaring staat ter beschikking aan ieder die bereid is haar te ervaren." (Bandler & Grinder, 1975a/ 1977, p. 60).

"Zelfs in de ergste ramp bestaan er altijd kansen." (Bandler & Grinder, 1982, p. 33).

"Als iets voor iemand mogelijk is, is het voor iedereen mogelijk." (Gordon, 1984).

15. Het Benutten van Feedback.

Wanneer we de ervaringen willen krijgen die we plezierig of waardevol vinden, dan is de beste raadgever voor onze ideeën en reacties, de feedback die we er steeds op terugkrijgen. Als je niet de ervaringen krijgt die je zou willen; dan gebruik je waarschijnlijk niet het goede model.

En als het model niet oplevert wat de bedoeling was (niet 'werkt'); dan zijn er verschillende reacties mogelijk:

-- Probeer in ieder geval wat anders.

-- Verander indien nodig het model.

-- Of gebruik een ander model.

-- Of creëer een geheel nieuw model.

"Als wat je doet niet werkt, doe dan onmiddellijk iets anders" (Bandler & Grinder, 1979/ 1981, p. 24).

"De betekenis van je gedrag ligt in de feedback die je terugkrijgt". (Bandler & Grinder, 1979/ 1981, p. 76).

Een als we maar steeds onze activiteiten variëren kunnen we gewoon doorgaan met opnieuw proberen - met zolang totdat we de beoogde doeluitkomst hebben verkregen. "Als je telkens blijft proberen met iets anders, dan zal op den duur toch iets sukses moeten hebben" (Bandler & Grinder, 1979/ 1981, p. 186).

"Er bestaat geen mislukking, enkel feedback." (Gordon, 1984).

"Je kunt niet falen zonder tijdslimiet" (Gordon, 1984).

16. De Gewenste Keuzemogelijkheden.

De onstandigheden waarin wij ons bevinden veranderen voortdurend. Dit stelt eisen aan het model dat we hanteren.

-- Het wereldmodel dient ons adequate richtlijnen te bieden in enora veel, variërende situaties.

-- Bovendien dient het op elk moment berekend te zijn op (plotselinge) veranderingen in de onstandigheden. Daarom dient het ons in staat te stellen steeds flexibel en variabel te reageren op veranderende situaties.

Voor alles dient het wereldmodel ons in staat te stellen, dit te veranderen zodra blijkt dat het niet werkt. Daarom is een model waardevol, naarmate het 'meervoudig gericht' is. Het dient een rijke verscheidenheid aan keuzemogelijkheden te bieden in een veelheid van mogelijke situaties. "Wanneer mensen zichzelf pijn en ellende blijken te berokkenen, is de moeilijkheid niet, dat zij de verkeerde keus maken, maar dat ze niet genoeg keuzemogelijkheden hebben - ze hebben geen meervoudig gericht wereldmodel." (Bandler & Grinder, 1975a/ 1977, p. 27).

"Keus is beter dan geen keus." (Bandler & Grinder, 1979/ 1981, p. 161).

17. Het Wereldmodel in de Psychotherapie.

In psychotherapie is het doel vaak verandering van gedrag of beleving van een klient. Het wereldmodel dient hierbij bekeken te worden als belangrijke faktor binnen het totale functioneren van het individu. Het gaat dan niet om het 'waarheidsgehalte' van het model, maar de bijdrage die het levert aan persoonlijke doelen danwel problemen. Essentieel is of het model voldoende flexibiliteit mogelijk maakt; dus keuzemogelijkheden biedt. Het doel van psychotherapie is niet om 'schadelijke' keuzes te verwijderen, maar om 'nuttige' keuzemogelijkheden aan te leren. "Mensen kunnen zich soms afsluiten voor het zien van de opties en de mogelijkheden die voor hen open staan, doordat ze die op dat moment niet ter beschikking hebben in hun model... In zo'n geval zijn ze niet slecht, gek, dom of ziek. In feite maken ze de beste keuzen voor zichzelf uit al die keuzemogelijkheden waar ze zich bewust van zijn, d.w.z. de beste keuzen die ze op dat moment in hun model ter beschikking hebben." (Bandler & Grinder, 1975a/ 1977, p. 26- 27).

"Wanneer mensen voor therapie komen... dan hebben ze bewust nog niet de benodigde hulpmiddelen ter beschikking, anders waren ze al veranderd." (Bandler & Grinder, 1979/ 1981, p. 211).

"Jouw taak als therapeut is om mogelijkheden open te laten of aan te bieden, en de gebruikmaking daarvan volledig aan het oordeel van de persoon over te laten." (Erickson, 1960).

"Mensen zullen automatisch de beste keuzes maken uit de mogelijkheden die in de betreffende context beschikbaar zijn." (Lankton & Lankton, 1983).

"Leer keuze aan, probeer nooit keuze weg te nemen." (Lankton & Lankton, 1983).

18. Universele Modelleringsprincipes.

In N.L.P. worden drie fundamentele factoren onderscheiden die bepalend zijn voor de mate waarin een model voldoende keuzemogelijkheden biedt voor mensen. Deze factoren spelen een rol in elk proces van vorming, aanpassing of toepassing van een model. Ze worden "de drie Universalis van het menselijk modelleren" genoemd. "De modellen die wij als mens van onze ervaringen creëren zullen allereerst in drie belangrijke opzichten verschillen van de werkelijkheid". (Bandler & Grinder, 1975b/ 1979, p. 17).

a. Deletie (Weglatting).

Door weglating of uitsluiting van beschikbare eenheden informatie, kan minder worden weergegeven van een object dan het in feite biedt aan ervaring of informatie. In dit opzicht werkt het modelleringsproces als een soort 'filter'.

-- Voorbeelden hiervan zijn: 'Selektieve aandacht', en 'vergeten'.

-- Mogelijke voordelen zijn: Besparing van kostbare opslag- en verwerkings- capaciteit; versnelling van het verwerkingsproces.

-- Mogelijke nadelen zijn: Gebrek aan waardevolle informatie; willekeurige beslissingen.

b. Generalisatie (Veralgemenisering).

Door veralgemenisering, vereenvoudiging of samenvatting van beschikbare informatie, kan een object grover, ruwer, globaler worden weergegeven dan het in feite is. "Generalisatie.. is een proces waardoor een element van ons model van de wereld de

gebele categorie gaat vertegenwoordigen waarvan het slechts een voorbeeld is." (Bandler & Grinder, 1975b/ 1979, p. 17- 18). In dit opzicht werkt het modellerings-proces als een soort 'sorteerder'.

- Voorbeelden hiervan zijn: Vergelijken, beslissen, groeperen en ordenen; het creëren van categorische systemen, schalen en algemene regels; en het toepassen daarvan.
- Mogelijke voordelen zijn: "... van de ene context naar de andere doelmatiger te werk kunnen gaan"; en: "... onze ervaringen op hogere niveaus van patroonvorming kunnen blijven hercoderen". (Bandler & Grinder, 1975b/ 1979, p. 17-)
- Mogelijke nadelen zijn: Beperkende vormen van simplisme, 'automatisen', vooringenomenheid, rigiditeit, konservatisme, enz..

c. Distortie (Vervorming).

Door bewerking, verandering en vervorming van beschikbare informatie, kan een object in een andere vorm worden weergegeven dan die welke het in feite heeft. In dit opzicht werkt het modellerings-proces als een soort 'transformator'.

- Voorbeelden hiervan zijn: Waarnemings- illusies en -vervalsingen, anticipatie, verwachting, voorspelling, creatief denken, fantasie, artistieke schepping, symboolvorming, dromen, projectie, hallucinatie, enz..
- Mogelijke voordelen zijn: "... op de toekomst vooruit kunnen lopen" (Bandler & Grinder, 1975b/ 1979, p. 17).
- Mogelijke nadelen zijn: Zelfbedrog, misleiding, verwarring en ontregeling.

De bovenbeschreven drie aspecten van het menselijk modelleringsproces, zijn weliswaar onderscheiden maar daarmee nog niet strikt scheidbaar: er bestaan onderlinge overlappingen.

19. Onwelgevoerdheid.

Om een model van iets te creëren, is het altijd noodzakelijk bepaalde informatie weg te laten, te vereenvoudigen of te vervormen. Daarom bevat elk model weglatingen, generalisaties en vervormingen ten opzichte van de oorspronkelijke informatie waarvan het een weergave vormt. Maar ook hierin zijn er gradaties. De mate waarin een model weglating, generalisatie en vervorming bevat wordt door (Bandler & Grinder, 1975a/ 1977) aangeduid als de *onwelgevoerdheid* ('*unwellformedness*') van dat model. Een zekere mate van onwelgevoerdheid is inherent aan elk model, en in die zin onvermijdelijk. Maar een al te grote mate van onwelgevoerdheid kan afbreuk doen aan de doelmatigheid van het model, en gaat door aan het psychisch welbevinden van de persoon.

7.8. De Relatie tussen Taalgebruik en Psychische Processen volgens M.L.P.

Taal vervult in de eerste plaats een functie in menselijke samenlevingen als algemeen communicatiemiddel. Als zodanig zal het van invloed zijn op vrijwel alle maatschappelijke, kulturele en sociale processen. "Taal is zowel een produkt van de menselijke samenleving, als datgene waardoor die samenleving mogelijk is" (Hayakawa, 1943, p. 29).

Daarnaast heeft de taal ook invloed op individueel- psychologisch nivo. Op allerlei manieren kan taal verweven zijn met het psychisch functioneren:

1) Informatie-verzameling.

Veel van de informatie die wij over onze complexe leefwereld inwinnen, verkrijgen wij langs *indirekte* weg middels de verwijzende effecten van symbolen en gesproken of geschreven taaluitingen. Door middel van taal kunnen wij door onze sociale omgeving worden *beïnvloed*: geïnformeerd, onderwezen, overtuigd, gemanipuleerd, geïndoktrineerd, enz..

2) Informatie-verwerking.

Een deel van de informatie die wij *kognitief* verwerken of afleiden heeft de vorm van interne taalkonstrukties: '*inner speech*' of '*self-talk*'. Dit interne taalgebruik wordt *beïnvloed* door, en *beïnvloedt* op haar beurt; ons denken, waarnemen, beslissen en handelen; op vrij rechtstreekse wijze. "Taal is een van de meest *fundamentele middelen* waarmee alle mensen hun ervaring modelleren." (Bandler & Grinder, 1975a/ 1977, p. 31).

3) Informatie-toepassing.

Het gedrag dat wij als *konsekventie* van onze informatie- verwerking voortbrengen bestaat vaak voor een deel uit de communicatie van symbolische representaties en gesproken of geschreven taaluitingen. Door middel van taal kunnen wij *invloed* uitoefenen op onze sociale omgeving, en daardoor weer op onze eigen leefwereld. Ons externe taalgebruik zal voor een deel een *weerspiegeling* zijn van ons interne taalgebruik, en daarmee van onze *kognities* en overtuigingen.

7.9. Effecten van Taalgebruik.

Elke taal, zowel natuurlijke als kunstmatige, elk dialect en elk persoonlijk taalgebruik brengt bepaalde *konsekventies* met zich mee voor onze waarnemingen, denkbeelden, ervaringswereld en voorstellingsvermogen:

a. Deletie.

De mate waarin verschijnselen in een taal kunnen worden uitgedrukt, m.a.w. er in die taal geschikte woorden of uitdrakkingsvormen voor beschikbaar zijn; bepaalt sterk de mate waarin wij aandacht schenken aan die verschijnselen. De uitdrakkingsmogelijkheden in een taal zijn altijd beperkter dan de oneindig variabele betekenissen. Hierdoor heeft elke taal een '*filterend*', selekterend en reducerend effect op de informatie die ermee wordt uitgedrukt en eventueel overgebracht.

b. Generalisatie.

In tegenstelling tot onze *direkte* zintuiglijke en lichamelijke ervaringen, hebben taalvormen vaak een *diskontinue* en *dichotoom* karakter. Daardoor leidt taal tot een *opdeling* van ons waarnemingsveld, onze belevingswereld, en ons gedragsrepertoire; in gescheiden, maar *wezenlijk* kunstmatige categorieën. De taal draagt

op deze wijze bij aan de generaliserende effecten van het waarnemen, denken en ervaren.

c. **Distortie.**

Wanneer we informatie en/of ervaringen weergeven door middel van taal bedienen we ons van een indirecte vorm van weergave. Talige (zgn. 'digitale') representaties zijn van een meer abstrakte aard dan 'letterlijke' (zgn. 'analoge') representaties in puur zintuiglijke modaliteiten (beeld, geluid, gevoel). Op die manier brengt taal altijd een zekere mate van vervorming met zich mee.

Konklusie uit het bovenstaande mag zijn dat taal op intensieve wijze interakteert met psychische processen.

7.10. De Relevantie van Taal voor de Psychologische Processen.

Op de volgende wijze kunnen we volgens N.L.P. een nuttig gebruik maken van de taal voor psychologische doeleinden:

1. Zoals de taalwetenschappen hebben laten zien, heeft het menselijk taalgebruik een structuur; wordt het gereguleerd door kollektieve gewoontes en afspraken: regels met betrekking tot de grammatikale en logische vorm. Daardoor is de werking van de taal tenminste voor een deel kenbaar, verklaarbaar, voorspelbaar, en beheersbaar, door middel van kennis van die regels. De structuur van het algemeen menselijk taalvermogen is al vrij uitvoerig in kaart gebracht door wetenschappen zoals de A.T.W. en de logika.
2. Zoals in het voorgaande betoogd, interakteert het menselijk taalgebruik met allerlei psychische processen. Hierdoor zal ook de structuur van de menselijke psychische vermogens voor een deel samenhangen met die van het taalvermogen. De regels van de taal zullen daarom minstens gedeeltelijk van toepassing zijn op psychische processen.
3. Zoals taal beheersbaar is door kennis en toepassing van regels; zo zullen psychische processen voor een deel kunnen worden begrepen, verklaard, voorspeld en beheerst door kennis en toepassing van de regels van de taal. Deze regels zijn voor een groot deel beschikbaar in de wetenschappen die de taal bestuderen: met name de A.T.W..

Uit het bovenstaande worden in N.L.P. praktische consequenties afgeleid voor de toepassing van taalkundige kennis voor psychologische doeleinden; zoals psychotherapie.

7.11. Meta-model van het Proces van Modelvorming.

In N.L.P. wordt aangenomen dat de processen van menselijk gedrag en ervaren belangrijke structuur-overeenkomst vertonen met de processen van de menselijke taalverwerking. Vandaar dat het algemene proces van menselijke modelvorming en gedrag kan worden begrepen door haar te vergelijken met het proces van het voortbrengen en verwerken van taal.

N.L.P. houdt er een zgn. 'meta-model' op na waarin zowel taalkundige als psychologische modellen geïntegreerd zijn:

- 1) Het algemene cognitivistische model van de menselijke informatie-verwerking e.g. modelvorming. (zie pag. 7.6.3).

II) Het model van de menselijke taalverwerking volgens de Transformationeel-Generatieve Grammatika (zie par. 5.5.).

In dit metamodel worden de volgende stadia onderscheiden bij de produktie en interpretatie van zowel verbaal als nonverbaal gedrag:

1. De 'Werkelijke wereld', of objektieve werkelijkheid.
Deze is niet rechtstreeks toegankelijk voor mensen.
2. Zintuiglijke Waarneming van de wereld.
Deze representatie vormt als 'Referentiele ervaring', de basis of 'Referentiestruktuur' voor de hierna volgende representaties.
3. Interne Representatie.
Psychologisch gezien is dit het model van de wereld; taalkundig gezien is dit de Semantische Representatie.
4. Dieptestruktuur.
De volledige en welgevormde, 'latente' talige representatie van de informatie van het vorige nivo.
5. 'Extern waarneembaar gedrag' c.q. 'Oppervlaktestructuur'.
De daadwerkelijke gedrags-expressie, en/of letterlijke taaluitingen in gesproken of geschreven vorm.

Op elk van de bovengenoemde nivo's verkeert de informatie in een voor dat nivo kenmerkende toestand: een representatie met een bepaalde structuur. Bij elke overgang van het ene naar het andere nivo vindt er een transformatie plaats van de representatie. Daarbij zijn onvermijdelijk de '3 universele principes van modelvorming' werkzaam: d.w.z.: vindt altijd weglating, generalisatie en vervorming plaats van informatie.

7.12. Onwelgevormdheid van Taaluitingen.

In de A.T.W.; met name de T.G.G. en de Generatieve Semantiek, worden bepaalde vormen van deletie, generalisatie en vervorming in taalkonstrukties onderscheiden. Deze verschijnselen worden aangeduid als 'taalkundige onwelgevormdheden'. Ze kunnen betrekking hebben op:

- a. De manier waarop de Oppervlaktestructuur van een taaluiting is getransformeerd uit de Dieptestruktuur ervan; met name bij Deletie.
- b. De manier waarop de Dieptestruktuur van een taaluiting is gekonstrueerd uit de Semantische Representatie ervan; met name bij Generalisatie.
- c. De manier waarop de Semantische Representatie van een taaluiting gevormd is uit de buiten-talige Referentiestruktuur c.q. afwijkt van de 'consensual reality': met name bij Distortie.

Er zijn in de T.G.G. en de Generatieve Grammatika expliciete regels ontwikkeld om vormen van 'taalkundige onwelgevormdheid' in concrete taaluitingen te kunnen herkennen.

7.13. Een Metamodel van Taalgebruik: Metamodel-I.

In de zeventiger-jaren begonnen Bandler & Grinder met hun observaties van psychotherapie-sessies bij beroemde therapeuten; zoals de gezinstherapeute Virginia Satir of de hypnotherapeut Milton H.

Erickson. Hierbij merkten ze het volgende op:

- Klienten in psychotherapie blijken in hun taalgebruik opvallend veel oppervlaktestrukturen te bezigen, waarin deleties, generalisaties en vervormingen hebben plaatsgevonden.
- Succesvolle psychotherapeuten, die beroemd zijn om hun uitzonderlijke communicatie-vaardigheden, blijken juist zeer intensief te werken met dit soort taalkundige verschijnselen.

Besprekingen met de therapeuten van deze observaties leidden tot veronderstellingen over de manier waarop deze verschijnselen van taalkundige 'onwolgevormdheid' zouden kunnen samenhangen met bepaalde problemen of beperkingen in het psychisch functioneren van mensen. Bepaalde vormen van deletie, generalisatie en vervorming in het taalgebruik van mensen, zouden verband kunnen houden met bepaalde 'psychologische' vormen van deletie, generalisatie, en vervorming in hun wereldmodel. Bijvoorbeeld:

- a. Taalkundige deleties kunnen wellicht aanwijzingen zijn voor informatie-leesten, of 'blinde vlekken', in iemands wereldmodel.
- b. Taalkundige generalisaties zouden verband kunnen houden met al te simpele, strikte of starre 'leef-regels', die door het wereldmodel worden ingegeven.
- c. Taalkundige distorties lijken samen te hangen met emotionele verwarring of onlogische 'gedachtenkoekels' e.d..

Op basis van de bovenbeschreven bevindingen hebben Bandler & Grinder een model ontworpen: het 'Metamodel-I'. Dit biedt zowel een theoretisch kader, als een praktische methode voor de beïnvloeding van menselijk gedrag en ervaren door middel van verbale communicatie. De toepassing van het Metamodel-I ligt met name op het vlak van psychotherapie. "De processen waardoor mensen hun weergave van de wereld verarmen zijn dezelfde processen als die waarmee ze de uitdrukking van die weergave verarmen. Deze processen maken deel uit van de wijze waarop mensen voor zichzelf pijn hebben gekreeerd. Ons Metamodel verschaft een expliciete werkwijze om deze processen aan te vechten ter verrijking van hun model." (Bandler & Grinder, 1975a/1977, p. 56).

Het Metamodel-I is bedoeld als een soort 'grammatika voor de psychotherapie'. Het bevat een selectie van regels uit de A.T.W. voor het identificeren van bepaalde taalkundige vormen van deletie, generalisatie en distortie in de structuur van taaluitingen. Het betreft die vormen van 'taalkundige welgevormdheid', die volgens het Metamodel-I aanwijzingen verschaffen voor bepaalde 'psychologische' vormen van deletie, generalisatie en distortie, in het wereldmodel van mensen. Dit soort 'taalkundig- psychologische onwolgevormdheid' van taaluitingen wordt in het Metamodel-I genoemd: 'Onwolgevormdheid- in- de- therapie'. Dit begrip wordt als volgt gedefinieerd: "Een verzameling voorwaarden waaraan voldaan moet worden door de oppervlaktestrukturen die de klient in psychotherapie gebruikt, willen deze structuren voor de therapeut aanvaardbaar zijn." (Bandler & Grinder, 1975a/ 1977, p. 175).

7.14. Werking van het Metamodel-I.

De werking van het Metamodel-I kan als volgt worden toegelicht:

- 1) Wanneer mensen met psychische problemen kampen, ligt de oorzaak daarvan volgens M.L.P. meestal in hun voorstelling of model van de

wereld. Het wereldmodel van deze mensen blijkt niet meer te voldoen aan hun wensen en behoeften. Dit betekent dat het niet genoeg keuzemogelijkheden biedt in de omstandigheden waarin de persoon nu verkeert. Deze beperkingen binnen het wereldmodel ontstaan door bepaalde deleties, generalisaties of distorties ten opzichte van de oorspronkelijke ervaringen, de 'referentiestructuur', waarvan het model een weergave dient te bieden.

- 2) In psychotherapie is het doel, een bepaalde verandering teweeg te brengen in iemands gedrag en/of ervaren. Hiervoor dient het wereldmodel veranderd te worden: zodanig, dat het verrijkt wordt met de nodige keuzemogelijkheden. Daarom willen we dat het wereldmodel weer 'psychologisch welgevoerd' wordt: vollediger, meer gericht, en meer akkuraat.
- 3) Teneinde therapeutische invloed te kunnen uitoefenen op het wereldmodel van de klient, en daarmee zijn psychisch functioneren, dienen we in zekere mate op de hoogte te zijn van de inhoud en structuur van dat model. De psychotherapeut dient daarom eerst de nodige informatie te verzamelen door met de klient te communiceren. Hij kan dit doen door de klient te vragen om hem te vertellen hoe en wat hij denkt en voelt ten aanzien van de wereld, zichzelf, anderen, enz..
- 4) Wanneer iemand door middel van gesproken of geschreven taal verslag geeft van zijn ervaringswereld en daarbij zijn wereldmodel, zal zijn taalgebruik twee soorten informatie verschaffen:
 - A. Inhoudelijke Informatie.
De taaluitingen zullen in hun betekenis informatie verschaffen over de inhoud van zijn of haar wereldmodel. Dat wil zeggen: allerlei ervaringen, wetenswaardigheden, afhankelijk van specifieke gebeurtenissen in de wereld.
 - B. Informatie over de Structuur.
Daarnaast zal het taalgebruik eveneens aspecten weerspiegelen van de structuur van het wereldmodel; dat wil zeggen: allerlei kenmerken, afhankelijk van de gewoontes van denken, informatie- verwerken, en 'modelleren', van het betreffende individu. In de structuur van het taalgebruik zijn de deleties, generalisaties en vervormingen van het wereldmodel weergegeven.
- 5) De therapeut op zijn beurt kan daarom twee soorten informatie afleiden uit de taaluitingen van de klient:
 - A. Inhoudelijke Interpretatie.
Als spreker van een natuurlijke taal heeft de therapeut de intuïtieve kennis, benodigd om de taaluitingen van de klient te verstaan. Op deze wijze kan hij een indruk krijgen van de inhoud van de taaluitingen van de klient, en diens 'achterliggende' model van de wereld.
 - B. Structuur-analyse.
Wanneer de therapeut bovendien de nodige kennis heeft van regels uit de A.T.W. (opgenomen in het Metamodel-I) kan hij eveneens aspecten van de taalkundige structuur in de taaluitingen van de klient ontdekken; met name kenmerken van deletie, generalisatie, en distortie daarin. Hierbij kan het Metamodel-I worden gebruikt om de mate van 'taalkundige onwelgevoerdheid' van taaluitingen te bepalen. Uit de geïdentificeerde kenmerken van 'taalkundige onwelgevoerdheid'; kan men dan informatie afleiden omtrent de 'psychologische onwelgevoerdheid' van het 'achterliggende' wereldmodel van de klient, of, in termen van het Metamodel-I:

'Onwelgevoerdheid- in- de- therapie'. Dat wil zeggen: deleties, generalisaties en vervormingen in de structuur van het taalgebruik; kunnen verwijzen naar bepaalde deleties, generalisaties en vervormingen in de structuur van het wereldmodel.

- 6) Voor elk soort taalkundige deletie, generalisatie of vervorming die in het Metamodel-I wordt onderscheiden, verschaft het model specifieke richtlijnen voor een of meer mogelijke (verbale) reacties van de therapeut. Deze reacties bestaan in het stellen van vragen. De functie van het stellen van de Metamodel-I- vragen is tweeledig:

A. Als Interviewtechniek.

De vragen dienen voor het het verzamelen van informatie. De klient wordt uitgenodigd om nadere informatie te verschaffen over diens subjectieve ervaring en Wereldmodel.

a. Bij Deletie.

De klient wordt gevraagd naar de ontbrekende informatie.

b. Bij Generalisatie.

Gevraagd wordt naar voorbeelden van de algemene regel; naar meer specifieke, gerichte informatie; of naar een tegenvoorbeeld bij de algemene regel.

c. Bij Distortie.

De klient wordt gevraagd om aan te geven; op wat voor manier hij precies tot de betreffende voorstelling van zaken is gekomen; en wat zijn oorspronkelijke, zintuiglijke of lichamelijke ervaring was.

B. Als Interventietechniek.

De vragen dienen ook voor het tweewegbrengen van gedragsverandering. Behalve dat ze informerend van aard zijn houden ze ook een verzoek of instructie in aan de Klient; om iets te veranderen aan zijn wereldmodel. Dit werkt als volgt.

- Deze vragen komen er eigenlijk (impliciet) op neer, dat de klient wordt verzocht om van dezelfde taaluiting een taalkundig meer welgevoerde versie te formuleren. Hij krijgt de taak, om met betrekking tot dezelfde 'referentiele ervaring', een alternatieve taaluiting te produceren, ditmaal met een structuur zonder de eerder aanwezige deletie, generalisatie of vervorming.
- Om het gevraagde 'taalkundig welgevoerde alternatief' te kunnen vormen, dient de klient in zichzelf eerst een nieuwe, psychologisch meer welgevoerde representatie te creëren van zijn 'referentiele ervaring'; een die vollediger, gericht of akkurater is.
- En teneinde zich deze alternatieve voorstelling van zaken te maken, dient de klient opnieuw zijn model van de wereld te doorzoeken, op zoek naar de ontbrekende informatie, de meer specifieke informatie, en de meer akkurate informatie.
- Bij het zich te binnen brengen van de gevraagde informatie, zal de klient zich opnieuw bewust worden van aspecten van zijn 'referentiele ervaring' die eerder buiten zijn bewuste gewaarwording lagen. Daarmee worden 'vergeten' percepties en keuzemogelijkheden weer in het wereldmodel opgenomen. Hierdoor wordt het wereldmodel weer beter afgestemd op de wensen en behoeften van de klient.

De therapeut streeft ernaar dat het taalgebruik van de klient

een structuur heeft die voldoende volledig, gericht en akkuraat is; als een van de voorwaarden voor een psychologisch welgevoerd wereldmodel. De Metamodel-I vragen zullen naar verwacht de volgende effecten hebben op respectievelijk de taalkundige en de 'psychologische' structuur:

a. Bij taalkundige Deleties.

Oppervlaktestructuren worden aangevald met het ontbrekende materiaal. Hiervoor is het nodig dat 'blinde vlekken' in het wereldmodel worden opgeheven. Bijvoorbeeld:

Klient : "Ik ben boos".

Kenmerk: Deletie van prepositie uit:

'boos zijn (over x)'.
Therap.: "Over WAT ben je boos?".

b. Bij taalkundige Generalisaties.

Dieptestructuren of onderdelen daarvan worden vervangen door meer specifieke of gerichte taalvormen. Dit vereist dat vooroordelen of starre regels in het wereldmodel worden genuanceerd en flexibeler gemaakt. Bijvoorbeeld:

Klient : "Mensen maken me boos".

Kenmerk: Gegeneraliseerde Referentiele index ('mensen').

Generalisatie uit: '(element x) maakt (mij) boos'.
Therap.: "WIE in het bijzonder maakt je boos?".

of: "Maken ALLE mensen je boos?".

c. Bij taalkundige Distorties.

Semantische Representaties worden gekorrigeerd door meer akkurate en logische konstrukties. Om dit mogelijk te maken dienen eerst de verwarde en ondoelmatige voorstellingen in het wereldmodel worden geordend en logischer gemaakt. Bijvoorbeeld:

Klient : "Ans maakt me boos".

Kenmerk: Oorzaak-Gevolg distortie:

'(Ans doet iets) VEROORZAAKT (ik ben boos)'.
Therap.: "Zonder Ans zou je NOOIT boos zijn?".

of: "Maakt Ans je ALTIJD boos?".

of: "HOE precies maakt Ans je boos?".

of: "Hoe WEEET je, dat Ans je boos maakt?".

Samengevat kunnen we stellen, dat het Metamodel-I bedoeld is als instrument voor de taalkundig-psychologische structuur-analyse van menselijke taaluitingen. Die kunnen we zo controleren op de eenduidigheid, beslisbaarheid en toetsbaarheid van de erdoor gekommuniceerde inhoud. Bovendien is het Metamodel-I gericht op het vollediger, specifieker, en logischer maken van die taaluitingen. Het verwachte neveneffect daarvan is, dat de 'achterliggende' cognitieve representaties eveneens vollediger, gericht en akkuraat worden gemaakt. Dit kan een therapeutisch effect hebben op het psychisch functioneren van een individu.

In N.L.P. wordt ervan uitgegaan dat een 'structuur-gerichte' benadering in psychotherapie in het algemeen voorkeur verdient boven een 'inhouds-gerichte' benadering. Met het onderstaande citaat wordt deze visie krachtig (maar ook wel wat sterk) uitgedrukt:

"Het eigenlijke domein van mensen die professioneel aan communicatie doen is naar onze mening het proces. Als je je met de inhoud gaat bezig houden ga je onvermijdelijk een deel van je geloof en van je waardenstelsel opdringen aan de mensen met wie je communiceert. De soorten problemen waar mensen mee zitten hebben gewoonlijk niets te

maken met inhoud; ze hebben te maken met de structuur, de vorm van de manier waarop ze hun ervaringen organiseren. Begin je dat eenmaal te begrijpen dan wordt therapie beoefenen een stuk gemakkelijker. Je hoeft niet te luisteren naar de inhoud; je hoeft er alleen maar achter te komen hoe het proces werkt, en dat is in feite veel eenvoudiger." (Bandler & Grinder, 1979/ 1981, p. 220).

In het boek 'The Structure of Magic I' van Bandler & Grinder (-, 1975a/ 1977) worden theorie en praktijk van het Metamodel-I uitgebreid behandeld. In dit bestek wil ik er daarom niet veel meer aan toevoegen. Geïnteresseerden kan ik het genoemde boek van harte aanbevelen. Ter illustratie volgt hieronder een beknopte opsomming van de taalkundige distinkties van het Metamodel-I. Bij elke distinktie staat een eenvoudige omschrijving vermeld. Voor een meer uitgebreid overzicht van de Metamodel-I distinkties, zoals ik die voor het skriptie-onderzoek hanteer, verwijs ik naar bijlage (8).

Beknopt Overzicht van de Distinkties van 'Omwegvormde- in- de- Therapie' van het Metamodel-I van N.L.P. (Ottleend aan:

- Bandler & Grinder, 1975a/ 1977: p. 66- 110; p. 201- 204;
- Bandler, Grinder & Satir, 1976c/ 1979: p. 17- 41; p. 144- 147;
- Grinder & Bandler, 1976a: Prt. V, p. 163- 176;
- Dilts, 1976: Prt. III, p. 39- 48;
- Maxwell- Mell, 1982: p. 93- 116).

a. Deletie (weglating):

- Deletie van argument bij werkwoord, of afgeleide van een werkwoord:
- Ontbrekend onderwerp (deletie subjezt).
 - Ontbrekend lijdend voorwerp (deletie objekt).
 - Ontbrekend meewerkend voorwerp (deletie datief).
 - Ontbrekend voorzetselvoorwerp (deletie prepositie) (bij ww.).
 - Ontbrekend beletsel bij 'niet kunnen' (deletie bij 'Modale operator van Onmogelijkheid').
 - Ontbrekende konsekventie bij 'moeten' (deletie bij 'Modale operator van Noodzakelijkheid').

Deletie bij bijvoeglijk naamwoord of bijwoord: kwalificerende of modificerende bepaling:

- Ontbrekend voorzetselvoorwerp (deletie prepositie):
- bij bijv.nw. of bijw.: '.. (voor/volgens wie?)'.
- bij 'TE..(on?)'.
- bij 'genoeg..(voor?)'.
- bij vergelijking:
- gelijkstellend: 'even.. (als?)'.
- onderscheidend: 'meer/minder.. (dan?)'.
- overtreffend : 'meest/minst.. (van?)'.

b. Generalisatie (veralgemeinerings):

- Generalisatie bij zelfstandig naamwoord:
- Niet met name genoemd ding of persoon ('Subspecifieke Referentiele index').
 - Soortnaam of verzamelnaam ('Gegeneraliseerde Referentiele index').
 - Afgeleid zelfstandig naamwoord ('Nominalisat(e)'): afgeleid van

```

een:
-- Werkwoord.
-- Bijvoeglijk naamwoord.
-- Bijwoord.

```

```

Generalisatie bij zelfstandig naamwoord, bijvoeglijk naamwoord,
werkwoord of bijwoord:
-- Vorm van 'alle'/'geen' ('Universele kwantor').
-- Generalisatie met vorm van 'niet kunnen' ('Modale operator van
  Onmogelijkheid').
-- Generalisatie met vorm van 'moeten' ('Modale operator van
  Hoofzakelijkheid').
-- Niet nader (zintuiglijk) omschreven woord ('Subspecifieke
  ters'):
-- Entiteit (zelfstandig naamwoord).
-- Proces (werkwoord).
-- Eigenschap van een entiteit (bijvoeglijk naamwoord).
-- Eigenschap van een proces (bijwoord).

```

```

Generalisatie bij hoofdzin of bijzin:
-- Taalkundige vooronderstelling ('Presuppositie').

```

c. Distortie (vervorming):

```

Distortie bij hoofdzin of bijzin:
-- Toekomst voorspellen.
-- Bewering of opinie zonder bron-vermelding
  (deletie performatief/ 'Lost Performative')
-- Gedachten 'lezen' ('Mind-Reading'):
-- De gedachten van een ander 'lezen'.
-- Gedachten van een ander voorspellen.
-- Gedachten-lezen verwachten van een ander.

```

```

Distortie bij twee hoofdzinnen of bijzinnen:
-- Waarneembaar proces duidt op een bepaald niet-waarneembaar
  proces ('Complex Equivalence').
-- Oorzaak-gevolg (extern proces veroorzaakt bepaald intern proces)
  ('Cause-Effect').

```

HOOFDSTUK VIII. DE RELATIE TUSSEN R.E.T. EN HET METAMODEL

8.1. Inleiding.

Er zijn in het vorige hoofdstuk (par. 7.1. e.v.) al een aantal redenen genoemd waarom verondersteld kan worden, dat het model M.L.P., en met name het Metamodel-I, zowel in theoretische als praktische zin van nut kan zijn voor de Interaktieve Test voor Rationaliteit. Met name omdat het gebruikt kan worden voor de verbetering van de betrouwbaarheid van het scoringsstelsel van de Rationaliteitstest, door toevoeging van taalkundig gefundeerde scoringscriteria.

Vervolgens (par. 7.11. e.v.) werd het 'metamodel' van M.L.P. behandeld over de rol van taal in menselijke processen van 'modelvorming'. In het Metamodel-I van M.L.P. wordt een model geboden van het verband tussen menselijk taalgebruik en 'psychische gezondheid'. In het kader van dit skriptie-onderzoek lijkt dit model bruikbaar als basis voor de theoretische verantwoording van het gebruik van taalkundige aspecten voor de beoordeling van de '(ir-)rationaliteit' van gedachtebeschrijvingen. Bovendien verschafft het Metamodel-I van M.L.P. een een vrij uitgebreide verzameling van taalkundige kenmerken, die misschien kunnen dienen als empirische c.q. formele indicatoren van de '(ir-)rationaliteit' van taaluitingen resp. achterliggende gedachten. Er resteren nu nog de volgende vragen:

1. Kunnen sommige van de distinkties van 'Taalkundig- Psychologische Onwelgevoerdheid' binnen het Metamodel-I van M.L.P.; aanwijzingen verschaffen voor de '(Ir-)Rationaliteit' van geverbaliseerde gedachten?
2. Bestaat er een verband tussen enerzijds het begrip '(Taalkundig- psychologische) Onwelgevoerdheid- in- de- Therapie' volgens het Metamodel-I van M.L.P., en anderzijds het concept '(Ir-)Rationaliteit' volgens de R.E.T.?
3. Leveren scoringscriteria die gebaseerd zijn op formele aspecten van taalgebruik, zoals de distinkties van het Metamodel-I van M.L.P., inderdaad, overeenkomstig de verwachting, een hogere betrouwbaarheid op, dan scoringscriteria van meer 'inhoudelijke' aard?

In dit hoofdstuk zullen deze vragen eerst op theoretische wijze worden benaderd.

-- (ad vraag 1).

In de volgende paragraaf (8.2.) worden enige korrespondenties aangegeven die op het eerste gezicht kunnen worden ontdekt tussen taalkundige onderscheidingen van de R.E.T. en de G.S. enerzijds; en M.L.P./ Metamodel-I anderzijds.

-- (ad vraag 2).

Vervolgens worden (in par. 8.3.) enige globale overeenkomsten en verschillen tussen de theorieën c.q. modellen van R.E.T. en M.L.P. behandeld.

-- (ad vraag 3).

In het volgende hoofdstuk zal een concreet voorstel worden gepresenteerd voor de wijze waarop de 'inhoudelijke' en de 'taalkundige' benaderingen voor wat betreft betrouwbaarheid kunnen worden vergeleken door middel van een empirisch onderzoek.

3.2. Relaties tussen Taalkundige Onderscheidingen van R.E.T./ G.S. en N.L.P./ Metamodel-I.

De volgende overlappingsen tussen enerzijds '(ir-)rationele' taalvormen in de R.E.T.; en anderzijds kenmerken van 'taalkundig-psychologische onwelgevoerdheid' in N.L.P./ het Metamodel-I, kunnen al na oppervlakkige vergelijking worden ontdekt:

A. Bepaalde vormen van woordgebruik.

- 1) Termen van noodzakelijkheid (moeten, verplicht zijn, nodig hebben, eisen, noodzaak, enz.); als aanwijzing voor: Absolutistisch denken of 'Musturbation' (Ellis & Harper, 1988).
-- Korrespondeert in N.L.P./ Metamodel-I met:
'Modale operatoren van Noodzakelijkheid' (taalkundige vormen van 'moeten').
- 2) Universele termen (altijd/ nooit, iedereen/ niemand enz.); als aanwijzing voor: het denken in extremen (Beck, 1976).
-- Korrespondeert in N.L.P./ Metamodel-I met:
'Universele kwantoren' (taalkundige vormen van 'alle'/ 'geen').

B. Bepaalde vormen van redenering; met name logische drogredenen zoals:

- 1) Het konkluderen vanuit ongelooftwaardige uitgangspunten (drogrede: Petitio principii; niet- bevestigde premisse).
-- Korrespondeert in N.L.P./ Metamodel-I met:
 - a. 'Presuppositie' (taalkundige vooronderstelling).
 - b. 'Performatief- delictie' (bewering of opinie zonder bron-vermelding).
- 2) Voorbarige of willekeurige konklusies; of Arbitrary inference (Beck, 1970); (drogrede: non sequitur).
-- Korrespondeert in N.L.P./ Metamodel-I met bijvoorbeeld:

Distorties:

 - a. 'Toekomst voorspellen'.
 - b. 'Mind-Reading' (Gedachten "lezen").
 - c. 'Complex Equivalence' (Waarneembaar proces duidt op een bepaald niet- waarneembaar proces).
 - d. 'Cause-Effect' (extern proces veroorzaakt bepaald psychisch proces).

Ook kunnen verschillende Metamodel-I distinktities worden gerelateerd aan 'diskwalificerende' taalvormen die in de Algemene Semantiek worden onderscheiden:

- 1) Termen voor gehele klassen of soorten van verschijnselen (bijv. "mensen"), als mogelijke aanwijzing van overgeneralisatie (te korrigeren door 'Indexering').
-- Korrespondeert in N.L.P./ Metamodel-I met:

Generalisaties:

 - a. 'Subspecifieke Referentiele index' (niet met name genoemd ding of persoon).
 - b. 'Gegeneraliseerde referentiele index' (soortnaam of verzamelnaam).
- 2) Ontbrekende aanduidingen van tijdstip of plaats, hetgeen eveneens op overgeneralisatie kan duiden (te korrigeren door: "Datering").
-- Korrespondeert in N.L.P./ Metamodel-I met:
Deletie van bepalingen van tijd en/of plaats.
- 3) Elementaristische termen (bijv. "de liefde", "het kwaad") (te

markeren met: 'Aansluitingstekens').

-- Korrespondeert in N.L.P./ MetaModel-I met:

- a. 'Minimalisaties' (zelfstandig naamwoorden afgeleid van: werkwoord/ bijvoeglijk naamwoord/ bijwoord).
- b. *Subspecifieke termen* (niet nader (zintuiglijk) omschreven: entiteit, proces of eigenschap).

4) Onvolledige taaluitingen (aan te vullen met 'Etcetera's').

-- Korrespondeert in N.L.P./ MetaModel-I met:

- Diverse vormen van *Deletie*:
Ontbrekende predikaats- argumenten bij werkwoorden,
vergelijkingen, kwalificerende en modificerende bepalingen, enz..

8.3. Relaties tussen de Systemen van R.E.T. en N.L.P./ MetaModel-I.

Hieronder worden enige punten behandeld waarin de systemen van R.E.T. en N.L.P./ MetaModel-I lijken overeen te stemmen danwel te verschillen.

a. Toepassingsgebied.

In de eerste plaats is R.E.T. een therapievorm (voor of volgens sommigen bovendien een levensfilosofie en een levensstijl). Daarentegen is N.L.P. bedoeld als een 'model' van menselijk gedrag en communicatie. Het is weliswaar ontstaan als therapievorm, maar vindt thans toepassingen op vele andere gebieden van communicatie; zoals onderwijs, organisatie, verkoop, bedrijfsvoering, overleg, reclame, informatie-analyse, enz.. Het MetaModel-I is bovendien niet bedoeld als een op zichzelf staande, volledige vorm van therapie, maar als een therapeutisch instrument dat op ekklektische wijze kan worden toegepast in elk soort therapeutische context.

b. Psychologische oriëntatie.

Terwijl R.E.T. wordt beschouwd als een Kognitieve Gedragstherapie, heeft N.L.P. buiten het meer kognitief- georiënteerde MetaModel-I ook oaderdelen die georiënteerd zijn op systeemtheorie, psychodynamika (hypnose), en gedragstherapie ('ankeren') (Zie o.a. Bandler & Grinder, 1979/ 1981).

c. Denken en interne representaties.

De centrale aanname van R.E.T. is, dat er een relatie bestaat tussen 'denken' en psychische gezondheid. Van dezelfde opvatting kan bij N.L.P. gesproken worden, voorzover men de 'gedachten' en het 'geloofs-systeem' van R.E.T. kan vergelijken met de 'interne representaties', de 'interne bewerkingen' en het 'verelusoedel' van N.L.P..
Waar R.E.T. het konstrukt 'denken' conceptueel voornamelijk relateert aan 'interne zinnen', kan het begrip 'interne representatie' in N.L.P. behalve op 'interne zinnen' eveneens duiden op interne beelden, geluiden, gevoelens, enz.. Elk 'stuk' subjectieve ervaring, elk intern proces; kognitief, emotioneel; of fysiologisch; wordt in N.L.P. beschouwd als zintuiglijk van aard of zintuiglijk gefundeerd.

De structuur- overeenkomsten die kunnen worden gevonden in de psychologische theorieën en/of modellen van de kognitieve psychologie, de R.E.T., de G.S., en N.L.P.; worden op de volgende bladzijde schematisch weergegeven.

Schema Structuur- overeenkomsten tussen theorieën en/of modellen van cognitieve psychologie, R.E.T., G.S., en N.L.P.

Kognitieve Psychologie	R.E.T. (A. Ellis)	G.S. (A. Korzybski)	N.L.P. MetaModel-I (Bandler & G.)
		Proces-nivo	Werkelijke wereld
1. Informatie- verzameling Input	Activity/ aanleiding	Objekt-nivo	Extern- zintuiglijke waarneming
2. Informatie- verwerking (intern kognitief proces)	Belief-System	Symbolische Representatie/ Kaart	Interne Representatie/ Model; Semantisch nivo: mentaal concept, betekenis, konstrukt
	B: Beliefs/ Beoordeling gedachten (self-talk, inner speech)	Label-nivo: benoeming + Deskriptie-nivo: beschrijving + Inferentie-nivo: gevolgtrekking + Evaluatie-nivo: waardering	Diepte- Structuur: Volledige representatie Syntactisch nivo
3. Informatie- toepassing: Output (gedrag)	C: Consequentie: a. Gevoelens b. Gedragingen		E.B. External Behavior: empirisch observeerbaar a. nonverbaal b. verbaal (fonetisch/ grafisch): Oppervlakte- structuur.

e. Psychische gezondheid.

In R.E.T. word verder gesteld, dat er een recht evenredig verband bestaat tussen de mate van 'rationaliteit' van het denken, en de mate van psychische gezondheid.

Dit uitgangspunt vindt men niet in die woorden terug in de theorie van het N.L.P.-model c.q. het MetaModel-1. Daar worden persoonlijke voldoening en geluk gerelateerd aan eigenschappen als 'keuzevrijheid', 'flexibiliteit', 'effektiviteit', 'kongruentie', 'expressiviteit', enz. in gedrag en ervaren. De psychologische toestand waarin een persoon zich bevindt wordt (mede) bepaald door de toestand van zijn wereldmodel; met name de mate van '(on-)welgevoerdheid' daarvan.

De 'ideale' geestesgesteldheid is volgens R.E.T. die van de 'Personal Scientist'. De 'emotioneel gezonde persoon' past een 'wetenschappelijke denkwijze' toe op zijn/haar emotionele leven: *"Hij denkt zoveel mogelijk objectief, rationeel en wetenschappelijk; hij is in staat de wetten van de logica niet alleen toe te passen op mensen en gebeurtenissen om hem heen, maar ook op zichzelf en zijn interpersoonlijke relaties"* (Ellis, 1974, p. 159- 160). De 'Persoonlijke Wetenschapper' neemt niet zomaar de eerste de beste interpretatie van dingen voor waar aan, maar onthoudt zich van voorbarige conclusies, onderzoekt de dingen en zorgt ervoor zijn hypothesen zorgvuldig te toetsen alvorens tot een oordeel te komen.

In N.L.P. is de 'ideale' persoonlijke toestand die van de 'Professional Communicator', welke de volgende eigenschappen of vaardigheden heeft:

1. Doelgerichtheid.

Hij weet wat zijn gewenste uitkomst is en hoe hij deze kan herkennen.

2. Zintuiglijke Opscherpbaarheid (Sensory Acuity).

Hij heeft al zijn 'zintuiglijke kanalen open', zodat hij steeds actuele feedback-informatie heeft over de uitwerking van zijn gedrag en de gevolgen van zijn keuzes.

3. Flexibiliteit.

Hij is in staat zijn persoonlijk functioneren sterk te variëren, zodat hij steeds onmiddellijk op nieuwe informatie kan reageren en zijn gedragingen en doelstellingen actief kan blijven bijsturen zodra en zolang hij zijn gewenste uitkomst nog niet heeft verkregen.

Het lijkt erop dat de 'Persoonlijke Wetenschapper' van de R.E.T. en de 'Professionele Kommunikator' van N.L.P. wel het een en ander met elkaar gemeen hebben.

f. Relatie met taal.

Wat R.E.T. en N.L.P. zeker gemeenschappelijk hebben, is de opvatting van G.S. dat er een relatie bestaat tussen taalgebruik en psychische gezondheid. Volgens de R.E.T. wordt het psychisch welbevinden bepaald door een interactie van het taalgebruik (vooral de interne zelf-verbalisaties) en de '(ir-)rationaliteit' van het denken. Volgens N.L.P. maakt de taal deel uit van het algemene menselijk vermogen tot 'modelvorming'. De mate van volledigheid, precisie en welgevoerdheid van de gekreerde modellen danwel taalbouwsels is mede bepalend voor de '(on-)welgevoerdheid' van psychische processen en daarmee het persoonlijke welbevinden. Het lijkt erop dat in N.L.P. ongeveer hetzelfde gezegd wordt over de relatie tussen taalgebruik en psychische gezondheid als in de R.E.T.; zij het in andere woorden; en met meer, en 'sterkere' veronderstellingen.

g. Bruikbaarheid als skoringssysteem.

In deze skriptie is al uitvoerig ingegaan (zie H. 4) op de bezwaren om de 'inhoudelijke' kenmerken van '(ir-)rationaliteit', zoals die in de R.E.T. worden onderscheiden, direkt toe te passen als criteria voor het beoordelen van gedachte- beschrijvingen.

Het MetaModel-I van N.L.P. biedt meer formele criteria voor de beoordeling van taaluitingen c.q. gedachten op hun volledigheid, precisie en akkuraathed. Dit betekent echter nog geenszins dat deze taalkundig- psychologische criteria direkt geschikt zijn als skoringcriteria voor een psychologische test. Het MetaModel-I wordt in N.L.P. gebruikt als gereedschap voor de 'professionele kommunikator' in situaties van interactie met individuen of groepen. Hierbij dient het als interview-techniek, als middel tot informatie-verzameling, en als techniek voor therapeutische interventie. Het MetaModel-I is dus geenszins ontworpen om te dienen als skoringssysteem. Een N.L.P.-'er zal ook niet zo gauw een oordeel vellen over de 'akkuraathed' van uitspraken of ideeën; maar eerder vragen stellen over de 'effektiviteit' of het 'nut' ervan.

8.4. Konklusie.

Uit theoretische vergelijking tussen de systemen van enerzijds de R.E.T. (en G.S.); en anderzijds N.L.P./ MetaModel-I; blijkt dat er verschillende punten kunnen worden gevonden waarop beide systemen elkaar overlappen of overeenkomsten vertonen. Er komen echter verschillen naar voren. Op het eerste gezicht lijkt het niet zonder meer gerechtvaardigd om MetaModel-I van N.L.P. te gebruiken voor het skoringssysteem van de Rationaliteitstest.

Zoals eerder betoogd zou een taalkundig-gefundeerd skoringssysteem voor de Rationaliteitstest echter voordelen hebben. Uiteraard betreft het bovenstaande slechts a priori overwegingen, en zou empirisch onderzoek dienen uit te wijzen of, en in hoeverre het MetaModel-I toepasbaar is in het kader van een test voor Rationaliteit.

HOOFDSTUK IX. HET ONDERZOEKS ONTWERP

9.1. Gekombineerde Opzet van R.E.T. en Metamodel-I.

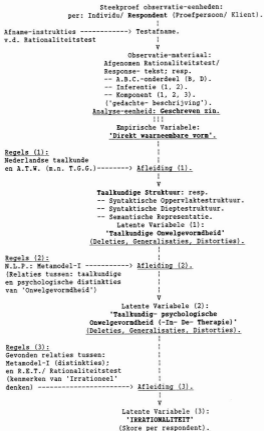
In dit hoofdstuk zal een concreet voorstel worden gepresenteerd voor de wijze waarop de geschiktheid van de Metamodel-I distinktief voor de Rationaliteitstest kan worden onderzocht door middel van een empirisch onderzoek. Doel daarvan is, te bepalen of een scorings-systeem kan worden ontwikkeld voor de Rationaliteitstest, dat gebruik maakt van het Metamodel-I.

Indien taalkundige korrelaten van '(ir-)rationaliteit' kunnen worden gevonden, zou bovendien het concept '(ir-)rationaliteit' als theoretisch konstrukt nog verder kunnen worden geoperationaliseerd. Deze operationalisatie zou dan bestaan in een hiërarchie of 'boomstructuur' van sub-operationalisaties; welke van 'abstrakt' naar 'empirisch' zouden inhouden:

- a. Het theoretisch konstrukt 'Rationaliteit'.
- b. De (twee) Hoofdkriteria voor 'Rationaliteit'.
- c. De (zeven) Subkriteria voor 'Rationaliteit'.
- d. De (plm. veertig) uitsluitingskategorieën of 'gedachte-kenmerken' voor 'IRationaliteit' (Met eventuele uitzonderingsregels).
(voor a t/m d zie: Mercx, 1987: par. 4.2.- 4.8, p. 30- 54).
- e. Een verzameling van taalkundig- psychologische structuur-kenmerken van taalkonstrukties. Semantische, logische of syntaktische kenmerken; met betrekking tot 'taalkundig- psychologische onwelgevormdheid (in- de- therapie)'.
-- Semantische Representatie: m.n. Distorties.
-- Syntaktische Dieptestructuur: m.n. Generalisaties.
-- Syntaktische Oppervlaktestructuur: m.n. Deleties.
- f. Een verzameling letterlijke sleutel -woorden en/of -frases.

In het hier voorgestelde scorings-systeem kan aan het Metamodel-I een bemiddelende rol worden toegekend om eerst uit de empirische vorm van de geschreven zinnen, via een systeem van afleidingsregels, bijzonderheden af te leiden omtrent de mate van 'taalkundig- psychologische onwelgevormdheid' van de structuur en betekenis van die zinnen. Vervolgens zouden deze taalkundig- gefundeerde structuur-kenmerken, via een aantal andere afleidingsregels, kunnen worden gerelateerd aan de 'inhoudelijke' kenmerken van 'irrationaliteit'. De scorings- procedure zou dus bestaan uit verschillende fasen waarin steeds regels van verschillende herkomst zouden worden gebruikt en gekombineerd. De 'onderliggende' opbouw van zo'n scorings- procedure wordt op de volgende bladzijde schematisch weergegeven.

Schema onderliggende structuur van een nieuwe scoringsprocedure voor de Rationaliteitstest.

Om het hier voorgestelde systeem te rechtvaardigen dienen we de volgende drie hypothesen te kunnen verantwoorden:

1. Uit de empirische variabelen: 'Direkt Waarneembare Vorm' van taaluitingen; kan de (latente) variabelen: 'Taalkundige Onwelgevormdheid' van de taalkundige structuur van die taaluitingen; worden voorspeld.

Deze relatie lijkt redelijk verantwoord te zijn door de Nederlandse taalkunde in combinatie met de A.T.V.. Wanneer men zich echter in de vakliteratuur verdiept betreffende de formele analyse van taal, ofwel 'parsing' (o.m. King, et al., 1983; Dowty, Karttunen & Zwicky, 1985), blijkt al gauw dat het hier een uiterst complexe materie betreft. Een echt formeel, dus volledig gedetermineerd analyse-systeem, (dat zou kunnen worden toegepast op een seriële en digitale computer) blijkt nog steeds te ontbreken.

2. Uit de (intermedierende) variabelen: 'Taalkundige Onwelgevormdheid' van taaluitingen; kan de (latente) variabelen: 'Onwelgevormdheid- In- De- Therapie' van de taalkundig- psychologische structuur van die taaluitingen, worden voorspeld.

Voor deze relatie worden in het MetaModel-I van N.L.P. (o.m. Bandler & Grinder, 1975a/ 1977) aanwijzingen gegeven. In de praktijk blijken de richtlijnen van het MetaModel-I overigens lang niet zo formeel, 'inhoudsvrij' en 'expliciet' als door N.L.P.-auteurs wel wordt gesuggereerd.

3. Uit de (intermedierende) variabelen: 'Onwelgevormdheid- In- De- Therapie' van de taalkundig- psychologische structuur van taaluitingen; kan de (latente) variabelen: 'Irrationaliteit' van de achterliggende cognitieve structuur en inhoud van die taaluitingen; worden voorspeld.

Deze relatie is in de psychologie tot dusver nauwelijks of niet theoretisch danwel empirisch onderzocht. In dit skriptie-onderzoek vormt deze relatie de meer specifieke onderzoeksvraag.

9.2. De Onderzoekshypothese.

De vraag in het onderhavig kader is dus: In hoeverre kan

- a. De (latente) variabelen: 'Irrationaliteit van gedachten' geheel of gedeeltelijk worden geoperationaliseerd door middel van:
- b. De (intermedierende) variabelen: 'Taalkundig- Psychologische Onwelgevormdheid van gedachte- beschrijvingen'?

9.3. Opzet van het Onderzoek.

Omdat er nog zo weinig bekend is over de betrouwbaarheid en de validiteit van zowel het huidige scorings-systeem van Merckx, als een scorings-systeem volgens het MetaModel-I, zou het onderzoek in eerste instantie van exploratieve aard dienen te zijn. Doel is te onderzoeken wat de correlatie tussen twee variabelen; namelijk 'Irrationaliteit' en 'Onwelgevormdheid'.

Voor elk van deze twee variabelen is reeds een, zij het wat rudimentair en niet al te betrouwbaar scorings-systeem voorhanden, dat

ook op hetzelfde soort observatie-materiaal; namelijk geschreven taal, kan worden toegepast.

De steekproef kan bestaan uit een aantal afgenomen exemplaren van de Rationaliteitstest. Een steekproefgrootte van 15 tot 30 lijsten (m.a.w. proefpersonen) lijkt in eerste instantie voldoende. Bij de vakgroep Klinische Psychologie was al beschikking over 20 ingevulde lijsten, welke door Van der Zwet zijn afgenomen bij klienten van de Psychiatrische Polikliniek 'Centrum Hoekstein' te Woordwijk aan Zee. (Deze kunnen later desgewenst worden aangevuld met andere lijsten).

In het onderzoek kan in grote lijnen de volgende werkwijze worden gevolgd.

Op de steekproef van afgenomen tests kunnen twee analyses worden uitgevoerd:

1. Een 'R.E.T. -analyse' van meer inhoudelijke aard volgens het (huidige) scorings-systeem van Merckx; om de variabele 'Irrationaliteit' te meten.
2. Een 'MetaModel-I -analyse' op meer formele kenmerken volgens het MetaModel-I; om de variabele 'Onwelgevormdheid' te meten.

Alle beschikbare response-teksten worden zowel volgens het scorings-systeem R.E.T./ I.T.R., als volgens het systeem M.L.P./ MetaModel-I geskoord. Dit levert voor elke analyse-eenheid (geschreven zin) een verzameling frekwentie- getallen op van zowel 'irrationele' als 'onwelgevormde' kenmerken. Deze twee reeksen kunnen vervolgens met elkaar worden vergeleken om te kunnen vaststellen welke elementen van de twee systemen tegelijk van toepassing zijn op eenzelfde tekst-onderdeel. Dit kan gebeuren door middel van berekeningen van de 'pearson produkt-moment korrelaties' tussen de kenmerken van de verschillende systemen. Aan de hand van de uitkomsten hiervan kan worden bepaald of, en in hoeverre, bepaalde distinkties van het MetaModel-I mogelijkwijze zouden kunnen worden opgenomen in het scorings-systeem van de Rationaliteits-test.

Op grond van enige 'pilot-skorings', waarbij veel komplikaties aan de dag kwamen, bleek het zinvol beide systemen eerst duchtig uit te breiden en aan te passen:

A. Aanpassingen van het R.E.T.- scorings-systeem voor de Rationaliteitstest, versie (Merckx, 1988):

1. Ingevoerd zijn aparte categorieën van de criteria voor de beoordeling van de volgende soorten uitspraken:
 - 'konklusies';
 - 'empirisch beslisbare beweringen';
 - 'uitspraken over psychische gesteldheden of activiteiten';
 - 'waarde-oordelen/evaluaties en meningen/opinies';
 - 'metaforen';
 - 'onbeslisbare uitspraken'.
2. Uitgebreid zijn de criteria voor 'konklusies' (d.i. redeneringen) met kenmerken van zgn. "logische drogredenen"; ontleend aan o.m. (Esmet, 1965/ 1970; Gruiter, de, 1986b; Esmen, v., Grootendorst & Kruijer, 1986).

Deze aanpassingen resulteerden in een nieuwe versie van het scorings-systeem: versie (Merckx, 1987/ Velde, v.d., 1988. Dit is

opgenomen in bijlage A.

- B. Aanpassingen van het N.L.P.- systeem voor 'Taalkundig-psychologische welgevormdheids-analyse'; 'Metamodel-I' (Bandler & Grinder, 1975a/ 1977):
- De distinkties zijn geordend naar grammaticale categorie (i.p.v. indeling in deleties, generalisaties en distorties). In de praktijk van de taalkundig-psychologische diskoers-analyse met het Metamodel-I is het onderscheid in de volgende categorieën nuttig gebleken:
 - Zelfstandig naamwoorden en naamwoordelijke bijzinnen (nominale konstituenten).
 - Bijvoeglijke naamwoorden en bepalingen (adjektieve konstituenten).
 - Werkwoorden (verbale konstituenten).
 - Bijwoordelijke naamwoorden en bepalingen (adverbale konstituenten).
 - Hoofdzinnen c.q. bijzinnen (sententiele konstituenten).
 - Hoofdzinnen c.q. bijzinnen in relatie tot een andere zin (afleidingsrelaties).
 - Voor de morfologisch-syntaktische distinkties van het Metamodel-I, waarvoor zgn. 'closed class items' (eindige lijsten van sleutelwoorden) bestaan, is geprobeerd deze lijsten zo volledig mogelijk op te stellen.
 - Er zijn quasi-formele richtlijnen opgesteld voor de behandeling van syntaktische verschijnselen die op zich (lokaal in de zin) wel lijken te duiden op taalkundige 'onwelgevormdheid'; maar niet in bredere context van het betreffende diskoers:
 - Anaforische elementen; of verwijzingen binnen- het- diskoers. Bijvoorbeeld: (Piet loopt en hij eet) impliceert (Piet loopt en Piet eet) - en bevat dus niet een (ongrammaticale) 'subspecifieke referentiele index' bij ('hij').
 - 'Samentrekkingen' (ellipsis); of structuur- gebonden deleties. Bijvoorbeeld: (Piet loopt en eet) impliceert (Piet loopt en Piet eet) - en bevat dus niet een (ongrammaticale) 'subjekts- deletie' bij ('eet').
 - Met bleek bovendien nodig extra richtlijnen op te stellen voor het bepalen van de (psychotherapeutisch) 'relevante' taalkundig-psychologische welgevormdheids- schendingen.

De aanpassingen resulteerden in een scoringsstelsel, afgeleid van het Metamodel: versie (Bandler & Grinder, 1975a/ Velde, v.d., 1988). Een overzicht hiervan vindt men in bijlage B.

Verder bleek dat een procedure diende te worden ontworpen voor de voorbewerking van de response- teksten teneinde ze geschikt te maken voor toepassing van de scoringsstelselen.

Het verdient aanbeveling om de beide analyses te laten uitvoeren door beoordelaars die reeds aanzienlijke ervaring en vaardigheid hebben met het hanteren van het betreffende systeem. Voor de R.E.T.-analyse lijkt Gemma Engels hiervoor de aangewezen persoon.

Voor de MetaModel-I -analyse heb ik mijzelf als beoordelaar voorgesteld, aangezien ik al een jaar of zes regelmatig gebruik maak

van het MetaModel-I.

9.4. Schaduwscore R.E.T..

Tijdens de bespreking van het skriptieontwerp voor deze skriptie d.d. 25 mei 1987 werd vastgesteld dat ten behoeve van de controle van de betrouwbaarheid van de R.E.T.-skoring er naast die van Gemma Engels een tweede ter controle noodzakelijk zou zijn, uitgevoerd door een andere, minstens zo deskundige skoorder. Hiervoor werd Annemiek Mercx bereid gevonden.

9.5. Schaduwscore Taal.

In de loop van het onderzoek bleek bij skoring volgens het 'taal-skoringssysteem' dat hier evenals bij de R.E.T.-skoring geen sprake was van een honderd procent eenduidige beslisbaarheid van de skorings-kriteria, zodat ook ten aanzien hiervan twijfels rezen over de betrouwbaarheid van de meting. Ter controle werd een tweede taal-skoring, naast die van ondergetekende, noodzakelijk geacht, uit te voeren door een andere, minstens zo deskundige skoorder. Hiervoor werd gezocht in de kringen van nederlandsse, gediplomeerde beoefenaars van N.L.P., en de heer A. Went, kandidaat taalbeheersing en houder van het N.L.P.-certificaat: 'N.L.P. Master Practitioner'; bereid gevonden.

9.6. Alternatieve Opzet.

Een en ander leidde ertoe dat de geplande termijn flink werden overschreden, zodat het niet meer haalbaar bleek het gehele onderzoek binnen het kader van een doktoraalskriptie uit te voeren. Het onderzoek werd daarom in twee delen gesplitst:

1. Activiteiten binnen het kader van een doktoraalskriptie:

- a. Een theoretisch onderzoek naar de verbetering van de betrouwbaarheid van de beoordeling van gedachte- beschrijvingen op '(ir-)rationaliteit. Probleemverkenning, literatuuronderzoek, en voorstel tot een empirisch onderzoek.
- b. Rapportage (1) van het bovenstaande in een doktoraalskriptie.

2. Activiteiten binnen het kader van een onderzoeksstage:

- a. Inzamelen van het Observatie-materiaal (een aantal afgenomen exemplaren van de Rationaliteitstest).
- b. Ontwerp van een procedure voor de voorbereiding van de response-teksten, in het kader van 'taalkundig- psychologische tekst- analyse', volgens systeem (Velde, 1988); en voorbereiding van de response-teksten.
- c. Ontwerp van een procedure voor het expliciet maken van de logische structuur van betogen of teksten in het kader van 'taalkundig- psychologische tekst- analyse' volgens een ad hoc systeem; en overeenkomstige logische structurering van de teksten.
- d. Proefskoring van het observatiemateriaal op 'rationaliteits- schendingen'; volgens het R.E.T.-skoringssysteem (Mercx, 1987).
- e. Ontwerp van een herzien R.E.T.-skoringssysteem (versie Mercx, 1987/ Velde, v.d., 1988).

- f. Proef-skoring van het observatiemateriaal op 'taalkundig-psychologische onwelgevormdheden', volgens het taal-skoringsstelsel N.L.P./Metamodel-I (Bandler & Grinder, 1975a/1977).
- g. Ontwerp herzien skoring-systeem Taal/ N.L.P. (versie Bandler & Grinder, 1975a/ V.d.Velde, '88).
- h. Skoring R.E.T., volgens stelsel (Merckx, 1987/ Velde, v.d., 1988):
 - 1. door G. Engels; en
 - 2. door A. Merckx.
- i. Skoring Taal/ N.L.P., volgens stelsel (Bandler & Grinder, 1975a/ Velde, v.d., 1988):
 - 1. door C. v.d. Velde; en
 - 2. door A. Went.
- j. Ontwikkeling en implementatie van een komputerprogramma voor de automatische opmaak van de kwantitatieve data-matrix uit de skorekodes.
- k. Data-entry (invoeren data-bestand in komputer).
 - 1. Data-analyse (m.m. korrelatie- en faktor- analyse).
- m. Rapportage (2); in een stage-verslag.

BIJLAGEN

BIJLAGE A.

HANDLEIDING voor de Toepassing van het R.E.T.-SKORINGSSYSTEEM bij de "Interaktieve Test voor Rationaliteit"; versie (Merckx, 1987/ V.d.Velde, 1988).

Kriteria, Subkriteria en Uitsluitingscategorieën zijn ontleend aan het scoringsysteem van de Rationaliteitstest versie (Merckx, 1987; par. 4.2.- 4.8, p. 30- 54); waaraan soms voorbeelden van kenmerkende vormen in de taal zijn toegevoegd.

Kenmerken van ongeldige redeneringen en logische drogredenen zijn ontleend aan o.m.: (Emmet, 1965/ 1970; Gruiter, de, 1986b; Eeseren, v., Grootendorst & Kruijer, 1986).

Overzicht van de Kriteria voor de Beoordeling van de 'Irrationaliteit' van uitspraken:

M.b.t.

- A.B.C.-onderdeel 'Euidige gedachten' (B) of 'Alternatieve gedachten' (D); resp.
- Inferentie nr. 1-4; resp.
- (1e & 2e gedachte- komponent).

Kriterium: OVEREENSTEMMING MET DE 'OBJEKTIEVE REALITEIT'.

Bestaande uit:

1. Subkriterium: LOGISCHE GELDIGHEID.

Betreft de relaties tussen verschillende beweringen (m.n. geldigheid van konklusies); dus onafhankelijk van de inhoud der beweringen op zich.

2. Subkriterium: EMPIRISCHE EVIDENTIE.

Betreft de inhoud van beweringen 'op zich'.

1. Subkriterium: LOGISCHE GELDIGHEID.

Betreft de logische geldigheid van een konklusie of redenering.

M.b.t. de uitspraak IN RELATIE TOT een andere uitspraak.

- De uitspraak is onderdeel van een redenering.
 - De uitspraak duidt expliciet een GEVOLG of GEVOLGTREKKING aan, t.o.v. een andere uitspraak.
 - De uitspraak vormt een KONKLUSIE of GEVOLGTREKKING (uit gerelateerde premisse(n)).
- (Indien niet van toepassing; ga verder naar 2.).

Aanwijzingen voor logische konklusies in de tekst:

- Voegwoord: (als..dan.., omdat, daarom/dus, want/immers, en, danwel, of ..).
 - Ontkennend woord: (niet, zonder, geen, niemand, niets, nooit, nergens).
 - Leesteken of ander scheidingsteken; tussen twee hoofd-/bij-zinnen.
 - Oorzakelijk werkwoord: (veroorzaken, maken dat, ..).
 - Impliciet-oorzakelijk werkwoord: (ergeren, ..).
 - Impliciterend werkwoord: (betekenen dat, ..).
 - Stellend werkwoord: (weten, beseffen, ..).
 - Impliciet voorspellend werkwoord: (vreezen, ..).
- Algemene vorm: 'ALS A DAN B'.

Uitsluitings-categorieën:

1.1. Algemeen: De konklusie is niet logisch gededuceerd.

A. Controleer: de **KONKLUSIE/KONSEKVENTIE**/het "GEVOLG" (B).

M.b.v. kritische vragen:

- "Volgt B **NOODZAKELIJK** uit A ?".
- "Als A, dan **ALTIJD** B ?".
- "Betekent/Maakt A noodzakelijk dat B ?".

Uitsluitings-kategorieren:

- Niet noodzakelijk gevolg (non sequitur).
- Foutieve of voorbarige konklusie (prematuur).
- Willekeurig of partijdig oordeel (arbitrary inference).
- Onjuiste, voorbarige, eenzijdige/ partijdige ('gekleurde') interpretatie of kenschetsing van waarneembare, gegeven feiten of verschijnselen.
- 'Gedachten-lezen' (abduktief): Voorbarige interpretatie van het uiterlijk- waarneembare gedrag van anderen in termen van hun niet-waarneembare ('interne') motieven/ intenties/ gedachten ('Mind-reading', 'rontgen-ogen').

B. Controleer: de **PREMISSIE/KONDITIE** (A).D.i. de bewering(en) die de **VOORWAARDE, OORZAAK** of **GROND** voor de konklusie aanduidt/ aanduiden.

Stel dat de premisse op zich waar of redelijk zou zijn, zou deze dan grond vormen voor de konklusie?

Kritische vragen:

- "Is A een **VOLDOENDE** voorwaarde voor B ?".
- "Als niet-B, dan **BESLIST** niet-A ?".
- "**WOEIT/ONMOGELIJK** A, zonder B ?".

Uitsluitings-kategorieren:

- Onvoldoende grond (de premissen zijn niet voldoende).
- De premisse(n) is/zijn: afwezig, niet traceerbaar, onvolledig of niet voldoende.
- Een premisse: behoort niet tot de 'echte' grond voor de konklusie; is overtollig (drogrede: non causa pro causa).
- Een premisse: is niet relevant voor de konklusie (drogrede: ignoratio elench).
- Cirkelredenering: bewijs door vooronderstelling; of bewijs per (a priori) definitie.
- 'Stel: A; En: als A dan B; Maar: A; Dus B' (drogrede: *petitio principii*, tautologie).
- Bewijs door onduidelijke/ vage/ onvoldoende definitie der termen van een premisse.
- Bewijs door dubbelzinnigheid (ambiguiteit) der termen van een premisse.
- Bewijs door analogie/ metafoor/ anekdote: Een metafoor wordt voorgesteld of gebruikt als voldoende bewijs voor een bewering (i.p.v. enkel ter verduidelijking).

1.2. Ongeldige Konklusie van het specifieke naar het algemene.

(Induktie, of inductieve generalisatie).

(extrapolatie/ halo effect).

- Uit specifieke, incidentele gevallen voorbarig afleiden van een algemene regel: Voorbarige generalisatie of inductie (drogrede: a dicto secundum quid ad dictum simpliciter/ fallacia secundum quid).

O.3.1:

- Na dit, dus vanwege dit (drogrede: *post hoc, ergo propter hoc*).
- Tijdens dit, dus vanwege dit (drogrede: *cum hoc, ergo propter hoc*).
- Eigenschappen van het deel ten onrechte van toepassing achten op het geheel (drogrede: *fallacia compositio*).
- Selektieve abstraktie (aandacht/ waarneming/ interpretatie): Uit de totale situatie/ konteks een detail halen, en daarop reageren; waardoor de betekenis van het geheel genist wordt of verloren gaat.
- Iemands incidentele gedragingen of uitspraken worden representatief geacht voor:
 - zijn/haar functioneren op andere momenten.
 - zijn/haar totale persoonlijkheid; (i.p.v. voor tijdelijke toestand/gedraging).

1.3. Ongeldige konklusie uit het algemene naar het specifieke. (DEDUKTIE, of derivatie).

- Voorbarig toepassen van een algemene regel/ principe op bijzondere gevallen. (drogrede: *a dicto simpliciter ad dictum secundum quid/ fallacia simpliciter*).
- Eigenschappen van het geheel ten onrechte van toepassing achten op een deel. (drogrede: *fallacia divisio/ universele instantiatie*).
- M.b.t. implicatie/ konditionele/ hypothetische propositie. Stel: 'Als A, dan B' is waar.
 - 'Maar A; dus B': (vorm: *modus tollens*) - mogelijk geldig; waar elk der konsekwenten (in B) moet waar zijn.
 - 'Maar niet-B; dus niet-A': (vorm: *modus tollens*) - mogelijk geldig; maar geen van de premissen (in A) mag waar zijn; anders ongeldig (drogrede: *negatio consequentis*).
 - 'Maar B; dus A': Oekering implicatie; altijd ongeldig (drogrede: *fallacia consequentis*).
 - 'Maar niet-A; dus niet-B': altijd ongeldig (drogrede: *negatio antecedentis*).
- M.b.t. tegenstelling/ antithese (kontradiktie). Stel: 'A houdt (per definitie) in niet-B' is waar.
 - 'Maar niet-A; dus B': Uitgesloten midden (drogrede: *tertium non datur*).
- M.b.t. verschil (kontrast). Onderscheiden aspecten worden voorbarig voorgesteld als gescheiden of onverenigbare dingen.

1.4. Ongeldige konklusie m.b.t. persoonlijke 'ZELFBESCHIKKING'.

- ONDERschatting van menselijke keuzevrijheid.
- 'Quasi-automatische/ -gekonditioneerde reacties'.
- {o.a.: 'Mauvaise foi', 'Over-determinatie', misplaatste 'Locus of control'}

'Van BUITEN naar binnen':

- Bepaalde situaties of factoren buiten de persoon zijn beslissend of verantwoordelijk voor zijn/haar persoonlijk functioneren/ specifieke reacties; nl.:
 - GEDRAG (ad A.B.C.: C-2). (handelen/prestaties). Wordt afhankelijk geacht van bepaalde 'externe', materiele of sociale factoren (het verleden, de toekomst, de omgeving of anderen). (D.w.z.: externe verandering is

nodig).

- GEDACHTEN (ad A.B.C.: B)/ GEVOELENS (A.B.C.: C-1).
(zelf-beeld, zelf-evaluatie, of eigenwaarde-gevoel).
Wordt afhankelijk geacht van bepaalde 'externe', materiele
of sociale factoren (het verleden, de toekomst, de
omgeving of anderen; aandacht, acceptatie, waardering,
goedkeuring, erkenning, liefde, populariteit, enz.).

Invloeden vanuit de persoon zelf:

- Bepaalde 'interne' factoren/ processen (emotie/ psychische
aktiviteit/ gesteldheid) horen bij, of zijn beslissend voor
iemand's eigen functioneren:
 - GEDRAG (handelingen, prestaties).
 - GEDACHTEN/ GEVOELENS: (ANDERE emotie/ psychische
aktiviteit/ gesteldheid).

- 1.5. Osgeldige konklusie m.b.t. persoonlijke 'EIGENWAARDE'.
Iemand's 'intrinsieke' waarde of 'waarde-als-persoon',
wordt afhankelijk geacht van
variabele ('extrinsieke') hoedanigheden van de persoon zelf
(bijv.: keuzes, gedachten, gevoelens, gedragingen,
prestaties, levensstijl, eigenwaarde- GEVOEL, enz.).

2. Subkriterium: **EMPIRISCHE EVIDENTIE.**

Betreft de inhoud van beweringen 'op zich'.
Kan op elk soort uitspraak worden toegepast.

Type Uitspraak:

2.1. Uitspraken over de **FYSISCHE/ EMPIRISCHE WERELD.**

- a. Verwijzen naar iets **BUITEN** de persoon;
- b. Zijn geformuleerd in 'zintuiglijke' termen;
- c. Zijn denkbaar of voorstelbaar in interne beelden/
'plaatjes'.

Uitsluitings-categorieën:

2.1.1. **ALGEMEEN:** m.b.t. omstandigheden van **HEDEN/ VERLEDEN.**

- Voorstelling van zaken is niet in overeenstemming met (algemeen) bekende, waarneembare, of empirisch bewezen feiten of mogelijkheden: Is onwaar/ zeer onwaarschijnlijk/ uitgesloten.
- Vermoedens t.a.v. heden of verleden veranderen voortijdig in overtuigingen.

2.1.2. M.b.t. omstandigheden in de **TOEKOMST.**

- 'Toekomst-voorspellen', prediktie.
(Konklusie/ deductie ? - vgl. aldaar).
- Expliciet: toekomstige tijd (zullen, worden, ..).
- Impliciet: aankondiging (angst(ig), bang zijn voor, vrezen, ..).
- 'Overspannen verwachtingen': Mogelijkheden/
waarschijnlijkheden t.a.v. de toekomst worden voorgesteld als zekerheden.
- Gewenste of gevreesde gebeurtenissen in de toekomst wordt te grote waarschijnlijkheid toegekend, en/of nemen de vorm aan van voorspellingen.
(*'self-fulfilling prophecy'; 'wishfull thinking'*).

2.1.3. M.b.t. **ANDERE PERSONEN.**

- Voorbarige spekulaties/ verwachtingen/ voorspellingen over het uiterlijk-waarneembare gedrag van anderen, in verleden/ heden/ toekomst (zonder vermelding van gronden daarvoor).
- Voorbarige spekulaties/ verwachtingen/ voorspellingen over niet-waarneembare ('interne') motieven/ gedachten/ gevoelens enz. van anderen, in verleden/ heden/ toekomst (zonder vermelding van gronden daarvoor) (*'Mind-reading', 'rontgen-ogen'*).

2.1.4. **HALLUCINATIE.**

De uitspraak geeft een bizarre, puur 'waaninnige' positieve of negatieve hallucinatie weer.

Type Uitspraak:

2.2. Uitspraak over het **EIGEN FUNCTIONEREN.**

Binnen, of gebonden aan, de persoon.

Uitsluitings-categorieën:

2.2.1. M.b.t. persoonlijke **SITUATIE/ omstandigheden.**

- Een situatie waarin de persoon zich bevindt:
- Wordt aangeduid **ZONDER** vermelding van de oorzaak/ aanleiding;
EN
- Wordt voorgesteld als iets dat de persoon 'zomaar' (uit het

niets ?) overkomt of controleert:

- Met ONDERSchatting van de mate waarin iemand de keus kan hebben in, en invloed kan uitoefenen op:
 - Situaties of gebeurtenissen in de 'buitenwereld'.
 - Levensloop op langere termijn, 'lot'.

2.2.2. M.b.t. uiterlijk-waarneembaar GEDRAG.

- Een uiterlijk waarneembare gedraging van de persoon:
- Wordt aangeduid ZONDER vermelding van de oorzaak/ aanleiding:
 - Met ONDERSchatting van de mate waarin iemand de keus kan hebben in, en invloed kan uitoefenen op,
 - Eigen fysiek/ extern functioneren.

2.2.3. M.b.t. PSYCHISCHE AKTIVITEIT/ gesteldheid.

- Een esotie/ psychische activiteit/ gesteldheid van de persoon:
- Wordt aangeduid ZONDER vermelding van de oorzaak/ aanleiding:
 - Wordt voorgesteld als iets dat de persoon 'zomaar' (uit het niets ?) overkomt of controleert.
 - Met ONDERSchatting van de mate waarin iemand de keus kan hebben in, en invloed kan uitoefenen op,
 - Eigen psychisch/ intern functioneren.

Type Uitspraak:

2.3. WAARDEOORDEEL/ MENING (EVALUATIE/ OPINIE).

- Op dimensies : positief/ negatief, goed/ slecht, mooi/ lelijk, prettig/ onprettig, 'normaal/ gek', enz.

Uitsluitings-kategorien:

2.3.1. Verwarring abstraktie-nivo.

- Waardeoordeel/ opinie wordt als feit voorgesteld.

2.3.2. Exklusieve definitie van waarden/ normen.

- Bepaalde waarden of normen/ (abstrakte) zaken worden absoluut/ universeel/ dogmatisch/ partijdig gedefinieerd of gebruikt.
- Bepaalde waarden/ doelen/ (abstrakte) zaken worden intrinsiek waardevoller geacht dan andere.

Type Uitspraak:

2.4. METAFOOR, of OVERIG.

Uitsluitings-kategorien:

2.4.1. Niet- verhelderende Metafoor.

- (beeldspraak, stijlfiguur, vergelijking, enz.) (bijv.: 'Een beklemmende sfeer').
- Draagt niet bij tot duidelijkheid, helderheid, begrip,inzicht, actieve aanpak, assertiviteit, konstruktieve oplossing, realisme, effectiviteit, enz..
 - Werkt verwarrend, dramatiserend, mythologiserend, ontsoedigend, zelf-saboterend, enz..

2.4.2. Onbeslisbare uitspraak.

- De uitspraak lijkt niet geheel beslisbaar qua udoelde betekenis, zinvolheid, redelijkheid, geldigheid, enz..

3. Subkriterium: ABSOLUTISME.
 M.b.t. de uitspraak OP-ZICH.
 Van toepassing op ELK TYPE UITSPRAAK.

Een uitspraak houdt een 'absolutistische' en/of dogmatische uitspraak of EIS in.
 {'Ik wil het, dus MOET het'}.

Uitsluitings-kategorieën:

- 3.1. 'Musturbation'/ 'Heilig Moeten': (Expliciet) 'Moeten'.
 -- Eis, gebod, plicht, noodzaak, behoefte, enz..
 T.s.v.:
 -- Zichzelf ('Ik moet ..').
 -- Anderen ('Mensen moeten ..').
 -- De wereld ('De dingen zouden moeten ..'); ('Fairy tail').
- 3.2. Impliciet 'Moeten'.
 -- Iets kan maar op een (1) manier.
- 3.3. (Expliciet) 'Niet Kunnen'/ 'Mogen/ Durven'.
 -- Onmacht, Verbod, taboe, enz..
 T.s.v.:
 -- Zichzelf ('Ik kan er niets aan doen').
 -- Anderen ('Dat kunnen ze niet maken').
 -- De wereld ('Dit mag niet gebeuren').
- 3.4. Impliciet 'Niet Kunnen'/ 'Mogen/ Durven'.
 -- ('Als .. maar niet ..').
 -- ('TE ..' (om iets mogelijk te doen zijn)).
 -- ('.. niet genoeg ..' (om iets mogelijk te doen zijn)).

4. Subkriterium: **OVERGENERALISATIE**.
 N.b.t. de uitspraak OP-ZICH.
 Van toepassing op elk type uitspraak.

Niet-gerechvaardigde generalisaties op grond van enkele incidenten
 (of selectieve steekproef).

Witalisings-kategorien:

- 4.1. 'Totale' hoeveelheidswoorden.
 -- Zgn. 'universele kwantoren' (alles/ niets, iedereen/ niemand, altijd/ nooit, overal/ nergens, enz.).
 -- Volledigheid: (geheel, totaal, volledig, helemaal, ..).
- 4.2. Polarisatie: Dichotoom of Bipolair denken; denken in Extremen.
 -- 'Zwart/ Wit', 'OF.. OF..' (drogrede: tertius non datur).
- 4.3. Diverse vormen van Overdrijving.
- Magnifikatie: 'Opblazen': (geweldig, reusschtig, gigantisch, kolossaal, ..).
 - Uitzonderlijkheid: (bijzonder, enorm, buitengewoon, ongewoon, ongemeen, buitengemeen, speciaal, ongelooflijk, verbluffend, ..).
 - Extremisme: (buitensporig, extreem, uiterst, ..).
 - Zekerheid: (absoluut, beslist, zeker, stellig, ..).
 - Continuïteit: (voortdurend, kontinu, onafgebroken, konstant, ..).
 - Dramatisering (Afwullizing): (ontzettend, vreselijk, afschuwelijk, weerzinwekkend, gruwelijk, afgrijselijk, (af-)schrikwekkend, ..).
 - 'Jengelen'/ klagen, jammeren (Nabby pabby, Self pity): ('Wat een ellende..', 'Het had zo mooi kunnen zijn', ..).
 - Onverdraaglijk: ('Ik kan er niet tegen', 'Ik kan het niet verdragen', onuitstaanbaar, tergend, martelend, kwellend, ..).
 - Katastroferen (Catastrophe): (rampzalig, katastrofaal, apokalyptisch, ..).
 - Schrikbeelden (Monster): ('Ik moet er niet aan denken', 'Ojee, daar heb je het weer').
 - Fataliteit (Doomsday): ('Dit is het einde', 'Wu is het afgelopen met me', fataal, onoverkomelijk, ..).
 - Slechtheid & moreel verval (I stink/ You stink): (gemeen, slecht, verdorven, ..).
 - Vloekwoorden en scheldwoorden.
- 4.4. 'Stigmatisering'.
 -- De persoon geeft een beschrijving, beoordeling of waardering van de TOTALE persoonlijkheid van zichzelf of van een ander; i.p.v. enkel incidentele gedragingen.
 -- Een PROCES dat de gehele persoonlijkheid betreft.
 -- Een overkoepelende beschrijving.
- 4.5. Statische Persoonlijkheid ('zijn'/ 'hebben').
 ONDERSchatting van de veranderlijkheid van zichzelf of andere

mensen:

- Aan een persoon wordt het 'ZIJN' van een hoedanigheid toegeschreven, als vastliggend en bepalend gegeven; (i.p.v. als incidenteel of variabel aspect).
{ 'Zo ben ik nu eenmaal', 'Zo ben ik altijd al geweest', 'Dat is nu eenmaal mijn aard/karakter', .. }
- Aan een persoon wordt het 'HEBBEREN' van een gedragswijze toegeschreven, als vast persoonlijkheidskenmerk; (i.p.v. als incidenteel, variabel en controleerbaar gedrag).
{ 'Ik heb geen geduld'.. }.

4.6. Macht van het Verleden.

- OVERSchatting van de invloed van het verleden/ etiologie: Iemands persoonlijke geschiedenis wordt ten onrechte bepalend geacht voor huidig functioneren.

4.7. Finaliteit (fait- accompli); (Expliciet/ impliciet).

- ONDERSchatting van de veranderlijkheid van omstandigheden: Feiten/ omstandigheden worden ten onrechte voorgesteld als volongen, definitief, eeuwig.

4.8. 'Personalisatie'.

- OVERSchatting van de mate waarin gebeurtenissen in de buitenwereld gerelateerd zijn aan het zelf.
{ 'Dat zat er in', 'Het heeft zo moeten zijn', 'Het heeft niet zo mogen zijn', .. }.
- D.w.z. Overschatting van de mate waarin:
 - Het zelf invloed kan uitoefenen op de buitenwereld/ loop der dingen.
{ 'Door mij gaat alles altijd mis', 'Ik bezorg iedereen ellende' }.
 - De buitenwereld bemoeienis heeft met het zelf: Mythe van het 'Partijdige Universum'.
{ 'Dat moet NIJ weer overkomen', 'Ik heb ook altijd pech' }.

BIJLAGE B.

De **TAALKUNDIG-PSYCHOLOGISCHE WELGEVORMDHEIDSCHEIDINGEN** van het **METAMODEL-I** van M.L.F. (o.m. Bandler & Grinder, 1975a/ 1977); versie **SKORINGSSYSTEEM** (Velde, V.d., 1988) voor de "Interaktieve Test voor Rationaliteit".

Metamodel-I distinktities zijn ontleend aan o.m.:

- Bandler & Grinder, 1975a/ 1977: H. 4, p. 66- 110; App. B, p. 201- 204;
- Bandler, Grinder & Satir, 1976c/ 1979: p. 17- 41; p. 144- 147;
- Grinder & Bandler, 1976a: Prt. V, p. 163- 176;
- Dilts, 1976: Prt. III, p. 39- 48;
- Marvell- Mell, 1982: p. 93- 116).

Taalkundige en logische termen, categorieën en sleutelwoorden zijn ontleend aan o.m.:

- Bennis & Hoekstra, 1984;
- Booij, Kerstens & Verkuyl, 1975, 1979;
- Charniak & McDermott, 1985;
- Dik & Kooij, 1979;
- Dowty, Karttunen & Zwicky, 1985;
- Geerts, Masereyn, de Rooij & v. den Toorn, 1984;
- King et al., 1983;
- Tack, 1960, 1973;
- Verkuyl, Booij, Kliffers-van Ketel, Klooster, Luif & Schermer- Verseer, 1974.

Procedure voor scoring met Metamodel-I.

Beknopte beschrijving van de procedure voor het scoren van response-teksten van de Rationaliteitstest op kenmerken van 'Onwelgevoerdheid-in-de-therapie' volgens (Bandler & Grinder, 1975a/ 1977).
(Het gebruik van een tekstverwerker is hierbij vrijwel noodzakelijk).

1. Deel de response-teksten van de Rationaliteitstest in naar respectievelijk respondent; en A.B.C.- onderdeel (A- E). Deel de onderdelen met de gedachte- beschrijvingen (B en D) in in respectievelijk 'inferentie' (1- 2) en 'gedachte-komponent' (1- 3). Splits elke 'gedachte-komponent' in gehele zinnen. Voorbeeld van een zin in een 'gedachte-komponent':
-- "De mensen zijn slecht; ze zijn tot alles in staat."
2. Verdeel elke zin in die woordgroepen, die precies een gezegde (hoofdwerkwoord met een of meer hulpwerkwoorden) bevatten. Grammatikaal zijn dit meestal hoofdzinnen, bijzinnen, nevengestelde en ondergeschikte zinnen. Dit zijn de zgn. 'elementaire beweringen'; die later bij de data-analyse de analyse- eenheden zullen vormen.
Bijvoorbeeld:
-- "De mensen zijn slecht".
-- "ze zijn tot alles in staat".
3. Zoek in de 'elementaire beweringen' taalkenmerken die aanwijzingen vormen voor logische of semantische relaties tussen 'elementaire beweringen'; zgn. 'afleidings- relaties'. Algemene (semantische) vorm: 'ALS A DAN B'.
Aanwijzingen in de tekst van afleidingsrelaties zijn bijvoorbeeld:
-- Voegwoord: {als..dan..., omdat, daarom/ dus, want/ immers, en, danwel, of ..., of- of, .. }.
-- Ontkennende term {niet, geen, zonder, ..}.
-- Leesteken of ander scheidingsteken; tussen twee

hoofd-/bij-zinnen.

- Coorzakelijk werkwoord: (veroorzaken, maken dat, ..).
- Impliciet-coorzakelijk werkwoord: (ergeren, ..).
- Implicierend werkwoord: (betekenen dat, ..).
- Faktief woord: (weten, beseffen, ..).
- Woord met impliciete verwachting/ voorspelling: (vermoeden, vrezen, ..).

Maak eventuele impliciete kenmerken van 'afleidings- relaties' expliciet door in de tekst (tussen haakjes) een logisch synoniem woord tussen te voegen.

Markeer de gevonden kenmerken van 'afleidings- relaties' door ze (bijv.) om te zetten in hoofdletters.

Bijvoorbeeld:

- "De mensen zijn slecht".
- "[WANT] ze zijn tot alles in staat".

4. Zet, aan de hand van de gevonden kenmerken van 'afleidings- relaties'; de volgorde van de elementaire beweringen om in de (meest) logische volgorde; d.w.z. de volgorde van een 'voorwaartse' redenering ('forward chaining') of logische afleidingsreeks. Dus premissen komen voraan en conclusies volgen.

Bijvoorbeeld:

- "[WANT] ze zijn tot alles in staat".
- "De mensen zijn slecht".

5. Fas de (expliciete) sleutelwoorden voor 'afleidings- relaties' aan aan de veranderde volgorde. Woorden voor 'achterwaartse' redenering veranderen dus in synoniemen voor 'voorwaartse' redenering.

Bijvoorbeeld:

- "ze zijn tot alles in staat".
- "[DUS] "De mensen zijn slecht".

6. Fas eventuele kenmerken van grammatikale verwijzingen- binnen- de- tekst (zgn. 'anaforische elementen') aan aan de veranderde volgorde. Dus herstel de anaforische functies die als gevolg van de volgorde- verandering verloren zijn gegaan.

Bijvoorbeeld:

- "ze [= de mensen] zijn tot alles in staat".
- "[DUS] De mensen zijn slecht".

7. Nummer binnen de 'inferenties'; de 'elementaire beweringen' overeenkomstig de logische volgorde. Dit volgnummer identificeert de analyse- eenheid binnen de 'inferentie', ten behoeve van de latere data- analyse.

Bijvoorbeeld:

1. "ze [= de mensen] zijn tot alles in staat".
2. "[DUS] De mensen zijn slecht".

8. Identificeer in elke 'elementaire bewering' de taalvormen (woorden, woordgroepen of zinsdelen die een grammatikale categorie aanduiden.

In de praktijk is bij de Metamodel-I analyse van betogen en teksten het onderscheid in de volgende grammatikale categorieën nuttig gebleken:

- A. Zelfstandig naamwoord of naamwoordelijke bijzin (nominale konstituent).
- B. Bijvoeglijk naamwoord of bepaling (adjektieve konstituent).
- C. Werkwoord (verbale konstituent).

D. Bijwoord of bijwoordelijke bepaling; of voorzetsel- bepaling (adverbiale resp. prepositie- konstituënt).

E. Hoofdzin, bijzin of ondergeschikte zin (sententiale konstituënt).

F. Hoofdzin, bijzin of ondergeschikte zin in relatie tot een andere zin (afleidingsrelatie).

(In de onderstaande lijst van Metamodel-I distinkties zijn die geordend volgens bovenstaande categorieën).

Breng in de tekst tussen de gevonden **grammatikale eenheden** aparte scheidingstekens (bijv.: '/') aan.

Bijvoorbeeld:

1. "/ ze [= de mensen]/ zijn/ tot alles /in staat /".
2. "/ [DUS] De mensen/ zijn/ slecht /".

9. Kijk voor elke gevonden grammatikale eenheid in de tekst; in de onderstaande lijst van Metamodel-I distinkties; onder de kop van de bijbehorende **grammatikale categorie**.

Bijvoorbeeld:

- Het element: "de mensen"; behoort tot de grammatikale categorie:
A. Naamwoordelijk element.

10. Kijk in de lijst onder de bijbehorende grammatikale categorie, of het betreffende tekst- element valt onder een of meer van de daar opgesonde **taalvormen** (aangemerkt met: '##').

Bijvoorbeeld:

- Het element: "de mensen"; duidt op:
-- ## Naamwoord in meervoudsvorm, en Verzamelnaam.

11. Kijk onder de desbetreffende taalvorm(en) naar de beschrijving van de algemene vorm van de bijbehorende **Metamodel-I vraag** (aangemerkt met: '**').

Konstrueer, aan de hand van dit voorschrift; de specifieke Metamodel-I vraag, en stel jezelf die vraag.

Bijvoorbeeld:

- Bij het element: "de mensen" (Verzamelnaam); hoort de vraag:
-- ** 'Wie in het bijzonder?';

12. Zoek het antwoord op de Metamodel-I vraag in eerste instantie in het voorgaande tekstmateriaal; de direkte of indirecte context van het tekst- element. Respektievelijk:

-- In dezelfde 'elementaire bewering',

-- In dezelfde 'inferentie',

-- In hetzelfde A.B.C.- onderdeel.

-- Onder de verschillende onderdelen (A- E) van de tekst.

(Kaadpleeg pas in tweede instantie je eigen 'kennis van de wereld').

Indien de vraag op grond van deze expliciet beschikbare informatie kan worden beantwoord; is er geen sprake van een

'onwelgevoerdheids- scheiding'. In het andere geval betreft het een mogelijke 'onwelgevoerdheids- scheiding' van de in de lijst vermelde soort (aangemerkt met '->').

13. Let op taalkundige verschijnselen die op zich (lokaal in de zin) wel lijken te duiden op taalkundige 'onwelgevoerdheid'; maar niet in bredere context van het betreffende diskoers.

1) 'Anaforische elementen'; of verwijzingen binnen- het- diskoers.

Bijvoorbeeld:

-- (Piet loopt en hij eet) impliceert:

-- (Piet loopt en Piet eet).

Bevat dus niet een (ongrammatikale) 'subspecifieke referentiele index' bij ('hij').

- 2) 'Samentrekkingen' (ellipses); of structuur- gebonden deleties.
Bijvoorbeeld:

-- (Piet loopt en eet) impliceert:
-- (Piet loopt en Piet eet).

Bevat dus niet een (ongrammatikale) 'subjekts- deletie' bij ('eet').

- Zulke schijnbare 'onwelgevormdheids- schendingen' vallen bij de scoring af. Wat dan resteert zijn 'potentiele 'onwelgevormdheids- schendingen'.

14. Probeer van elke gevonden 'potentiele onwelgevormdheids-schending' in te schatten of deze valt aan te merken als een (therapeutisch) 'relevante' vorm van 'onwelgevormdheid'. De volgende criteria zijn daarbij wellicht bruikbaar:
- 1) Het element laat in de gegeven vorm onzekerheid over de bedoelde betekenis.
 - 2) Bij het element zijn alternatieve inhoudelijke interpretaties te verzinnen die niet onsubbelzinnig uit de formulering blijken, maar die beslissend zijn voor de betekenis en zinvolheid van de gehele (elementaire) bewering.
 - 3) Het element duidt op een voorstelling van zaken die vrijwel zeker onwaar, onwaarschijnlijk, of onzinnig is.
 - 4) Met het element worden bepaalde beperkingen gesuggereerd voor het welzijn en de keuzevrijheid van de persoon, die waarschijnlijk NIET MOEDEAKELIJK gelden voor een menselijk wezen in een soortgelijke situatie.
- De elementen die deze test op relevantie doorstaan scoren als 'echte' of 'relevante onwelgevormdheids- schendingen'.
Bijvoorbeeld:
-- Het element: "de sensen" (Verzamelnaam); duidt in de aangegeven voorstelling van zaken op een relevante onwelgevormdheids- schending van de soort:
-- -> Gegeneraliseerde referentiele index (GRG).
15. Noteer op het skoreformulier voor elke gevonden 'relevante onwelgevormdheids- schending' de bijbehorende kode (in de lijst tussen haakjes vermeld achter de naam van het soort 'schending').
Bijvoorbeeld:
-- Het element: "de sensen" (Verzamelnaam); wordt geskoord met:
-- De kode: 'GRG'.

Hieronder volgt nu het

Overzicht Metamodel-I geordend naar GRAMMATIKALE KATEGORIE.

(De afkorting 'V.O.' in deze lijst betekent: 'Vooronderstelt').

A. Zelfstandig gebruikt woord/zinsdeel.

(Naamwoordelijke groep): (znm/ Nm).

- 55 Vorm van 'noodzaak': (noodzaak, vereiste, eis, behoefte, gebod, devies, plicht, dwang, drang, ...).
=> Modale operator van Noodzakelijkheid.
** Wat zou er gebeuren (wzeg)?
-> Deletie konsekventie: DSS.
** Hoe (precies)/ ALTIJD?
-> Gegeneraliseerde konsekventie: GHW.
- 56 Vorm van 'onmogelijkheid': (onmogelijkheid, verbod, taboe, veto, onvermogen, ...).
=> Modale operator van Onmogelijkheid.
** Wat houdt je tegen (whjt)?
-> Deletie beletsel (premissie): DMI.
** Is het NOOIT mogelijk (dat ..)?
** Hoe zou het zijn als (je) het kon?
-> Gegeneraliseerd beletsel (premissie): GMI.
- 57 Vorm van 'alles'/'niets': (alles/ niets, alle/ geen, ieder/ niemand, ...).
** Wie/ Wat/ Welke in het bijzonder (w ihb)?
-> Universele kwantor: GU.
- 58 Zelfstandig naamwoord afgeleid van een:
-- Werkwoord: (gesprek, gift, ...).
-- Bijvoeglijk naamwoord: (hitte, ...).
-- Bijwoord: (snelheid, ...).
** Hoe (precies)?
-> Nominalisatie: GN.
- 59 Voornaamwoord, zelfstandig gebruikt:
-- Persoonlijk: (je, het/ hij/ zij/ ze, ...).
-- Bezittelijk: ((de) mijne, jouwe, zijne/ hare, ...).
-- Aanwijzend: (dit, dat, deze, die, zo'm, zulke, ...).
-- Onpersoonlijk: (iemand, men, een(tje), sommige(n), vele(n), ...).
-- Onbepaald: (het, 't, iets, (er), sommige, vele, ...).
** Wie/ Wat/ Welke in het bijzonder (w ihb)?
-> Subspecifieke referentiele index: GRS.
** Hoe lijkt je (zo), dat ..?
-> Presuppositie (element van een klasse): PS.
- 60 Element van een klasse: ((een) mens, man, vrouw ...).
** Wie/ Wat/ Welke in het bijzonder (w ihb)?
-> Subspecifieke referentiele index: GRS.
** Hoe lijkt je (zo), dat ..?
-> Presuppositie (element van een klasse): PS.
- 61 Bepaald hoeveelheidswoord: (een, twee, ...).
62 Onbepaalde hoeveelheidswoord: (een paar, tig, veel, weinig, ...).
63 Ordinaal hoeveelheidswoord: (eerste, tweede, ...).
64 Eigennaam: (Jan, ...).
65 Voorwerpsnaam: (stoel, ...).
66 Soortnaam enkelvoud: ((de) mens, man, vrouw ...).
67 Naamwoord meervoud: (mensen, mannen, vrouwen, ...).
68 Verzamelnaam: ((de) mensen, mensheid, ...).
69 Stofnaam: (hout, ...).

- && Naamwoordelijke groep met bepaald lidwoord: (de vrouw met de
 pruijk, ...).
 ** Wie/ Wat/ Welke in het bijzonder (w ihb)?
 -> Gegeneraliseerde referentiele index: GKG.
 ** Hoe lijkt je (zo), dat ..?
 -> Presuppositie (element van een klasse): PS.
- && Niet nader (zintuiglijk) omschreven abstractie (naamwoord):
 (image, facade, "visitekaartje", ...).
 ** Hoe is dat (hid)?
 -> Subspecifieke term: GS.
 ** Hoe lijkt je (zo), dat ..?
 -> Presuppositie (element van een klasse): PS.
- && Waarheid-stellend woord: (feit, ...).
 && Bekomentarierend woord: ((een) feest, verrukking, zaligheid,
 ... (een) ramp, nachtmerrrie, verschrikking, ellende ...).
 ** Hoe lijkt je (zo), dat .. /hoezo?
 -> Presuppositie (van een feit): PS.

B. Bijvoeglijk gebruikt woord/zinsdeel.

(Bijvoeglijke groep): (bvnm/ A).

- && Vorm van 'noodzakelijk(e)': (noodzakelijk, onvermijdelijk, perse, geboden, verplicht, gedwongen, onafwendbaar, aangewezen op, afhankelijk van, gebonden aan, gehouden aan, onderhevig/ onderworpen aan, beheerd door, onherroepelijk, definitief, onveranderlijk, gemoopt, ...).
 => Modale operator van Noodzakelijkheid.
 ** Wat zou er gebeuren (vzeg)?
 -> Deletie konsekventie: DMW.
 ** Hoe (precies)/ ALTIJD?
 -> Gegeneraliseerde konsekventie: GMN.
- && Vorm van 'onmogelijk(e)': (OM- of NIET - mogelijk, -eigenlijk, -soenlijk, -denkbaar, -oicbaar, -aanvaardbaar, -duldbaar, -draaglijk, -aannemelijk, -toelaatbaar, verboden, niet geduld/ toegestaan, niet in staat (zijn), niet te (werkv.) (zijn), ...).
 => Modale operator van Onmogelijkheid.
 ** Wat houdt je tegen (whjt)?
 -> Deletie beletsel (premissie): DMI.
 ** Is het NOOIT mogelijk (dat ..)?
 ** Hoe zou het zijn als (je) het kon?
 -> Gegeneraliseerd beletsel (premissie): GMI.
- && Vorm van 'alle'/'geen'.
 -- M.b.t. aantal: (alle, iedere, elke/ geen, ...).
 -- M.b.t. plaats: (kosmische, ...).
 -- M.b.t. tijd: (eeuwige, ...).
 ** Wie/ Wat/ Welke in het bijzonder (w ihb)?
 -> Universele kwantor: GU.
- && Voornaamwoord, bijvoeglijk gebruikt.
 -- Bezittelijk: (mijn, jouw, zijn/ haar, onze, jullie, ...).
 -- Aanwijzend: (dit, dat, deze, die, zo'n, zulke, ...).
- && Bijvoeglijk voornaamwoord.
 -- M.b.t. tijd: (huidig(e), vroeger(e), toenmalig(e), toekomstig(e), komend(e) ...).
 -- M.b.t. plaats: (ginde(e), nabij(e), verder(e), ...).
- && Tijdsbetrokking: (nieuw, oud, eerder, vorig, ...).
 && Bepaald hoeveelheidswoord: (twee, ...).
 && Onbepaald hoeveelheidswoord: (een paar, ...).
 ** Wie/ Wat/ Welke in het bijzonder (w ihb)?
 -> Subspecifieke referentiele index: GRS.
 ** Hoe lijkt je zo, dat ..?
 -> Presuppositie (diversen): PS.
- && Partijdige kwalifikatie van een individu of zaak: (gelekkig, te gek, nieters, mindelijk, goddank, helaas, jammer, ergerlijk, hinderlijk, matig, vreselijk, ...).
 ** Voor wie (is het) ..?
 -> Deletie voorzetselvoorwerp: DP A.
- && Vorm met 'TE ..'.
 ** (Te ..) voor wat? / om wat (te verhinderen)?
 -> Deletie voorzetselvoorwerp: DP SP.
- && Vorm met 'genoeg ..', en 'zo ..'...
 ** (Genoeg ..) voor wat? / om wat (mogelijk te maken)?

- ** (Zodanig ..) dat wat (gebeurt)?
-> Deletie voorzetselvoorwerp: DP SF.
- && Vergelijking.
-- Gelijkstellend: 'even.. (als ..)'.
** (Even ..) als wat/ wie?
-- Onderscheidend: 'meer/minder.. (dan ..)'.
** (Meer/minder ..) dan wat/ wie?
-- Overtreffend: 'meest/minst.. (van ..)'.
** (Meest/minst ..) van wat/ wie?
-> Deletie voorzetselvoorwerp: DC.
(Ans heeft een beter huis dan Ben - V.O.: Ben heeft een huis).
** Hoe lijkt je (zo), dat ..?
-> Presuppositie (diversen): PS.
- && Niet nader (zintuiglijk) omschreven eigenschap (bijv.naamw.):
** Hoe is dat (hid)?
-> Subspecifieke term: GS.
- && Ontkennend woord: (niet, geen, ..).
- && Waarheid-stellend woord, direkt: (feitelijk, werkelijk, wezenlijk, principieel, eigenlijk, gegrond, terecht, gerechtvaardigd, betrouwbaar, echt, heus, ..).
- && Waarheid-stellend woord, indirekt: (vreemd, bewust, duidelijk, uitersaard, natuurlijk, vanzelf[sprekend],...).
- && Bekomentarierend woord: (gelukkig, te gek, nieters, eindelijk, goddank, helaas, jammer, ergerlijk, hinderlijk, matig, vreselijk, ..).
- ** Hoe lijkt je zo, dat .. (hoexo)?
-> Presuppositie (een feit): PS.

C. WERKWOORDELIJK gebruikt woord/zinsdeel.

(Werkwoordelijke groep): (ww/ Vb).

- && Hulpwerkwoord, vorm van 'moeten': ((zou) moeten/ behoeven/ behoren/ dienen/... vereisen, mogen tot, geen (andere) keus hebben (dan), vastzitten aan, niet anders kunnen dan, ...).
 => Modale operator van Noodzakelijkheid.
 ** Wat zou er gebeuren (wzeg)?
 -> Deletie konsekventie: DNM.
 -> Gegeneraliseerde konsekventie: GNM.
- && Hulpwerkwoord, vorm van 'niet kunnen': (niet mogen/ kunnen/ vermogen/ durven/ veroorloven/... niet het vermogen hebben, niemand mag/ kan/ vernag/ durft/ is veroorloofd/... verbieden, niet dalden/ toestaan/ aanvaarden... worden verhinderd/ belemmerd/ belet/ tegengehouden, ...).
 => Modale operator van Onmogelijkheid.
 ** Wat houdt je tegen (whjt)?
 -> Deletie beletsel (premissie): EMI.
 ** Is het MOOIT mogelijk (dat ..)?
 ** Hoe zou het zijn als (je) het kon?
 -> Gegeneraliseerd beletsel (premissie): GMI.
- && Modale groep, vorm van 'zou (wel) kunnen'.
 ** Maar ..?
 -> Deletie beletsel (premissie): EMD.
 ** Hoe zou het zijn als (je het deed)?
 -> Gegeneraliseerd beletsel (premissie): GMD.
- && Persoonsvormen bij het hoofdwerkwoord.
 ** Door wie/ wat ..?
 -> Deletie onderwerp: DAS.
 ** Van wie/ wat?
 -> Deletie lijdend voorwerp: DAO.
 ** Aan wie/ wat?
 -> Deletie meewerkend voorwerp: DAD.
 ** Voor/ Tegen/ Met/ Over/ Ten aanzien van .. wie/ wat?
 -> Deletie voorzetselvoorwerp: DP V.
- && Werkwoord in tegenwoordige tijd.
 ** Is het ALTIJD zo, dat ..?
 -> Generalisatie over tijd/ deletie tijdsbepaling: GT.
- && Hulpwerkwoord van toekomstige tijd: (zullen, gaan, worden, ...).
 ** Hoe weet je, dat .. (zal gebeuren)?
 -> (Voorbarig) toekomst voorspellen: PD.
- && Partijdige kwalifikatie d.m.v. toestandswerkwoord 'zijn' of 'hebben'.
 ** Wie bepaalt, dat ..?
 -> Deletie Performatief/ autoriteit: LP.
- && Niet nader (zintuiglijk) omschreven proces (werkwoord).
 ** Hoe is dat (hid)?
 -> Subspecifieke term: GS.
- && Werkwoord van tijd.
 -- Voorafgaan: (voorafgaan aan, gevolgd worden door, ...).
 -- Opvolgen: (volgt op, voorafgegaan worden door, ...).

- Verandering van tijd: (beginnen, eindigen, stoppen, doorgaan, blijven, ...).
(Wel bleef grijnzen - V.O.: Wel heeft gegrijnsd).
- Herhaling: (her-, terug-, weer-; herkregen, terugkeren, weerzien, ...).
(Laat Jop niet terugkomen - V.O.: Jop is hier geweest).
- Verandering van toestand: (veranderen (in), worden, ...).
(Mik wordt een vrouw - V.O.: Mik was niet een vrouw).
- Verplaatsing: (komen, (weg-)gaan, vertrekken, binnenkomen, ...).
(To gaat van huis - V.O.: To bevond zich thuis).
- ## Logische implikatie: (impliceren, inhouden, willen zeggen, betekenen, uit .. volgen (dat)).
- ## Logische equivalentie: (equivalent zijn ..).
- ## Oorzakelijk verband:
 - a. expliciet (veroorzaken, maken dat, als resultaat hebben ...).
 - b. impliciet (irriteren, hinderen, verwonderen, storen, ...).
- ## Waarheid-stellend woord: (weten, beseffen, betreuren, ...).
- ** Hoe lijkt je zo, dat ..?
-> Presuppositie (diversen): F5.

D. BIJWOORDELIJK gebruik woord/zinsdeel.

(Bijwoordelijke groep): (bw/ Av).

- && Vorm van 'noodzakelijk': (verplicht, perse, automatisch, onversijdelijk, ..).
 => Modale operator van Noodzakelijkheid.
 ** Wat zou er gebeuren (wzeg)?
 -> Deletie konsekventie: DMN.
 ** Hoe (precies)/ ALTIJD?
 -> Gegeneraliseerde konsekventie: GMM.
- && Vorm van 'onmogelijk': (onmogelijk, oneigenlijk, op geen enkele manier, ..).
 => Modale operator van Onmogelijkheid.
 ** Wat houd je tegen (whjt)?
 -> Deletie beletsel (premissie): DMI.
 ** Is het MOOIT mogelijk (dat ..)?
 ** Hoe zou het zijn als (je) het kon?
 -> Gegeneraliseerd beletsel (premissie): GMI.
- && Vorm van 'misschien/eventueel (ga ik wel ..)'.
 ** Naar ..?
 -> Deletie beletsel (premissie): DMD.
 ** Hoe (precies) zal ..?
 ** Hoe zou het zijn als (je het deed)?
 -> Gegeneraliseerd beletsel (premissie): GMD.
- && Vorm van 'altijd/'nooit'.
 -- M.b.t. tijd: (altijd/ nooit, ..).
 ** Wanneer precies?
 -- M.b.t. plaats: (overal/ nergens, ..).
 ** Waar precies?
 -> Universele kwantor: GU.
- && Bijwoordelijk voornaamwoord.
 -- M.b.t. tijd: (nu, straks, toen, vroeger, eerder, ..).
 ** Wanneer precies?
 -- M.b.t. plaats: (daar, ginder, hier, ergens ..).
 ** Waar precies?
 -> Subspecifieke referentiele index (tijd, plaats): GRS.
- && Partijdige kwalifikatie van een proces of handeling.
 ** Voor wie is het ..?
 -> Deletie voorzetselvoorwerp: DP A.
- && Vorm met 'TE ..'.
 ** (Te ..) voor wat? / om wat (te verhinderen)?
 -> Deletie voorzetselvoorwerp: DP SP.
- && Vorm met 'genoeg ..', en 'zo ..'.
 ** Genoeg (..) voor wat? / om wat (mogelijk te maken)?
 ** Zo (-danig) (..) dat wat (gebeurt)?
 -> Deletie voorzetselvoorwerp: DP SP.
- && Vergelijking.
 -- Gelijkstellend: 'even.. (als ..)'.
 ** (Even ..) als wat/ wie?
 -- Onderscheidend: 'meer/minder.. (dan ..)'.
 ** (Meer/ minder ..) dan wat/ wie?

- Overtreffend: 'meest/minst.. (van ..)'.
 ** (Meest/ minst ..) van wat/ wie?
 -> Deletie voorzetselvoorwerp: DC.
 (Ans zit beter dan Ben - V.O.: Ben zit).
 ** Hoe lijkt je zo, dat ..?
 -> Presuppositie (diversen): FS.
- ## Niet nader (zintuiglijk) omschreven proces-omschrijving:
 ** Hoe is dat (hiš)?
 -> Subspecifieke ters: GS.
- ## Herhaling: (ook, weer, terug, nog eens, ook niet, nogmaals,
 ...).
 (Zij zwent net als Wim - V.O.: Wim zwent).
- ## Tijdsbetrekking: (eerder, later, ..).
 ## Verandering van tijd: (al, reeds, nog (steeds), voortaan,
 voorheen, voorlopig, voorslagnog, alsnog, ..).
 ## Plaatsbetrekking: (dichterbij, verder (weg), ..).
 ## Waarheids-stellend, direkt: (vreemd, bewust, duidelijk,
 uiteraard, natuurlijk, vanzelf[sprekend],...).
- ## Bekomentarierend: (gelukkig, te gek, nieters, eindelijk,
 goddank, helaas, jammer, ergerlijk, hinderlijk, matig,
 vreselijk, ..).
- ## Beperkend: (alleen, zelfs, behalve, slechts, hoogstens, ..).
 (Alleen An zag de brand - V.O.: An zag de brand).
- ## Tegen verwachting: (doch/ maar/ echter, mocht, toch, ..).
 (Doch mocht je gaan, dan kun je lopen - V.O.: Ik verwacht niet
 dat je gaat).
 ** Hoe lijkt je zo, dat ..?
 -> Presuppositie (diversen): FS.

E. Als ZELFSTANDIGE ZIN bruikbaar element.

(Hoofdzin, bijzin, nevengestelde of ondergeschikte zin): (z/ S).

Bewering die kennis veronderstelt over de psychische processen van een ander persoon.

** Hoe weet je, dat .. (hwjd)?

-> Gedachten van een ander 'lezen': MR AG.

-> Gedachten-lezen verwachten van een ander: MR FJ.

-> Gedachten van een ander voorspellen: MR PD.

Partijdig oordeel.

** Wie bepaalt, dat ..?

-> Deletie Performatief/ autoriteit: LP.

Betrekkelijke bijzin: (<naamw.groep> die/ dat/ welke <werkw.groep>).

{De vrouwen die lachten, vielen flauw - V.O.: sommige vrouwen lachten}.

Bijwoordelijke bijzin van tijd: (voor(dat), na(dat), tijdens/ terwijl, sinds, toen, gedurende, wanneer..).

{Ze bloosde, toen hij haar zag - V.O.: hij zag haar}.

Gekloofde zin: (Het is <bijv.groep>, dat ..): (Het is/ zijn/ was/ waren <naamw.groep>, die/ dat/ welke <werkw.groep>).

{Het zijn de trollen die knorren - V.O.: er zijn diagen die knorren}.

Pseudo-gekloofde zin (met onderverpszin): (Wat <naamw., werkw.groep>, is ...).

{Wat Pee oppert is onzin - V.O.: Pee oppert iets}.

Voorwaardelijke bijzin: (als/ wanneer/ zodra/..., {dan} ...).

{Als je was gegaan, zwom je nu - V.O.: Je bent niet gegaan}.

Benadrukte voorwaardelijke bijzin (met bijwoordelijke bepaling, of bijzin).

{Als El met Ot wandelt, is ze blij - V.O.: El wandelt}.

Aanwezigheid van selectie-restriktie.

{De dokter is zwanger - V.O.: De dokter is een vrouw}.

Schending van selectie-restriktie.

{De steen sprak - V.O.: Het is niet echt een steen; of: Het is niet echt spreken}.

Bevel.

{Doe de deur dicht - V.O.: De deur is nu open}.

Direkte vraag (vragend voornaamwoord: wie, wat, welke, ..).

{Wie heeft de banden opgegeten? - V.O.: Iemand heeft de banden opgegeten}.

Indirekte vraag, indirekt bevel (ingebod).

{Ik ben benieuwd of je weigert - V.O.: Ik denk niet dat je weigert}.

Ontkennende vraag.

{Wilde je niet praten? - V.O.: Ik dacht dat je wilde praten}.

Rhetorische vraag.

{Wie kan het wat schelen? - V.O.: Niemand kan het wat schelen}.

Onecht-ontkennende rhetorische vraag.

{Waarom zou ik niet praten? - V.O.: Ik zal praten}.

Onecht-ontkennende, indirecte vraag met impliciete mededeling.

{Ik vraag me af of je niet liegt - V.O.: Ik denk dat je liegt!}.

** Hoe lijkt je zo, dat ..?

-> Presuppositie (diversen): PS.

F. ZIN IN RELATIE tot een andere zin.

(Hoofdzin, bijzin, of ondergeschikte zin).

Fungerend als **KONCLUSIE/KONSEKVENTIE** in een **AFLEIDINGSRELATIE** (logische, chronologische, instrumentele, of causale relatie). (k/ l).

Aanwijzingen in de tekst:

- Voegwoord: {als...dan..., omdat, daarom/ dus, want/ immers, en, danwel, of ..., of- of, ...}.
- Ontkennende term (niet, geen, zonder, ...).
- Leesteken of ander scheidingsteken; tussen twee hoofd-/bij-zinnen.
- Oorzakelijk werkwoord: {veroorzaken, maken dat, ...}.
- Impliciet-oorzakelijk werkwoord: {ergeren, ...}.
- Implicerend werkwoord: {betekenen dat, ...}.
- Stellend werkwoord: {weten, beseffen, ...}.
- Impliciet voorspellend werkwoord: {vreezen, ...}.

&& Afleidingsrelatie.

Algemene (semantische) vorm: 'ALS A DAN B'.

A. Controleer: de KONCLUSIE/ KONSEKVENTIE/ het 'GEVOLG' (B).

M.b.v. kritische vragen:

- ** "Volgt B **WOODZAKELIJK** uit A?".
- ** "Als A, dan **ALTIJD B**?".
- ** "Betekent/Maakt A **ALTIJD/WOODZAKELIJK** dat B?".

B. Controleer: de PREMISSE/ KONDITIE (A).D.i. de bewering(en) die de **VOORWAARDE, OORZAAK** of **GROND** voor de konklusie aanduidt/ aanduiden.

Stel dat de premisse op zich waar of redelijk zou zijn, zou deze dan grond vormen voor de konklusie?

Kritische vragen:

- ** "Is A een **VOLDOENDE** voorwaarde voor B?".
- ** "Als niet-B, dan **BESLIST** niet-A?".
- ** "**NOOIT/ONMOGELIJK** A, zonder B?".

- Waarneembaar proces duidt op een bepaald niet-waarneembaar proces ('Complex Equivalence'): CQ.
- Oorzaak-gevolg (extern proces veroorzaakt bepaald intern proces) ('Cause-Effect'): CE.
- > Ongeldige afleidingsrelatie: DV.

9 typen:

1. {zelf} naar {zelf} : DV ZZ.
2. {ander} naar {ander} : DV AA.
3. {zelf} naar {ander} : DV ZA.
4. {ander} naar {zelf} : DV AZ.
5. {zelf} naar {overig} : DV ZD.
6. {overig} naar {zelf} : DV DZ.
7. {ander} naar {overig} : DV AD.
8. {overig} naar {ander} : DV DA.
9. {overig} naar {overig} : DV DD.

BIJLAGE: C. LITERATUUR-LIJST

- Arnold, M. (ed.) (1968):
The Nature of Emotion. Longmans, Green & Co., London: Penguin Books.
- Ashby, W.R. (1960):
Design for A Brain: The Origin of Adaptive Behavior. N.Y.: John Wiley & Sons.
- Ashby, W.R. (1940, 1956):
An Introduction to Cybernetics.
(1940): London: London University Paperbacks.
(1956): London: Chapman & Hall, Ltd.
- Bandler, R.W. (1986):
Using your brain for a change.
(Ned. ed. 1986): Hoe haal je wat in je hoofd.
- Bandler, R.W. & Grinder, J.T. (1975 a):
The Structure of Magic. Vol I; A book about language and therapy. Ca., Palo Alto: Science and Behavior Books.
(Ned. ed. 1977): De Structuur van de Magie. Baarn: Ambo.
- Bandler, R.W. & Grinder, J.T. (1975 b):
Patterns of the hypnotic techniques of Milton H. Erickson M.D., Vol.I.. Ca., Cupertino: Meta Publications.
(Ned. ed. 1979): Hypnotherapie; het gebruik van taal volgens de methoden van Milton Erickson. Haarlem: De Toorts.
- Bandler, R.W. & Grinder, J.T. & Satir, V. (1976 c):
Changing with Families; A book about further education for being human. Ca., Palo Alto: Science and Behavior Books.
(Ned. ed. 1979): Verandering door gezinsbehandeling. Deventer: Van Loghus Slaterus.
- Bandler, R.W. & Grinder, J.T. (1977):
The Magic of Patterns/ The Patterns of Magic. Ca., Cupertino: Meta Publications.
- Bandler, R.W. & Grinder, J.T. (1979/ 1981):
Frogs into Princes. Utah, Moab: Real People Press.
(Ned. ed. 1981): De Betovering van de Taal. Haarlem: De Toorts.
- Bateson, G. (1978):
Steps to an Ecology of Mind. N.Y.: Ballantine Books.
- Beck, A.T. (1970):
Cognitive Therapy. In: Behavior Therapy 1 (1970), 184- 200.
- Beck, A.T. (1976):
Cognitive Therapy and the Emotional Disorders. N.Y.: International University Press.
- Bennis, & Boekstra (1984):
De Syntax van het Nederlands: Een Inleiding tot de Regeer en bind-theorie. Foris Publications.
- Bertalanffy, L. von (1950):
An Outline of General Systems Theory. In: British Journal of the Philosophy of Science, 1950, p. 134- 165.
- Bertels & Nauta (1969):
Inleiding tot het Modelbegrip. Bussum: De Haan.
- Bloomfield, L., (1933):
Language. N.Y.: Holte, Rheinart & Winston.
- Booij, Kerstens, Verkuyl (1975, 1979):
Lexicon van de Taalwetenschap. Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum B.V..
- Boole, G. (1847):
Mathematical Analysis of Logic; Being an essay towards a calculus of deductive reasoning. Cambridge: MacMillan, Barclay, & MacMillan.
- Boulding, K. (1956):

- The Skeleton of Science. General Systems Theory.
- Bourland, D.D. Jr. (1965, 1966):
A Linguistic Note: Writing in E-Prime. In: General Semantics Bulletin 32, 33 (1965, 1966), p. 111- 14.
- Bourland, D.D. Jr. (1968):
The Semantics of a Non-Aristotelian Language. In: General Semantics Bulletin 35 (1968): p. 60- 63.
- Bourland, D.D. Jr. (1969):
The Un-ness of Is. In: Times, 1969, May 23, p. 68.
- Cameron- Bandler, L. (1978):
They lived happily ever after. Ca., Cupertino: Meta Publications.
- Carnap, R. (1942):
Introduction to Semantics. Cambridge: Harvard University Press.
- Carnap, R. (1959):
The Logical Syntax of Language. N.J.: Littlefield, Adams & Company.
- Cassirer, E. (1925, 1954):
Philosophie der Symbolischen Formen, Vol. I- III.
- Charniak, E. & McDermott, D. (1985):
Introduction to Artificial Intelligence. Addison-Wesley P.C..
- Cherry, Colin (1961/ 1970):
On Human Communication. N.Y.: Science Editions.
(Wed. ed. 1970): Communicatie. Deventer: Van Loghem Slaterus.
- Chomsky, N. (1957):
Syntactic Structures. The Hague: Mouton.
- Chomsky, N. (1964):
Current Issues in Linguistic Theory. The Hague: Mouton.
- Chomsky, N. (1965):
Aspects of the Theory of Syntax. Cambridge: M.I.T. Press.
- Chomsky, N. (1968, 1972):
Language and the Mind.
(1972, 2nd ed.): N.Y.: Harcourt, Brace & Jovanovich.
- Cobb, S. (1950):
Emotions and Clinical Medicine. N.Y.: Norton.
- Conaway, F., & Siegelman, J. (1972):
Snapping.
- Coombs, C.H. (1964):
A Theory of Data. N.Y.: Wiley.
- Diekstra, R.F.W., en Bassen, W.F.M. (1976):
Ik kan (denken/ voelen) wat ik wil. Lisse: Swets & Zeitlinger B.V..
- Diekstra, R.F.W. (1978):
Semantitherapie. In: Rathjen, D.P., Rathjen, D., & Hiniker, A.
(1978): Een Inventarisatie van Kognitieve Technieken.
- Diekstra, R.F.W., en Bassen, W.F.M. (1979):
Inleiding tot de Rationele Therapie. Rationele Therapie 3. Lisse: Swets & Zeitlinger B.V..
- Derksen, J. (1979):
Theorie, Techniek en Praktijk van de Rationeel-Emotieve Therapie in een Kritisch Perspektief. In: Tijdschrift voor Psychotherapie, 1979 (6) p. 327- 342.
- Dik, S.C. & Kooij, J.G. (1979):
Algemene Taalwetenschap. Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum B.V..
- Dilts, R. (1978):
Applications of Neuro-linguistic Programming to Therapy. In: (-, 1983): Roots of N.L.P., p. 39- 49. Ca., Cupertino: Meta Publications.
- Dilts, R. (1982):
Applications of N.L.P.: A practical guide to communication, learning and change. Ca., Cupertino: Meta Publications.
- Dilts, R., Grinder, J.T., Bandler, R.W., Cameron, L., Delozier, J.

- (1979):
Neuro-Linguistic Programming: A reference guide to the technology of N.L.P., Vol. I. Ca., Cupertino: Meta Publications.
- Dowty, Karhunen & Zwicky. (1985):
Natural Language Parsing. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brenth, P.J.D. (1977):
Inleiding in de Testtheorie. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Duba, H.M. (1988):
Als het maar werkt. In: Psychologie (7) 1988, 9, p. 22- 25.
- Duyntjer, G.D. (1974):
Moderne Wetenschap en Waardenvrijheid. In: De Boer & Kobben; Waarden & Wetenschap. Baarn: Aabo.
- Emeren, F.H.v., Grootendorst, R., Kruijer, T. (1983, 1986):
Argumentatieleer.
(1983): Dl. 1; Het analyseren van een betoog.
(1986): Dl. 2; Drogredenen. Groningen: Wolters-Noordhoff B.V..
- Ellis, A. (1973):
Rational Emotive Therapy. In: Cortesy, R. Current Psychological Theories. Itasca., Illinois: F.E. Peacock Publishers.
- Ellis, A. (1974):
Humanistic Psychotherapy; The Rational-Emotive Approach. N.Y.: McGraw Hill. (Ned. ed. 1979): Humanistische Psychotherapie. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Ellis, A. & Harper, R.A. (1962, 1975/ Ned. ed. 1980, 1988):
A New Guide to Rational Living. N.J.: Prentice Hall, Inc.
Englewoods Cliffs.
(Ned. ed. 1980): Redelijkwijze; Over de Rol van ons Denken in Emotionele Problemen.
(Ned. ed. 1988): Gevoel en Verstand; De Rol van ons Denken bij Emotionele Problemen. Lisse: Swets & Zeitlinger B.V..
- Ellis, A., (1979):
Towards a New Theory of Personality. In: Ellis, A. & Whitley, J.N.: Theoretical and Empirical Foundations of Rational-Emotive Therapy. Monterey, California: Brooks/ Cole.
- Emmet, E.R. (1965/ Ned. ed. 1970):
Logisch denken. Utrecht/ Antwerpen: Het Spectrum B.V..
- Emmet, E.R. (1964, 1968/ 1968, 1987):
(1964): Learning to philosophize. Longmans, Green & Co. Ltd..
(1968): Longmans, Green & Co., London: Penguin Books Ltd..
(Ned. ed. 1968, 1987): Filosoferen. Utrecht/ Antwerpen: Het Spectrum B.V..
- Engels, G.I. (1985):
Ontwikkeling van een Interactief Instrument voor het meten van Rationaliteit. (Ongepubliceerd paper; n.a.v. najaarsconferentie van Vereniging voor Gedragstherapie te Wauschoten).
- Epiktetus (?/ Ned. ed. 1899, 1980):
(Eng. ed. 1899): The Works of Epictetus. Boston: Little, Brown.
(Ned. ed. 1980): Eusebeiridon. Amsterdam: Stichting School voor Filosofie, De Driehoek.
- Ericksson, M.H., MD. (1957):
Lecture at the Ocean Monarch Seminar. (tape).
- Ericksson, M.H., MD. (1960):
Lecture at Seminar on Hypnosis. 1960, June. (tape).
- Ericksson, M.H., MD. & Rossi, E.L. (1979):
Hypnotherapy: An Exploratory Casebook. N.Y.: Irvington.
- Easchenroeder, C. (1982):
How rational is Rational-Emotive Therapy? A critical approach of its theoretical foundations and therapeutic methods. In: Cognitive Therapy and research, 1982, vol. 6, (4), p. 381- 392.

- Fargheer, W. & Lowe, J. (1968):
A List of Ellis' Irrational Ideas. (Paper, unpublished): Michigan State University.
- Foss, D.J., & Hakes, D.T. (1978):
Psycholinguistics. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall.
- Foucault, M. (1969):
L'Archeologie du Savoir. Galliard.
- Gamat, L.T.F. (1982):
Logica, Taal en Betekenis: D1 1., Inleiding in de Logica. Utrecht/ Antwerpen: Het Spectrum B.V..
- Geerts, Hasereyn, de Rooij, v.den Toorn (1984):
Algemene Nederlandse Spraakkunst (A.N.S.). Groningen/ Leuven: Wolters Noordhoff.
- Gergen, K.J. (1980):
Toward Intellectual Audacity in Social Psychology. In: Gilmour, R. & Duck, S. (ed.): The Development of Social Psychology. London: Academic Press; Harbourt Brace Jovanovich.
- Geschwind, M. (1972):
Language and the Brain. In: Scientific American 1972; 226: p. 76- 83.
- Gleitman, L.R. & Gleitman, H. (1981):
Language. (Ch. 10). In: Gleitman, M. (ed.): Psychology. N.Y.: Norton.
- Goleman, D. (1979):
People Who Read People. In: Psychology Today, 1979, july, p. 69- 75.
- Gordon, D. (1978):
Therapeutic Metaphors; Helping others through the looking glass. Ca., Cupertino: Meta Publications.
- Gordon, D., & Anderson, M. (1981):
Phoenix: Therapeutic Patterns of Milton W. Erickson. Ca., Cupertino: Meta Publications.
- Gordon, D. (1984):
Workshop Metaphors. (Unpublished).
- Grinder, J.T. (1974):
On Deletion Phenomena in English. Den Haag: Mouton.
- Grinder, J.T. & Bandler, R.W. (1976 a):
The structure of Magic. Vol II: A book about communication and change. Ca., Palo Alto: Science and Behavior Books.
- Grinder, J.T. & Bandler, R.W. (1981):
Trance-formations; M.L.P. and the structure of hypnosis. Utah, Moab: Real People Press.
- Grinder, J.T. & Bandler, R.W. (1982):
Reframing; M.L.P. and the transformation of meaning. Moab: Real People Press. (Med. ed. 1987):.
- Grinder, J.T., DeLozier, J. & Bandler, R.W. (1976 b):
Patterns of the hypnotic techniques of Milton H. Erickson M.D., Vol.II. Ca., Cupertino: Meta Publications.
- Grinder, J., en Elgin, S. (1973):
A Guide to Transformational Grammar. N.Y.: Holt, Rinehart & Winston.
- Greene, G. (1970):
How to get People to do Things with Words. In: Papers from the 8th Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society. Chicago, Ill.: University of Chicago Press.
- Gruiter, R.E. de (1986 b):
Syllabus Drogedenen. Leiden: R.U., Centrale Interfaculteit.
- Hak, T. (1985):

- De Ontwikkeling van een Tekstsociologische Analyse. In: Sociologische Gids 32 (1985), p. 195- 212.
- Hak, T. (1985):**
Tekstanalyse als Methode van Ideologie-Onderzoek. In: Tijdschrift voor Taalbeheersing 7 (1985), 4, p. 270- 280.
- Harris, Z. (1952):**
Discourse Analysis. In: Language 28 (1952), p. 1- 31.
- Hartgers, Y., Gho, S., & Richter, G. (1983):**
Bij de Rede te Rade. (Doktoraalskriptie) Leiden: R.U.L., F.S.W., SubFac. Psychol., Vakgr. Klinische Psychol..
- Hayakawa, S.I. (1964):**
Language in Thought and Action. N.Y.: Harcourt Brace (2nd ed.).
- Hayes, W.L. (1976):**
Statistics for the Social Sciences. (GB) London: Holt, Rhinehart & Winston.
- Hebb, D.O. (1949):**
The Organization of Behavior. N.Y.: Wiley.
- Heider, F. (1958):**
The Psychology of Interpersonal Relations. (USA) N.Y.: Wiley.
- Jacobson, S. (1986):**
Metacognition: Prescriptions for some ailing educational processes. Ca., Cupertino: Meta Publications.
- James, W. (1902):**
The Varieties of Religious Experience. N.Y.: Random House.
- John, E.R. (1975):**
A Model of Consciousness. (Unpublished).
- Jones, R.A. (1968):**
A Factored Measure of Ellis' Irrational Belief System with Personality and Maladjustment Correlates. (Unpublished doctoral dissertation). Texas: Texas Technical College.
- Karttunen, L. (1973):**
Remarks on Presuppositions. (mimeograph) Texas: Texas Conference on Performances, Conversational Implicature and Presuppositions, 1973, March.
- Kelly, G.A. (1955):**
The Psychology of Personal Construct Theory; Vol.I, II. N.Y.: W.W. Norton & Company, Inc..
- Kendal & Schwartz (1985):**
Principles of Neuroscience. N.Y.: Elsevier (2nd ed.).
- Kihlstrom, J.F. (1987):**
The Cognitive Unconscious. In: Science vol. 237, 1987, Sept. 18th, Articles p. 1445- 1452.
- King, M. et al. (1983):**
Parsing Natural Language. London: Academic Press Inc., LTD.
- Kleinmanns, H.J. (1980):**
Einige Kritische Anmerkungen zum Irrationalitätskonzept von Albert Ellis. In: R.E.T.-Report, 1980 (1), p. 27- 35.
- Kuhn, Th. S. (1962):**
The Structure of Scientific Revolutions. In: International Encyclopedia of Unified Science; Vol. 2, No. 2. London: The University of Chicago Press Ltd..
- Legewie, H. & Ehlers, W. (1972/ Med. ed. 1974):**
Exkurs Moderne Psychologie. München/Zürich: Droemersch Verlaganstalt Th. Knauer Machf.
(Med. ed. 1974): Moderne Psychologie. Naarden: A.J.G. Strengholt's Boeken b.v..
- Korzybski, A. (1921):**
Manhood and Humanity.
- Korzybski, A. (1933):**

- Science and Sanity. Lancaster, Pa: Lancaster Press. Connecticut, Lakeville: International Non-Aristotelian Library Publishing Company (4th ed.).
- Kratochvil, T.V. (1977):
Rationaliteitschalen. Wijnzagen: K.U..
- Kreidler & Kreidler (1976):
The Theory of Cognitive Orientation.
- Kutchera & Breitkopf (1971):
Inleiding tot de Moderne Logica. Karl Alber.
(Ned. ed. 1972): Utrecht/ Antwerpen: Het Spectrum B.V..
- Lakoff, G. (1970):
Linguistics and Natural Logic. Ann Arbor, Mich.: University of Michigan.
- Lankton, S.R., ACSW, (1979):
Practical Magic: The clinical applications of Neuro-Linguistic Programming. Ca., Cupertino: Meta Publications.
- Lankton, S.R. & Lankton (1983):
The Answer Within: A clinical framework of Ericksonian Hypnotherapy.
- Leech, G. (1974):
Semantics. Penguins Books.
(Ned. ed. 1976): Semantiek I. Semantiek II. Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum B.V..
- Lewis, B.A. & Pucelik, F. (1982):
Magic Demystified. Ca.: Metamorphous Press.
- Lifton, . (1961):
Through Reform and the Psychology of Totalism.
- Lyons, J. (1968):
Introduction to Theoretical Linguistics. Cambridge (GB): Cambridge University Press.
- Mahoney, M. (1977):
A Critical Analysis of Rational-Emotive Theory and Therapy. In: The Counseling Psychologist, 1977, vol. 7(1), p. 44- 46.
- Marvell-Mell, L. (1982, 1985):
Basis Techniques; An N.L.P. Workbook; Book I. Ca.: Metamorphous Press.
- Maslow, A.H. (1954):
Motivation and Personality. N.Y.: Harper & Row.
- Maultsby, M.C. Jr. (1975):
Help Yourself to Happiness. N.Y.: Institute for Rational Living.
- Maultsby, M.C. Jr. (1971a):
More Personal Happiness Through rational Self-Counseling.
Lexington: Author.
- Maultsby, M.C. Jr. (1971b):
Aids for Developing a rational Philosophy of Life. (Paper, unpublished).
- Meerling (1981):
Methoden en Technieken van het Psychologisch Onderzoek. Deel I. Model, Observatie en Beslissing. Leiden: R.U.L., Subfac. Psychologie, Vakgr. Methoden en Technieken.
- Meichenbaum, D. (1977):
Cognitive Behavior Modification. N.Y.: Prentice Hall.
- Mercx, A. (1987):
Een volgende Stap in het Betrouwbaarheidsonderzoek ten behoeve van de Ontwikkeling van een Rationaliteits-vragenlijst voor Nederland. (Doktoraalskriptie) Leiden: R.U.L., F.S.W., Subfac. Psychol., Vakgr. Klinische Psychol.
- Miller, G.A., Galanter, E., Fribram, K. (1960):
Plans and the Structure of Behavior. N.Y.: Henry Holt, Rhinehart &

- Winston, Inc..
- Milner, P.M. (1970):
Physiological Psychology. N.Y.: H. Holt, Rinehart & Winston.
- Min, R. (1973):
Effektiviteit van Rationeel-Emotieve Therapie als Short-term Groeptherapie. Nijmegen, E.U..
- Nagel, E. & Newman, J.R. (1958):
Gödel's Proof. N.Y.: New York University Press.
(Ned. ed. 1986): De Stelling van Gödel. Het Spectrum B.V..
- Nagel, E. (1961):
The Structure of Science. London.
- Neisser, U. (1967):
Cognitive Psychology. N.Y..
- Neisser, U. (1976):
Cognition and Reality. San Francisco: Freeman.
- Newell, A. & Simon, H.A. (1971):
Human Problem Solving. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall.
- Pechoux, M. (1969):
Analyse Automatique du Discours. Paris: Dunod.
- Pechoux, M. (1982):
Language, Semantics and Ideology. London.
- Peersen, C.A. van, Bartels, C.P., & Nauta, D. (1968):
Informatie. Utrecht/ Antwerpen: Het Spectrum B.V..
- Popper, K.R. (1934, 1959):
(1934): Logik der Forschung.
(1959): The Logic of Scientific Discovery. London.
- Porosoff, G. (1975):
A Validation Study of Instruments, designed to measure Irrationality. (Dissertation) Iowa, Ames: Iowa State University.
- Pribram, K. (1971):
Languages of the Brain. Prentice Hall.
- Pribram, K. (1974):
The Holographic Synthesis of Memory Structure in Brain Function and Perception.
- Pribram, K. (1976):
Problems concerning the Structure of Consciousness. In:
Consciousness and the Brain, 1976.
- Russel, B. (1921):
Introduction to Mathematical Philosophy. London: George, Allen & Unwin, Ltd. (2nd ed.).
- Ryle, G. (1973):
The Concept of Mind. Longmans, Green & Co., London: Penguin Books.
- Satir, V. (1967, 1978, 1988):
Conjoint Family Therapy. A guide to theory and technique. USA. Ca.,
Palo Alto: Science and Behavior Books, Inc.
(repr. 1978): (GB) London: Souvenir Press (Educational & Academic)
Ltd.
- Satir, V. (1976 d):
Making Contact. Ca., Berkeley: Celestial Arts.
- Sapir, E. (1963):
The Selected Writings of Edward Sapir. Mandelbaum (ed.).
Berkeley: University of Ca Press.
- Saussure, F. de (1916):
Cours de Linguistique Generale. Paris: Payot.
- Schank, R.C. (1975):
Conceptual Information Processing. Amsterdam.
- Schank, R.C. & Colby, K. (1973):
Computer Models of Thought and Language. San Francisco: W.H.
Freeman & Company.

- Searle, J. (1969):
Speech Acts. (69) Cambridge: Cambridge University Press.
- Shannon, C.L. & Weaver, W. (1949):
The Mathematical Theory of Communication. Illinois.
- Sharkey, P.W. (1981):
Something Irrational about Rational-Emotive Psychology. In:
Psychotherapy Theory, Research and Practice, 1981, vol. 18 (2),
p. 150-154.
- Slobin, D.I. (1967):
Ontogenesis of Grammar. N.Y.: Academic Press.
- Slobin, D.I. (1971):
Psycholinguistics. Glenview, Illinois: Scott, Foreman & Co.
- Smith, T.W. (1982):
Irrational beliefs in the Cause and Treatment of emotional
Distress: A critical review of the rational-emotive model. In:
Clinical Psychology Review, 1982, vol.2, p. 505-522.
- Spinhoven, P. & Commandeur, J. (1981):
Illusie van Fantasie tot Werkelijkheid (Doktoraalskriptie).
Leiden: R.U.L., F.S.W., SubFac. Psychol., Vakgr. Klinische Psychol.
- Squire, L.R., & Butters, M. (editors) (1984):
Neuropsychology of Memory. N.Y.: Guilford Press.
- Tax, J.F.M. (1960, 1973):
Nederlandse Spraakkunst voor Iedereen. Utrecht/Antwerpen: Het
Spectrum B.V..
- Tombe, A.L. des (1974):
Wat voor soort Psychologie is de Taalkunde eigenlijk? Utrecht.
- Tosi, D.J. (1974):
Youth: Toward Personal Growth: A Rational-Emotive approach.
Columbus, Ohio: Merrill Publishing Co.
- Vaihinger, H. (1911, 1924):
(1911): Die Philosophie des Als-ob.
(1924): The philosophy of 'As if'. N.Y.: Holt, Rhinehart & Winston.
- Verkuyl, H.J., Boodij, G.E., Elffers-van Ketel, E.H.C., Klooster,
E.H.C., Luif, J.H.J., en Schermer-Vermeer, E.C. (1974):
Transformationele Taalkunde. Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum.
- Vries, G. de (1984):
De Ontwikkeling van Wetenschap. Groningen: Wolters Noordhoff.
- Walen, S.R., Di Giuseppe, R., & Wessler, R.L. (1980):
A Practitioners Guide to Rational-Emotive Therapy. N.Y.: Oxford
University Press. p. 1-114.
- Walsh, R.M. (1979):
Emerging Cross-disciplinary Parallels: Suggestions from the
Neurosciences. In: Journal of Transpersonal Psychology, 11:2,
p. 175-184; 1979.
- Watzlawick, P., Beavin, J.H., Jackson, D.D. (1967):
Pragmatics of Human Communication. N.Y.: Norton.
(Ned. ed. 1970): Deventer: Van Looyen Slaterus.
- Watzlawick, P., Weakland, J. & Fish, R. (1974):
Change. N.Y.: Norton.
- Wehl, H. (1927/1949):
1927: Philosophie der Mathematik und Naturwissenschaft.
1949: Philosophy of Mathematics and Natural Science. Princeton.
- Wessler, R.L. (1980):
R.E.T. in Groups. (Unpublished paper).
- Wessler, R.L. & Wessler (1980):
Rational-Emotive Therapy with Groups: The principles and practice
of Rational-Emotive Therapy.
- Whorf, B.L. (1956):
Science and Linguistics. Grammatical Categories. In: (Carroll, J.B.,

red.). Language, Thought, and Reality. The Selected Writings of Benjamin Lee Whorf; N.Y.: John Wiley & Sons, Inc.; 1956, p. 207- 219.

Winograd, T. (1972):

Understanding Natural Language. In: Cognitive Psychology, 3, 1.

Wright, P.G. & Pihl, R.O. (1981):

Relation between Locus of Control and Irrational Beliefs. In: Psychological Reports, 1981, vol.18, p. 181- 182.

Zettle, R.D., & Hayes, S.C. (1980):

Conceptual and empirical Status of Rational-Emotive Therapy. In: Progress in Behavioral Modification, 1980, vol. 9, p. 127- 166.

Zwet, G. van der (1985):

Hedelijke Gevoelens. (Doktoraalskriptie). Leiden: R.U.L., F.S.W., SubFsc. Psychol., Vakgr. Klinische Psychol..

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD..... 8

HOOFDSTUK I. INLEIDING: HET VAN DEER BELANG VAN DE VERBODEN

1. 1. De Interactieve Toets voor Rationaliteit.....	8
1. 2. Rationaliteit en Functioneringswijze van het Menselijke gedrag.....	8
1. 3. De Vraagstelling.....	8
1. 4. Doelstelling en Gevoegde Vraagstukken van het Interactie- onderzoek.....	8
1. 5. De gevoegde Methode in het Interactie- onderzoek.....	20
1. 6. Het belang van overzicht van de overige hoofdstukken.....	20

HOOFDSTUK II. THEORETISCHE UITWIKSELINGEN VAN DE RATIONALE-EMOTIEVE THEORIE

2. 1. De Rational-Emotive Therapie van Albert Ellis.....	22
2. 2. De Reproductieve Gedachte van de R.E.T.....	22
2. 3. De Relatie tussen Emotie en Gedachte.....	22
2. 4. De Relatie en Relativiteit van Gedachte.....	22
2. 5. Rationaliteit.....	24
2. 6. Irrationaliteit.....	24
2. 7. Toepassing van de R.E.T. in Psychotherapie.....	27
2. 8. Het A.B.C. van Emotie.....	28

HOOFDSTUK III. BEWAKENINGEN VAN RATIONALITEIT

3. 1. De zelf-beoordelingsvragenlijsten.....	30
3. 2. De ontwikkeling van een Interactief Meetinstrument voor Rationaliteit.....	31
3. 3. Eerste Beschrijving van de eerste Stapen in de ontwikkeling van de Rationaliteitsmeting.....	31
3. 4. De Meer-keuze Testen van de Rationaliteitsmeting: de Bijdragen van Berne.....	34
3. 4. 1. De WKO-metode van de Rationaliteitsmeting in de versie van Berne, 1967.....	34
3. 4. 2. Het Interactiemetris van de Rationaliteitsmeting in de versie van Berne, 1967.....	34
3. 4. 3. Beschrijving van de Testoren van de Rationaliteitsmeting in de versie van Berne, 1967.....	34
3. 5. Resultaten bij de huidige Testen van de Rationaliteits- meting.....	36

HOOFDSTUK IV. DE BEWAKENINGEN VAN HET MENSELIEK GEBRUGEN

4. 1. Voorwaarden voor Bewaakbare Interactie.....	38
4. 2. Het Interactiemetris is niet van Reproductieve aard.....	38
4. 3. Het 000-010-040 Interactiemetris is wel van Reproductieve aard.....	38
4. 4. Het huidige Interactiemetris vereist een Interactieve Interpretatie van de-Overeen- Treden.....	38